Diyanet

Aylık Dergi

KASIM 2011 SAYI: 251

Küresel bir eğitim seferberliği

HAC

BİN'İ BİR YAPAN HAREKET VE AMAÇ BİRLİĞİ: HAC

HER NEFESTE SINAV

EVLİYA ÇELEBİ'NİN HAC YOLCULUĞU

Yeni Yayınlarımız

Fatiha ve Hucurât Surelerinin Meal ve Tefsiri

Kur'an-ı Kerim Resul-i Ekrem Efendimizin en büyük mucizesidir. İnsanlığa, özellikle bütün müminlere değişmez gerçekleri; hak, adalet, doğruluk, güven, dünya ve ahiret için ebedi mutluluk yolunu gösteren ilahi bir nur, asla sönmeyen bir ışıktır. Kur'an akl-ı selim sahibi insanlara manevi bir gıda, muzdarip gönüllere ilahi bir şifadır.

Kur'an'ı okumak ibadet olduğu gibi, okuduğunu anlamak ve anlamaya çalışmak da hem ilim, hem zikir ve hem de en güzel ibadettir. Çünkü Kur'an Allah kelamıdır. Bu sebeple Resul-i Ekrem (s.a.s.) Efendimiz "Sizin en hayırlınız Kur'an-ı Kerim'i öğreneniniz ve onu öğreteninizdir." buyurmuşlardır.

Yurt içinde Diyanet yayınları satış yerlerinden,
yurt dışında Müşavirlik ve Ataşeliklerimizden temin edebilirsiniz.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

GÜNDEM
Mana ve ruhu ile küresel bir eğitim: Hac 4
Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz
Eğitim boyutuyla hac 8
Yrd. Doç. Dr. Ahmed Ürkmez
Bin'i bir yapan hareket ve amaç birliği: Hac 11
Prof. Dr. Ali Bakkal
Eşitlik bilinci ve hac ibadeti 16
Doç. Dr. Halil Altuntaş
Varlığın merkezine yolculuk 19
Sadık Yalsızuçanlar
Hacda yaşanan bazı örnek olaylar 21
Prof. Dr. Ramazan Altıntaş
SÖYLEŞİ
Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez ile
Yaşanan afetler ve musibetleri okuma adabı üzerine 25
Söyleşi: Dr. Yüksel Salman
DİN-DÜŞÜNCE-YORUM
Güzel ahlakın kaybı mı kazanılmadığının
açığa çıkması mı? 28
Prof. Dr. Muhammet Şevki Aydın
Her tür şiddetin sebebi olarak
maneviyat/merhamet eksikliği 31
Yrd. Doç. Dr. Osman Eyüpoğlu
Her nefeste sınav 34
Ahmet Taşgetiren
DİN VE SOSYAL HAYAT
Hayvan kesiminin fıkhi boyutu 36
Prof. Dr. Ahmet Yaman
AİLE
Aile içi iletişimde temel değerler V: Diğerkâmlık 40
Prof. Dr. Ertuğrul Yaman
Çocuklarınızın ayarlarını bozmayın 42
Nazlı Özburun
BİR KONU BİR AYET
Önce kadınla ilgili yanlış tasavvurlar değişmeli 44
Doç. Dr. İbrahim Hilmi Karslı
BİR HADİS BİR YORUM
Sabır ve teslimiyet 46
Prof. Dr. İ. Hakkı Ünal
DİN GÖREVLİSİNİN HATIRA DEFTERİNDEN
Bir garibin öyküsüdür bu, dinlemek ve duyabilmek için
bir garip kulağı gerek 48
Ayşe Yeşil
KÜLTÜR - SANAT
Bir yol hikâyesi: Osmanlı'da surre alayı 49
Dr. Tuğba Aydeniz
Evliya Çelebi'nin hac yolculuğu 52
Fatih Güldal
EDEBİYAT
Hacla hayat bulanların can verdiği bir edebî tür:
Hacnameler 56
Mümin Şener
Gönül bahçesinin nadide gülü: Vefa 59
Musa Tektaş
SÖZÜN ÖZÜ - BERCESTE BEYİTLER
Ne Süleyman'a esîriz ne Selim'in kuluyuz
Kimse bilmez bizi bir şâh-ı Kerîmin kuluyuz 60
Vedat Ali Tok
PORTRE
Seyahati sevdiren adam: Evliya Çelebi 62
Kâmil Büyüker

4
Mana ve ruhu ile küresel bir eğitim: Hac

31
Her tür şiddetin sebebi olarak maneviyat/ merhamet eksikliği

36
Hayvan kesiminin fıkhi boyutu

40
Aile içi iletişimde temel değerler V: Diğerkâmlık

49
Bir yol hikâyesi: Osmanlı'da surre alayı

Diyanet İşleri Başkanlığı Adına Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Yüksel Salman

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Faruk Görgülü

Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu
Mustafa Bayraktar (Dön. Ser. İşl. Müd.)

Yayın Koordinatörleri
Mustafa Bektaşoğlu
mbektasoglu@mynet.com

Elif Arslan
elifarslan4@gmail.com

Kâmil Büyüker
kamilbuyuker@gmail.com

Tashih
Mustafa Bektaşoğlu - Sait Şan

Arşiv
Ali Duran Demircioğlu

Dizgi
Latif Köse

Yönetim Merkezi
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Üniversiteler Mahallesi Dumlupınar Bulvarı
No:147/A 06800 Çankaya/ANKARA
Tel: (0312) 295 73 06 Fax: (0312) 284 72 88

Abone İşleri
Tel : (0312) 295 71 96-97
Fax : (0312) 285 18 54
e-mail : dosim@diyanet.gov.tr

Abone Şartları
Yurt içi yıllık: 24.00 TL.
Yurt dışı yıllık: ABD, 30 ABD Doları
AB Ülkeleri, 30 Euro
Avustralya, 50 Avustralya Doları
İsveç ve Danimarka, 250 Kron
İsviçre, 45 Frank

Abone kaydı için, ücretin Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü'nün T.C. Ziraat Bankası Ankara - Akay şubesindeki İBAN: TR 840001000760059943 08-5001 no'lu hesabına yatırılması ve makbuzun fotokopisi ile abonenin hangi sayıdan başlayacağını bildirir bir dilekçe, mektup, yazı, faks veya e-postanın Diyanet İşleri Başkanlığı Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü Üniversiteler Mahallesi Dumlupınar Bulvarı No:147/A 06800 Çankaya/ANKARA adresine gönderilmesi gerekir.

Yayın Türü: Aylık, Yerel, Süreli Yayın
Diyanet Aylık Dergi (Türkçe)

Temsilcilikler
Yurt içi: İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri
Yurt dışı: Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Din Hizmetleri Ataşelikleri

web: www.diyanet.gov.tr
e-mail: diniyayinlar@diyanet.gov.tr
sureliyayinlar@diyanet.gov.tr
aylikhaber@diyanet.gov.tr

Yayınlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar yapılabilir.
Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

Tasarım - Baskı Cilt
İhlas Gazetecilik A.Ş.
29 Ekim Caddesi 34197
Yenibosna-İSTANBUL
Tel: (0.212) 454 30 00
Fax: (0.212) 454 31 00

Basım Yeri: İSTANBUL
Basım Tarihi: 06.11.2011

ISSN - 1300 - 8471

Editörden

Son günlerde millet olarak üzücü hadiseler yaşadık. Hakkari'deki 24 şehidimizin acısı henüz yüreklerimizi dağlamışken, Van ve Erciş'te yaşadığımız depremle yeniden sarsıldık ve yaralı yüreklerimiz bir daha hırpalandı, acı ve hüznümüz bir kat daha arttı. Şehitlerimize ve depremde hayatını kaybeden kardeşlerimize Cenab-ı Hak'tan rahmet, şehit yakınları ile depremde hayatını kaybeden kardeşlerimize başsağlığı diliyorum.

Bu ay bütün Müslümanların kalplerinin birlikte attığı, gönüllerinin aynı noktaya kilitlendiği, küresel ölçekte yaşanan bir kutlu ibadeti, haccı yaşıyoruz. Bu vesileyle kutlu yolun bütün yolcularının haclarının mebrur, ibadetlerinin makbul olmasını Rabbimizden niyaz ediyorum.

Baştan başa bir semboller haritası olan hac, pek çok açıdan incelemeye ve değerlendirmeye tabi tutulabilir. Hac, Allah katında eşitlik ve inananlar arasında kardeşlik bilincine ermektir. Hac, tazelenmek, yenilenmek, arınmak ve kardeşlik hukukumuzu zedeleyen her türlü duygu ve davranıştan uzaklaşmak ve insanı insan yapan değerlerin şuuruna ermektir. Bu yüzden Haremeyn ikliminde günah kirlerinden ve kötü huylardan uzaklaşan gönüller saflaşır, kin, öfke, nefret gibi gönül dünyamızı kirleten unsurlar kardeşlik potasında eriyip gider.

Gönüller rahmet ikliminde nûr-u ilahi ile cilalanır. Hiçbir gönül diğerinden incinmez. Zira gönül, Hak binasıdır. Kâbe'yi Hz. İbrahim, gönlü Allah inşa etmiştir. Allah'a olan bütün zahiri yönelişlerin merkezi Kâbe, manevi yönelişlerin merkezi ise kalptir. Çünkü gönül Hakk'ın tecelligâhıdır.

Haccın bütün erkânında zihnî, kalbî tam bir teslimiyet vardır. Kabe'yi tavafta, Safa ve Merve arasında sa'yde, Arafat'ta vakfede ümmet şuuruna erme bilinci yaşanır. Irk, renk ayrımı yapılmadan, renklerin ahengi ile kucaklaşır müminler ve "Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda bilenler için ibretler vardır." (Rum, 22.) ayetinin anlam haritası derinden hissedilir. Kabe'de birlik ve tevhidin sırrına erilirken, Kâinatın Efendisi'ne ve onun aziz arkadaşlarına kucak açan Medine'de kardeşlik ve dayanışmanın zirvesine ulaşılır.

Haremeyn diyarında benlikler aşılır, mal, mülk ve makam farklılığı ortadan kalkar. Kardeşlere dünya kıymetleri biçilmez, dünya ölçüleri harem diyarına taşınmaz. Haremeyn iklimine edep ve tevazu taşınır. Mümin, manen yükselmeye engel olan tavırları ve maddi yüklerini atar ve en yüce makam olan Hakk'ın rızasına erişme yolunda koşar. Ruh eğitilir, disipline edilir Haremeyn ikliminde… Bu eğitim sonucu imanda, takvada, ihsanda ve Hakk'ın rızasına uygun bir yaşantıda derinleşme başlar ve yepyeni bir kişilik ortaya çıkar.

Bu düşüncelerden yola çıkarak küresel eğitim boyutuyla haccı gündem konusu yaptık. Bu sayıda, "varlığın merkezine yolculuk" başlıklı yazı ile haccın sıradan bir yolculuk olmayıp varlığın sırrına eriş olduğunu, Allah Resulü (s.a.s.)'nün bir muallim olarak, hacda düşünce ve davranışlara güzellik katan kardeşlik hukukunu yaşatmak için gösterdiği örnek çabayı göreceksiniz. Yine Haremeyn ikliminde Yüce Allah'a teslimiyetin ve gönlü arındırmanın, haccın mebrur, sa'yin meşkur olmasındaki yerini fark edeceksiniz. "Hacda yaşanan bazı örnek olaylar" başlıklı yazı ile de hac ve umre ibadetinde yaşanan hatıraların insanın hayatında bıraktığı derin izleri hissedeceksiniz.

Bu vesileyle, Kurban Bayramı'nın özellikle şehit, gazi ve depremde hayatlarını kaybeden kardeşlerimizin yakınları ile dayanışmaya, yardımlaşmaya ve yakınlığa vesile olmasını temenni ediyor, bütün İslam âleminin bayramını en kalbî duygularımla tebrik ediyorum.

Dr. Yüksel Salman

Prof. Dr. Mehmet Görmez
Diyanet İşleri Başkanı

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Geçtiğimiz günlerde Van ve Erciş'te meydana gelen deprem, millet olarak hepimizi derinden etkiledi, hep birlikte üzüntüsünü yüreklerimizde hissettik. Depremde canlarını kaybeden kardeşlerimize Yüce Allah'tan rahmet, yaralı olanlara acil şifa; yakınlarına, meşakkate ve sıkıntıya karşı güç, direnç ve sabır niyaz ediyorum. Rabbimiz böyle bela ve musibetlerden milletimizi ve tüm insanlığı daima muhafaza eylesin.

Hangi nedenlerle meydana gelirse gelsin, tabii afetlere karşı maddi ve manevi bütün tedbirleri almak gerektiği bilinen bir gerçektir. Hayatın bir imtihan olduğuna inanan, ölümün yokluk ve hiçlik anlamına gelmediğini bilen müminler için depremleri ve her türlü musibeti anlamak ve doğru okumak zor olmasa gerektir. Kutsal Kitabımız'ın 'zelzele' olarak ifade ettiği depremi, insanın sorumluluğunu ortadan kaldıracak şekilde sadece bir doğa olayı olarak yorumlamak, ya da fay hatlarıyla izah etmek doğru olmağı gibi, Rabbimizin sonsuz kudretini yok sayarak, onu tesadüflere bağlamak da doğru değildir.

Sadece ülkemizde değil dünyanın neresinde bir gözyaşı, sıkıntı ve musibet olsa milletimizin birlik, beraberlik, yardımlaşma, dayanışma ve kardeşlik duygularının harekete geçmesi her türlü takdirin üzerindedir. Nitekim Van ve Erciş'te meydana gelen depremin ardından doğusuyla-batısıyla, kuzeyiyle-güneyiyle topyekûn bütün milletimizin aynı hüzün ve acıyı hissetmesi, gönül dünyamızın fay hatlarının ne kadar güçlü olduğunu bir kez daha göstermiştir. Yüce Rabbimiz aziz milletimizin kalbinden ve yüreğinden bu birlik, beraberlik, kardeşlik ve dayanışma ruhunu hiçbir zaman eksik etmesin. Unutulmamalıdır ki, en büyük deprem, inanç dünyamızda, kalplerimizin ve yüreklerimizin fay hatlarında meydana gelen, dünyamızı da ahiretimizi de derinden etkileyen sarsıntılardır. Önemli olan yeryüzündeki sarsıntılar sebebiyle Allah'a olan imanımızda ve kardeşlik ilişkilerimizin zeminini oluşturan gönül dünyamızın fay hatlarında bir zelzele meydana gelmemesidir.

İbadetler, bizi Allah'a yakınlaştırmanın yanı sıra Müslüman kalma şuurumuzu diri tutan sembollerdir. Kerim Kitabımız'da "Allah'a bir kulluk borcu" (Âl-i İmran, 97.) olarak tanımlanan hac ibadeti de bir semboller haritasıdır. Her aşamasında pek çok sembolü barındıran hac, bu sembollerdeki manaları bilerek karar vermek ve bu kararı eyleme dönüştürmektir. Bu yönüyle hac ibadeti, diğer ibadetlerden farklıdır; dahası diğer ibadetleri de bünyesinde toplar.

Hac, âdeta yeniden dirilişin, mahşerin provasıdır. İhram elbisesini giyen hacı adayı, daha dünyada iken sanki kefenini giymiştir. O ana kadar kıymet ölçüsü olarak bildiği; servet, makam, rütbe vb. her şey, ihramın rengi içinde erimiş; renksiz, dikişsiz, rozetsiz, bayraksız bu elbise onu dünyevî bütün güç ve imkânlardan soyutlamıştır. Bundan sonra Arafat'ta Allah'ın huzuruna gidecek, oradan mahşere çıkacak, mahşerde bir sorgulamadan geçecektir. Sonra tekrar Allah'ın evine gidecek ve oradan Peygamber Efendimiz'in ifadesiyle annesinden doğmuş gibi arınmış, temizlenmiş ve şuurlanmış olarak yeniden hayata dönecektir.

Hac, bir tevhit ve ahlak eğitimidir. Yüce Mevlamız, hacda şehvet yok, öfke yok, kötülük yok, haklı olsan dahi tartışma yok buyuruyor. (Bakara, 197.) Bunlar, İslam'ın günlük hayatta da bizden istediği önemli hasletlerdir.

"Hac, Arafat'tır". Arafat ise önce kendini bilme, kendini bulma deneyimidir. "Kendini bilen, Rabbi'ni de bilir" fehvasınca, önce kendini tanıma, ardından da Rabbini tanımadır. Yani hac, hakikati bilmek, tanımak, anlamak ve kavramak demektir. Hac, ârif olup, Marifetullah'a ermektir. Dirilişi, mahşeri, mahkeme-i kübra öncesi bekleyişi, ölmeden önce ölmeyi, hesaba çekilmeden önce muhasebe yapmayı bilmektir.

Hac, dünyadaki bütün Müslümanların bir araya gelip tanıştıkları evrensel bir kongredir. Bu anlamda Müslüman'ın hayatındaki en anlamlı yolculuğu olan hac, aynı zamanda bir dönüm noktası, bir silkiniş, diriliş ve yeniden doğuştur. Artık bu silkinişi ve dirilişi yaşayan hacıların kazandıkları güzellikleri dünyanın dört bir tarafına taşımalarının vakti gelmiştir. Nihayet hep birlikte idrak edeceğimiz Kurban Bayramı, hem hacılarımız hem de tüm Müslümanlar için bir diriliş mesabesindedir.

Bu bilinçle düşündüğümüzde bayramlarımız, her yıl Müslümanlık şuurumuzu yenileyen, millet olma irademizi diri tutan; birlik, beraberlik ve kardeşlik duygularımızı pekiştiren, rahmet ve bereket dolu müstesna günlerdir.

Bu vesileyle başta milletimiz olmak üzere, bütün İslam âleminin Kurban Bayramını tebrik eder, Allah katında kurbanlarımızın makbul olmasını, bayramın getirdiği kardeşlik, dayanışma ve kaynaşma ruhu ile tüm dünyanın barış, huzur ve esenlik içinde yaşamasını Cenâb-ı Hak'tan niyaz ederim.

Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz
Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

Mana ve ruhu ile küresel bir eğitim: Hac

Gül bahçesine giren oradan gül demeti getirir. Kâbe'de hac ile Hakk'ın gül bahçesine giren yüzünde güzel sıfatlar, özünde yüce tecelliler ve elinde nadide armağanlar ile döner.

Hac bir mektep ve küresel bir eğitimdir. Küresel bir eğitim verilen bu mektepte ana hedef arınma ve takvaya ermedir. Nitekim haccın farziyetini belirten ayette şöyle buyurulmaktadır: "Hac, bilinen aylardır. Kim o aylarda hacca niyet ederse hac esnasında rafes, füsuk ve cidal yoktur. Ne hayır işlerseniz Allah onu bilir. Ahiret için azık hazırlayın. Bilin ki azığın en hayırlısı takvadır. Ey akıl sahipleri, bana karşı gelmekten sakının." (Bakara, 197.) Ayette geçen rafes, cinsel ilişki, füsuk, günah sayılan davranışlara yönelme, cidal ise kavga ve mücadele ki, bunlardan uzak durulması istenmektedir.

Hac, imanı kemale erdiren, mahşerin bir benzerini insanlara bu dünyada yaşatan, "ölmeden evvel ölünüz!" (Bkz. Keşfü'l-hafâ, II, 384, hadis no: 2669.) sırrına erdiren zahirî ve bâtıni bir ibadettir. Ancak haccın manevi ve bâtıni boyutu, zahirî yönünden çok daha önemlidir. Zira hacdaki her sembol ve ibadetin ruhani bir anlamı vardır. Bu itibarla hacc-ı mebrur diye ifade edilen hac, ruhaniyetle dolu bir ibadettir. Tövbe ve istiğfar ile gönüllerin ilahî rahmet ve berekete nail olmasının adıdır.

Hac, kıyametten bir sahne, hac yolculuğu ahiret yolculuğundan bir kesittir. Hac, ölümü ve ahireti

hatırlamaktır. Dünya hayatı gözle görüldüğü halde ahiret hayatı gözlerden uzaktadır. Halk, hac için yollara ve çöllere düşerek dünya gözüyle ahireti görmekte ve gaip bulunan kıyameti bizzat yaşamaktadır. Kur'an-ı Kerim'deki: "Muhakkak kıyamet gelecektir, bunda hiç şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu buna inanmazlar." (Mü'min, 59.) ayet-i kerimesi kıyametin katiliğini göstermektedir. Hac ile mümin, kıyameti gözle görür hâle gelir, zâhir ve bâtınıyla bunu müşahede eder.

Hacca niyet eden mümin, yurdundan, vatanından, zahirî coğrafyasından ilgisini keserek ahiret yolculuğuna çıkıyormuş gibi eş ve dostuyla vedalaşarak helalleşir. Evini, ailesini, çocuklarını terk edip yollara düşmesi dünyadaki hastalık ve ölüm hallerini andırır. Yolda karşılaştığı sıkıntılar ölüm sıkıntısına benzer. Hacca giden kişi yol için hazırladığı azığını ahiret azığıyla kıyaslar ve ahirette geçerli tek azığın takva ve taat olduğunu düşünür.

Mikat mahalline erişmek, sur'un üfürülmesiyle birlikte başlayan kıyamet ve ahireti insana hatırlatır. Burada herkes kefeni andıran dikişsiz beyaz libaslara bürünerek "Lebbeyk" sadalarıyla ilahî çağrıya icabet eder. İhram, nefsi kayıt altına almak ve zincire vurmaktır. Böylece ihram yasakları ile insan, nefsiyle mücadeleye başlar.

Hac öyle bir eğitimdir ki yere iyi davranmayı, göğe iyi davranmayı, suya iyi davranmayı, insanlara iyi davranmayı, hayvanlara iyi davranmayı; velhasıl her şeye O'nun rızası için iyi davranmayı telkin etmektedir.

İhramdaki rafes; yani karı-koca arasındaki cinsel ilişki yasağı ile âdeta cennetteki Âdem ile Havva'nın yaşadığı hayata bir dönüş ve ilk varoluş sürecini idrak söz konusudur. Füsuk ya da fısk yasağı ise cennette Âdem ile Havva'nın şeytan tarafından günaha düşürülmesi gibi insanların hacda şeytanın tuzağına düşmemeye direnmesidir. Cidal ile şeytanın, kendisi yüzünden taşlanıp kovulduğu Âdem ve evladı ile mücadelesi hatıra gelmektedir. İnsan hacda başkalarıyla tartışıp kavga ederek böyle bir akıbete düşmekten sakındırılmaktadır. Dolayısıyla insan hacda, ihram yasaklarının cari olduğu süre içinde ilk insanın yaşadığı tecrübeleri yaşamakta ve ilk devirlere seyahat etmektedir.

Hac eğitiminde ihram ile kendisine meşru ve helal olan şeyleri süreli olarak yasaklayan insanoğlu aslında irade eğitiminin en yükseğine talip olmaktadır. Helal ve meşru şeylere bile Allah için tenezzül etmediğini; tercihini Allah'ın rızasından yana koyduğunu; dünya ve masivanın kendisini ilgilendirmediğini ifade etmiş olmaktadır.

Hac öyle bir eğitimdir ki yere iyi davranmayı, göğe iyi davranmayı, suya iyi davranmayı, insanlara iyi davranmayı, hayvanlara iyi davranmayı; velhasıl her şeye O'nun rızası için iyi davranmayı telkin etmektedir. Hayvanlara ve yeşillere zarar vermekle ilgili ihram yasağı bile çok önemli bir eğitimdir. Bu eğitim ziraata elverişli olmayan o vadide çevre bilincini aşılayan ve ekolojik dengeyi muhafaza etmeyi emreden bir hükümdür.

Telbiyelerle Mekke'ye gelip Kâbe'yi görmek, Sevgili'nin cemalini müşahede etmektir. Kâbe'yi tavaf, Arş'ın etrafında dönen meleklere benzemektir. Tavaf, Sevgili'nin evinin etrafında kapısını bulmak için dönmektir. Sevene yakışan ise sevgilisinin yanında boynunu eğmektir. Zaten seven sevdiğinin kapısı etrafında dolaşmazsa sevgilisinin yüzünü göremez.

Kâbe duvarındaki Hacer-i Esved'i öpmek, Sevgili'yle buluşmak; Allah ve Rasulü'ne bağlılık

sözünü tazelemektir. Kâbe'nin örtü ve halkalarına yapışmak, Mültezem kapısında durmak, Hakk'tan ısrarla bağışlanmayı dilemektir.

Makam-ı İbrahim'de durmak, Hakk'ın dostluğuna ermek; düşmandan ve düşmanların vereceği zarardan kurtulmaktır. Kalp Kâbe'sinde dostluğun hazzına varmaktır.

Zemzem suyundan içmek, Muhammed ümmetinden olma şerefiyle Kevser şarabından içmektir. Rahman'ın beytini seyredip cemal-i ilahî ile kendinden geçmektir.

Safa ile Merve arasında koşmak, sultanın huzuruna giren kimsenin dileğinin kabul edilip edilmediğini bilememesi sebebiyle sarayın önünde gidip gelmesine benzer. Ayrıca Safa ve Merve tepeleri arasında oğlu İsmail'e su arayan Hacer'in heyecanını, zemzem başında suyu bulmanın sevincini yaşayan annenin mutluluğunu soluklamaktır.

Sa'y yapan kimse, Allah Teala'nın dileğini kabul edip etmediğini, kendisini bağışlayıp bağışlamadığını düşünmek ve kıyamette amelinin tartılacağı mizanı hatırlamaktadır. Sanki Safa, terazinin bir kefesi, Merve de diğer kefesidir. Sa'y eden kişi, hangi tarafın ağır basacağını göz ucuyla gözetlemektedir.

Mekke'den Arafat'a çıkış, halkın kıyamette Arasat meydanına koşmasını, Arafat'ta toplanmak, kıyamette Arasat'ta toplanmayı andırır. İmamlarının etrafında halka olmuş, renkleri ve dilleri ayrı olan bu insanlar, peygamberlerinin etrafında kümelenen ümmetleri hatırlatır. Haccın en feyizli yerlerinden biri olan bu vakfede, yaşlı gözlerle el açıp inecek ilahî rahmeti beklemek, ne heyecanlı bir bekleyiştir!

Arafat'ta insan, Allah Rasulü'nün orada toplanan 125.000 sahabiye Cebel-i Rahme'den irat buyurduğu insan hakları evrensel beyannamesi niteliğindeki hutbeyi dinler gibi olmaktadır. Orada insanlığa ilan edilen gerçekler yüreklere nakşolunmakta, Arafat'tan ayrılırken Allah Rasulü'nün ashabına söylediği şu sözler gönüllere düşmektedir: "Burada beni dinleyenler sözlerimi burada bulunmayanlara ulaştırsınlar. Umulur ki burada bulunmayıp da sözlerimi duyanlar, burada beni dinleyenlerden daha iyi anlarlar." (Müslim, Hac, 147; Ebû Dâvûd, Menâsik, 56; İbn Mâce, Menâsik, 76, 84.)

Hacda bulunanlar bu sözü kendisine verilmiş bir emanet gibi düşünüp hac dönüşü çevrelerine ve ulaşabildikleri herkese taşımalıdır. Çünkü 125.000 kişilik sahabi ordusu öyle yapmış ve bu sözleri yeni yüreklere ve yeni ufuklara taşımak için Orta Asya içlerine, Afrika'ya, Endülüs'e ve İstanbul'a kadar koşmuşlardı.

Arafat'tan Müzdelife'ye iniş, ilk duruşmadan sonraki büyük mahkemeye geçişi, herkesin birbirinden kaçtığı o dehşetli sahneyi andırır.

Mina'da şeytan taşlamak, Dost'tan başka her şeyden temizlenmektir. Masiva'yı gönülden atmaktır. Şeytan taşlarken Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hz. Hacer'in kendilerine tuzak kuran şeytanı taşlamaları hatırlanmakta ve o sünnet ihya edilmektedir. Hem de şeytana küçümsediği Âdem'in yaratıldığı toprak menşeli bir taş atılarak haddi bildirilmektedir. Hz. İbrahim peygamberdi, şeytanı gördü ve belini kırdı. Sen onu görmeden vesvesesini, fasit fikirlerini defetmek için taşlayacaksın. Şeytana atılan taşlar, bir bakıma gönül Kâbe'sindeki putları kırmak içindir.

Mina'da kurban kesmek, nefsi mücahede mezbahasına sokup Sevgili'ye kurban etmek, canı canan uğruna feda etmektir. Âşık'ın kendini Maşuk'unun huzurunda kurban etmesinden ve ona canını feda etmesinden daha güzel bir bağlılık ve ilan-ı aşk düşünülebilir mi?

İhram'dan çıkmak için traş olmak, saçları kesmek, gönülden bütün muradını kazıyıp yalnız Allah'ı bırakmaktır. Bir kalpte Bir'den fazla sevgiliye yer olmadığını düşünerek masivaya ait dilek ve düşünceleri terk etmektir. Bu suretle kalbi Hakk'ın nazargâhı hâline getirdikten sonra halkı Hakk'a çağırmak üzere ahiret libası sayılan ihramlardan çıkıp tekrar dünya libasına bürünmektir.

Hac mektebindeki bu küresel eğitim, insana bunları talim etmektedir. Bu mektepte başarılı olmak için iyi bir talebe olmayı göze almak; yüksek bir ilgiye, seviyeli bir bilgiye sahip olmak gerekmektedir. Hac mektebi süresi içinde iyi değerlendirilebilirse insanları dindarlık sürecine taşımada; takva duygusuna erdirmede çok önemli bir fırsattır. Yüreklere Kâbe hasreti, ölüm terbiyesi, peygamber sevdası eken bir hac yaşamak için bu ibadeti ciddiye almak gerekmektedir. Çünkü ciddiye alınan mebrur bir hac, insanı dünyada huzur ve mutluluğa, ahirette hem Allah'ın rızasına, hem de O'nun cemal-i ba-kemaline erdirir.

Haccın asıl tesiri döndükten sonra insanda bıraktığıdır. Mikat mahalline varmanın, ihram libası giymenin, telbiye getirmenin, Kâbe'yi görmenin, Hacer-i Esved'e yüz sürmenin, makam-ı İbrahim'de namaz kılmanın, zemzem suyu içmenin, Safa ve Merve'de sa'y yapmanın, Arafat ve Müzdelife'de vakfenin, Mina'da şeytan taşlayıp kurban kesmenin ve nihayet traş olup ihramdan çıkmanın bir anlamı olur. Döndükten sonra bunları hissetmek ve tekrar tekrar o anı yaşamaktır hac.

Oradan gelecek en nadide armağan Muhammedî bir ahlak, Sıddiki bir teslimiyet, Faruki bir adalet, Zinnureyni bir hayâ, Hayderi bir ilim, irfan ve fütüvvet anlayışıdır.

Mekke'ye varıp Allah'ın evini tavaf ile haccı ifa edenler, suret kâbesinden siret kâbesine yönelmelidir. Aslında suret kâbesini tavaf da, gönül kâbesini kirlerden arındırmak için yapılır. Allah'ın evi olan gönül kâbesini inciten ise yüz defa Kâbe'ye gitse de ziyareti makbul olmaz. Nitekim Yunus der ki:

Gönül mü yeğ Kâbe mi yeğ / Eyit bana ey aklı eren

Gönül yeğ durur zîrâ kim / Gönüldedir dost durağı. (Yûnus Emre Dîvânı, s. 352, 366/7.)

Ak sakallı pir koca / Bilinmez hâli nice

Emek vermesin hacca / Bir gönül yıkar ise. (Yûnus Emre Dîvânı, s. 289, 299/3.)

Mevlana da pek çok emek sarf ederek hac farizasını ifa edip dönenlere şu uyarılarda bulunur:

"Ey hacca gidenler! Neredesiniz? Aradığınız buradadır; geliniz! Sevgiliniz, uzakta değil, size duvarı duvarınıza bitişik komşunuz kadar, hatta daha yakındır. Hâl böyle olunca çöllerde şaşkın dolaşmanın anlamı ne? Bunu insanoğluna yaptıran hangi hevadır. Kâbe'ye gidenler Yüce Sevgilinin cemalini görselerdi o zaman Kâbe'nin de, Harem'in de, yolculuğun da ne olduğunu anlarlar, Kâbe'nin sahibine ulaşırlardı. İnsan defalarca Kâbe'ye gitse taş binayı görüp sahibini göremedikçe o evin vasıflarından bahsetmesinin de, haccı anlatmasının da anlamı yoktur. O ev çok latiftir, hoştur, mübarektir. Ancak o evin sahibi her şeyden daha mübarek ve yücedir." (Dîvan-ı Kebîr Seçmeler, I, 435-436.)

Gül bahçesine giren oradan gül demeti getirir. Kâbe'de hac ile Hakk'ın gül bahçesine giren yüzünde güzel sıfatlar, özünde yüce tecelliler ve elinde nadide armağanlar ile döner. Oradan gelecek en nadide armağan Muhammedî bir ahlak, Sıddiki bir teslimiyet, Faruki bir adalet, Zinnureyni bir hayâ, Hayderi bir ilim, irfan ve fütüvvet anlayışıdır.

Netice olarak hac, zahirî yönü de olan, ancak manevî ve kalbî boyutu ağır basan, sembolik ifadeleri zengin küresel bir mektep, manevi bir eğitim ve erdirici bir ibadettir.

Yrd. Doç. Dr. Ahmed Ürkmez
İnönü Üniv. İlahiyat Fak.

Eğitim boyutuyla hac

Niyeti ve inancı samimi olan bir mümin, hac ibadeti sırasında yaptığı her hareketten feyiz alır; her amelle bilinç kazanır.

İslam bir eğitim dinidir. Düzenli ve zorunlu nitelik taşıyan bütün farz ibadetleri eğitimle mutlaka ilişkilidir. Cuma namazı belki de akla gelen ilk örnektir. Caminin kürsüsünden ve minberinden müminleri her hafta bilgilendirmek, bu ümmete Peygamberinden (s.a.s) kalan en büyük miraslardan ve sünnetlerden biridir.

Hac da böyledir. "Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman hemen Allah'ı anmaya koşun!" (Cum'a, 9.) buyuran Rabbimiz, bir başka eğitim kapısı olan hacca da bizleri yönlendirir. Hem de bu sefer yapılan çağrı "Hakkım var!" mealinde ve çok daha özeldir:

"Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır." (Âl-i İmrân, 97.)

Bu çağrıyı duyan mümin, Rabbine kulluk ödevini yapmak için yol aramaya başlar. Hacca gitmek, Kâbe'yi görmek, Müslüman kardeşleriyle kucaklaşmak arzusu içinde yer eder. Duygulanır, düşünür ve odaklanır. Bir taraftan bütçesini ayarlarken bir taraftan da zihnini toparlar. Yola çıkmadan önce hazırlayıcı bir eğitimden geçer; orada hangi davranışları nasıl ve niçin yapacağını öğrenir.

Hacda düşünce ve davranış eğitimi

Düşünce ve davranış eğitimi, hac sürecinde birlikte gerçekleşir. Dinin düşünceyi dirilten yönü ile davranışı doğrultan yanı, bireyi aynı anda etkiler. Niyeti ve inancı samimi olan bir mümin, hac ibadeti sırasında yaptığı her hareketten feyiz alır; her amelle bilinç kazanır. İhramını beline sarar-

ken ahireti hatırlayıp ağlar; şeytana taş atarken kime niçin düşman olduğunu düşünür ve sorgular.

Paralel bir biçimde, kuralına uygun olarak gerçekleştirilen davranışlar da hacıya 'gelişmiş bir dinî şuur' olarak geri döner. Tavafta dua ettiğinde Allah'ın bütün Müslümanları duyan ve hepsine destek veren büyük gücünü kavrar. Arafat'ta vakfeye durduğunda, mahşerde veya huzur-u ilahîde sergileyeceği benzer duruşların önemini hisseder.

Bugün hacca giden her mümin, bir anlamda peygamberlerin atası İbrahim (a.s.)'in ayak izlerine basa basa gider, öyle dolaşır ve yine öylece geri döner.

Arafat'tan ayrılırken, kalabalığın içinde akıp giderken yolu 'meş'ar-i harama' düşer. Meş'ar, şuurlanma yeri ve zamanı demektir. Aklını başına alma ve hayatını toparlama zamanı gelmiştir. Ve tam da orada Kur'an-ı Kerim'in ondan yapmasını istediği şey, Allah'ı anmaktır:

"Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin. O'nu, size yol gösterdiği gibi zikredin. Doğrusu siz O'nun yol göstermesinden önce yolunu şaşırmışlardan idiniz." (Bakara, 198.)

Allah Rasulü (s.a.s.)'nün hadislerinde hac-eğitim ilişkisi

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.)'in hayatında ve hadislerinde hacca yüklenen değer malumdur. Tıpkı Kur'an-ı Kerim'in hacca niyetlenenlere kötü düşünce ve davranışları yasaklaması gibi, (Bakara, 197.) Efendimiz (s.a.s.) de işin bu boyutuna dikkatleri çeker:

"Kim müstehcen konuşmadan ve kaba saba davranmadan Allah'ın evini haccederse, aynen annesinden doğduğu günkü haline döner." (Müsned, XV/179; Buhari, Muhsar, 9 (1819); Müslim, Hac, 438 (3291).)

Burada insanın aklına şöyle bir soru geliyor: "Hacca giden zaten hiç kötülük düşünmez ki; neden yanlış davranışlar sergilemesinden korkuluyor?"

Dinî uyarıların hikmetini, giden kişi yerinde görüyor ve anlıyor: Bedenen yapılan hac ibadetinde, insanın fiziksel yorgunluğu ile psikolojik yoğunluğu birleşince, üzerine bir de havanın sıcaklığı ve ortamdaki izdiham eklenince, şartlar zorlaşabiliyor. Bu durum zaman zaman istenmeyen gerginliklere ve gereksiz tavırlara yol açabiliyor. İşte böylesi bir ortamda kendini tutabilen, gönlünü Allah'a verebilen ve kardeşlerini incitmemeyi başarabilen bir mümin, gerçekten haccı ifa etmiş sayılıyor.

Bu, eşsiz bir davranış eğitimidir. İbadetin ahlakı nasıl geliştirdiğine en güzel örnektir. Nefis terbiyesini ve kendini frenlemeyi uygulamalı olarak öğretmesi bakımından hac ibadeti oruç ile çok benzeşmektedir. Nitekim Allah Rasulü (s.a.s.) orucun aynı yöndeki fonksiyonunu hiç unutulmaması gereken şu hadis-i şerifiyle vurgulamıştır:

"Kim yalan söylemeyi, yalana göre hareket etmeyi ve kabalık yapmayı bırakmazsa, onun yemeyi ve içmeyi bırakmasına Allah'ın hiç ihtiyacı yoktur." (Müsned, XV/521-523; Buhari, Edeb, 51 (6057).)

Cihada denk bir amel: Hac

Haccın bu fiilî ve zahmetli niteliği, Allah yolunda cihat etmek ile neredeyse eşdeğer bir konuma gelmesini sağlamıştır. Normalde herhangi bir salih amelin, cihadın yerini asla tutamayacağı, Kur'an-ı Kerim'de belirtilen bir hususdur. (Tevbe, 19.) Hatta bir gün Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ile bir sahabi arasında bu konuyu aydınlatacak şöyle bir diyalog yaşanmıştır:

- Ya Rasulellah, bana cihada denk bir davranış öğret.

- Bulamam ki! Sen, mücahit sefere çıktığında bir mescide girip, hiç durmadan namaz kılıp, hiç ara vermeden oruç tutabilir misin?

- Hayır. (Müsned, XIV/218-219; Buhari, Cihad, 1 (2785); Müslim, İmare, 110 (4869).)

Görüldüğü gibi sahabi, cihadı karşılayacak bir ameli yapamayacağını itiraf etmiştir. Çünkü cihat fiziksel uygulamalarla ve risklerle dolu bir süreçtir. Ve işte tam da bu ortak özellik nedeniyle, pek çok hadiste, kuralına uygun (mebrur) bir haccın cihat olarak tanımlandığı görülecektir. "Kuralına uygun yapılan (mebrur) bir haccın karşılığı ancak cennet olabilir." (Buhari, Umre, 1 (1773).) buyuran Rasulüllah (s.a.s.), kendisine "En faziletli amel nedir?" sorusu sorulunca sırasıyla şu üç ameli söylemiştir: Allah'a ve Rasulüne iman etmek, amellerin zirvesi olan Allah yolunda cihat, kuralına uygun yapılan hac. (Buhari, Hac, 4 (1519).)

Allah uğrunda savaşan bir mümin, nasıl yeni fetihler yapıyor ve yeni ülkeler kuruyorsa, hacı dört dörtlük yapan bir mümin de hayatında yeni açılımlar yapabilecek ve Allah'ın rızasına uygun bir yaşam tarzı kurabilecektir. Böyle bir dönüşümü gündelik hayatta ancak eğitim sağlayabilir; bir de hac. Çünkü hac, başlı başına bir iman ve ahlak eğitimidir.

Hac eğitiminin başöğretmeni: Hz. İbrahim

Kâbe'yi o yapmıştı. (Bakara, 127.) "Hacca gelin!" diye insanları Mescid-i Haram'a ilk o çağırmıştı. (Hac, 27.) "Rabbimiz! İnsanların gönüllerini buraya yönelt!" diye o dua etmişti. (İbrahim, 37.) Yanında oğlu İsmail'le demişti ki: "Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş kimseler kıl. Soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet kıl. Bize ibadet yerlerini ve ilkelerini göster. Tövbemizi kabul et. Çünkü sen, tövbeleri çok kabul edensin, çok merhametli olansın. Rabbimiz! İçlerinden onlara bir peygamber gönder; onlara ayetlerini okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları her kötülükten arındırsın. Şüphesiz, sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin!" (Bakara, 128-129.)

Bugün hacca giden her mümin, bir anlamda peygamberlerin atası İbrahim (a.s.)'in ayak izlerine basa basa gider, öyle dolaşır ve yine öylece geri döner. Yaptığı hareketlerin büyük bölümü, o örnek insanın tecrübelerini yaşamak ve sünnetini ihya etmek anlamını taşır.

Kâbe'nin kapısının karşısında durup 'Makam-ı İbrahim'de iki rekât namaz kılabilmek' için hacılar işte bu yüzden yarışır. Kıyamete kadar akıp gidecek olan zemzemi yudumlarken, Safa ve Merve arasında 'çocuğuna su bulmak amacıyla can havliyle koşturan anne gibi' dualar eşliğinde sa'y ederken, İbrahim'i ve Hacer'i anmamak mümkün müdür?

Hz. İbrahim (a.s.) tevhidi öğretmişti; hac da onu öğretiyor. Hangi ülkeden gelirse gelsin, hangi renkten olursa olsun, insanların eşit ve Rabbin bir olduğunu kavratıyor. Irkçılığın, kibrin, şirkin, kıskançlığın, kısacası 'şeytanın memnun kalacağı her türlü işin' yanlışlığını haykırıyor. Atası binlerce yıl önce şeytanı nasıl taşladıysa, bugünün hacısı da aynı duygularla şeytana tavır alıyor. "Allah'a ben de kurban olayım, evladım da kurban olsun!" fedakârlığıyla Mina'da kurbanını kesiyor. 'Halil' İbrahim'in öğretisini tekrarlayarak âlemlerin Rabbi'ni yüceltiyor:

"Beni yaratıp bana yol gösteren O. Beni yediren ve içiren O. Hastalandığımda beni iyileştiren O. Beni öldürüp sonra yeniden dirilten O. Hesap günü yanlışlarımı bağışlayacağını umduğum O. Rabbim! Bana hikmet ver! Ve beni sâlih insanların arasına kat!" (Şu'arâ, 78-83.)

Prof. Dr. Ali Bakkal
Harran Üniv. İlahiyat Fak.

Bin'i bir yapan hareket ve amaç birliği: Hac

Hac yolu bir kardeşlik eğitimidir. İhrama giren kimselerin fâhiş söz söylemesi, başkaları ile tartışması, kavga etmesi ve kötü söz söylemesi yasaklanmıştır.

Sözlük anlamı itibarıyla hac, "bir şeyi kastetmek, bir şeye yönelmek" demektir. Kastedilen nesne bir mekân olursa "o yeri ziyaret etmek" anlamına gelir. İslami açıdan hac "tazim edilecek makamları ziyaret etmek" anlamına gelmekle birlikte, bu gelişigüzel bir mekân ziyaretinden ibaret değildir. Öncelikle hac İslam'ın beş şartından ve dört temel ibadetinden biridir.

Bütün ibadetler sadece Allah onları emrettiği için yapılır. Bununla birlikte her ibadetin Allah'a, peygambere, ahirete, kulun bedenî, ruhi, bireysel ve toplumsal hayatına bakan yönleri vardır. Bir yönüyle bütün ibadetler maddi ve manevi açıdan insanın huzur ve mutluluğunu sağlamak için emredilmiş gibidir ve bu anlamda her ibadet, diğerini tamamlayıcı bir özelliğe sahiptir. "Namaz müminin miracıdır." (Râzî, Mefâtîhu'l-gayb, I, 226.) Namaz vasıtasıyla kul, Rabbi ile en yüksek düzeyde ilişkiye geçer ve ruh dinginliğine erişir. Namazını usulüne uygun şekilde kılan kişi ruh dünyasını huzura kavuşturmuş demektir. Hz. Peygamber "Oruç tutunuz, sıhhat bulunuz." (Keşfü'l-hafâ, I, 445.) buyurmuşlardır. Oruç da beden sağlığının en önemli faktörlerinden birisidir. "Zekât, İslam'ın köprüsü" (el-Mucemü'l-Evsat, VIII, 380.) olup, aynı bölgede yaşayan fakir ve zenginler arasında müspet ilişkilerin kurulmasına vesile olur. Bu ibadet sebebiyle, fakirler zenginlere karşı saygı ve hürmet gösterir, zenginler de fakirlere şefkat etmiş ve maddî destekleriyle onlara olan sevgilerini ortaya koymuş olurlar. Böylece zekât aynı bölgede yaşayan in-

sanlar arasında toplumsal huzuru sağlama işlevi görür. Hac ise dili, rengi, kültürü, hatta mezhebi ve meşrebi farklı olup da farklı bölgelerde yaşayan insanların aynı günde bir arada bulunmalarını ve kardeşlik ruhu çerçevesinde birbirleriyle tanışmalarını ve bütünleşmelerini sağlar. Konuya bu açıdan bakıldığında namaz ruhun, oruç bedenin, zekât aynı bölgede yaşayan insanların toplumsal huzurunun, hac ise farklı bölgelerde yaşayan toplulukların huzur ve mutluluklarının gıdası ve ilacı hükmündedir. Sanki ibadetler, fert ve toplum bazında insanların dünya huzurunu temin etmeleri için emredilmiş gibidir. Bu anlamda hac, bir birlik, kardeşlik ve huzur eğitimidir.

İhram, Arafat vakfesi ve ziyaret tavafı bütün mezhepler tarafından ittifakla haccın farzları arasında sayılmıştır.

Sözlük anlamı itibarıyla ihram, "haram etmek, kendini mahrum bırakmak", anlamına geldiği gibi, "tazim edilmesi gereken zamana veya mekâna girmek ve bunlara saygı göstermek" anlamına da gelmektedir. Namaza başlama tekbiri anlamına gelen "tahrime" de aynı kökten gelir. Anlam bakımından bu iki kelime birbirine yakın manaları ifade ettikleri gibi, fonksiyonları itibarıyla de birbirine yakın işlevlere sahiptirler. İhram bir nevi, "hacca başlama tekbiri" anlamına gelir. Niyet edip, telbiye getirmek ve dikişsiz elbise giymek suretiyle ihrama giren kişi bir taraftan ihram yasaklarına dahil olan hususları kendisine haram ederken, diğer taraftan tâzim edilmesi gereken mekânlara da saygı göstermiş olmaktadır.

Mikat mahalline gelip ihrama giren hacı adayları tıpkı namazda olduğu gibi ellerinin tersiyle dünyayı arkalarına atıp Allah'ın çağrısına icabet ederek "Buyur Allahım buyur! Davetine bütün samimiyetimle icabet ettim! Buyur Allahım buyur! Senin eşin ve ortağın yoktur. Buyur Allahım buyur! Hamd senin, nimet senin, mülk senin. Bunların hiçbirinde eşin ve ortağın yoktur." anlamına gelen telbiyeyi okuyarak Beytullah'a doğru akın etmeye başlarlar. Hacı adayları hac yoluna genellikle tek başına değil, topluluk hâlinde çıkarlar. Herkesin elbisesi bir, zikri bir, fikri birdir. Herkes aynı amaçla aynı yolun yolcusudur. Onların kimisi güneyden, kimisi kuzeyden, kimisi doğudan, kimisi batıdan sökün edip yola koyulmuşlardır. Fakat hepsinin istikameti birdir. Hepsi aynı ve tek bir yöne, kıble istikametine doğru akın ederler. Âdeta onlar aynı vücudun azaları gibidirler. El ve ayaklar vücuttan ayrılıp tek başına başka tarafa gitmedikleri gibi, hac kafilelerinde yer alanlar da tek başlarına hareket etmezler. Binler tek bir vücut olarak aynı maksat ve aynı gaye için aynı hareket ve aynı davranışları sergiler.

Ten renginin farklılığı, ırkların farklı oluşunun delilidir. Elbisenin farklılığı ise ferdin farklı oluşunun alametidir. Şu halde ırklar içtimaî bir farklılığı ifade ettiği halde, elbise ferdî farklılığı sembolize eder. Ten rengini söküp atmak mümkün olmamakla birlikte, elbise her zaman çıkarılıp atılabilir. İbrahim'in çağrısına (Hac, 27.) icabet ederek "Allah'ın Evi"ini ziyarete giden herkes, onu "kardeş"lerinden "farklı" kılacak ve "ayrı" gösterecek elbisesini çıkarıp atmalı; onları "eşit"leyen, zahiren de olsa onları bir yapan iki parçalı beyaz bir elbiseye bürünmelidir.

Ancak bundan sonra zâhirde kalmayıp bu şeklin içini doldurmaya, gerçek kardeşliği hayata geçirmeye çalışmalıdır.

Gerçekte bütün insanlar Âdem'in çocuklarıdır. Dolayısıyla insan olarak herkes eşittir. Sonradan ortaya çıkan ırk, kabile, soy, boy ve oymak gibi hususlar sadece bir tanışma vesilesidir. Allah katında üstün olmanın tek kriteri "takvâ"dır. (Hucurât, 19.) Onun da kimde olduğunu ancak Allah bilir. Kişinin üzerinde takvaya dair bazı göstergeler bulunabilir. Ancak bu göstergelerle gerçek hâl her zaman örtüşmeyebilir.

"Şüphesiz müminler kardeştir." (Hucurât, 10.) ve onlar "birbirlerine karşı merhametlidirler." (Feth, 29.) Kardeş kardeşin dostu ve yardımcısıdır. Hac yolu aynı zamanda bir kardeşlik eğitimidir. İhrama giren kimselerin fâhiş söz söylemesi, başkaları ile tartışması, kavga etmesi ve kötü söz söylemesi yasaklanmıştır. (Bakara, 197.) Kardeş kardeşi tenkit etmez. Bir hatasını görse onu düzeltir. İhtiyacı olsa onun yardımına koşar. İşte hac yolunda insanların birbirine karşı davranışı böyle olmalı ve hac vesilesiyle bu davranışları özümsemeli, hacdan sonra da benzeri davranışları sergilemeye devam etmelidir.

Kâbe'ye "Beytullah" denilmesi Allah'ın emriyle yapılmış olmasından kaynaklanıyorsa da, onun "Beytullah" oluşunun bir manası da Kâbe'nin Allah'ı gösteren ve O'nu tanıtan bir işaret olmasıdır.

Namaz esnasında aynı safta olsalar bile bir erle bir general elbisesinden fark edilebilir. Fakat hac yolunda er ile general, âmirle memur, hocayla talebe, işçiyle işveren, ustayla çırak, köylüyle şehirli, âlimle cahil, gençle yaşlı kardeşliği çağrıştıran hep aynı elbiseyi giymişlerdir. Bu yolda ayrılık-gayrılık yok, farklılık yok, isim, unvan, tercih ve gurur yoktur. Herkesin o mahşeri kalabalığa katılarak şahsiyetini kardeşleri arasında eritmesi gerekir. Orada "ben" yok, "biz" vardır. Artık o kalabalıkta kişilere ait isimler de unutulmuş; herkes tek isimle, yani hacı ismiyle çağrılır olmuştur. O mukaddes beldelerde herkes kendi özel şahsiyetiyle değil, Allah'ın ziyaretçisi sıfatıyla bulunur. Bu sıfata en uygun isim "hacı"dır.

Mekke'ye gelen hacı adaylarının burada kalacakları süre içinde ikamet edecekleri evlere yerleştikten sonra yapacakları ilk şey Kâbe'yi tavaf etmektir. Hacla ilgili her şiar (ibadet sembolü) insanla ilgilidir. Fakat Kâbe müstesna. Her ne kadar Kâbe'ye "Beytullah" denilmesi Allah'ın emriyle yapılmış olmasından kaynaklanıyorsa da, onun "Beytullah" oluşunun bir manası da Kâbe'nin Allah'ı gösteren ve O'nu tanıtan bir işaret olmasıdır. İlahî beyanda sabit olduğu üzere; "O'nda (Kâbe'de) apaçık ayetler (nişâneler, işaretler)… vardır…" (Âl-i İmrân, 197.)

Kâbe, bir sanat harikası değildir. Onda mimari bir güzellik ve sanatkârane bir üstünlük aramak beyhudedir. Bu yapıda, insanın dikkatini çeken, duygularını harekete geçiren, aklını hayrette bırakan

hiçbir şey yoktur. Yüce Allah burada dikkatleri maddeye, cisme, taşa değil; manaya, soyut olana, maddeyi ve maddi olanı yaratana, müteal olana çekmek istemiştir. İşte şu basit yapının hiçbir duvarı tam olarak herhangi bir yöne bakmaz. Çünkü o, Allah'ın sembolüdür ve Allah'ın da yönü yoktur. O, herhangi bir yönde olmadığı gibi, yönlerin sahibi ve yaratıcısı da O'dur. "Doğu da Allah'ındır, batı da. Onun için nereye döner, yönelirseniz, Allah'ın yüzü oradadır. Şüphesiz O, her şeyi kuşatmış ve her şeyi bilicidir." (Bakara, 115.) Diğer taraftan Kâbe, bütün yönleri birleştiren ve onları "kıble" adıyla tek bir yöne irca eden manevi bir yapıdır. Doğu ve batı, kuzey ve güney hiç birleşir mi? Allah isterse birleşir. İşte böylesine basit bir yapı sadece doğu ve batıyı değil, bütün yönleri, hatta alt ve üstü de birleştirir. Çünkü Allah birdir.

Bu yolda ayrılık-gayrılık yok, farklılık yok, isim, unvan, tercih ve gurur yoktur. Herkesin o mahşeri kalabalığa katılarak şahsiyetini kardeşleri arasında eritmesi gerekir. Orada "ben" yok, "biz" vardır.

Hacı, Kâbe'yi tavaf ederken onun tamamen maddî bir yapı olduğunu bilerek kendisini sembolik olarak Allah'ın etrafında cezbeye gelmiş cuş u huruş içinde dönüyor şeklinde kabul etmelidir. Sanki burası Allah'ın Arş'ıdır ve burada Arş'ına istiva ederek kâinatı yönetmektedir. (Yunus, 3.) Ancak bu tahayyül ve tefekkürde bulunurken Allah'ın zaman ve mekândan mutlak surette uzak olduğunu da hatırdan çıkarmamak, sembolü gerçekle karıştırmamak gerekir.

Hz. Peygamber buyuruyor: "Hacerü'l-Esved, yeryüzünde Allah'ın sağ elidir. Kişi kardeşiyle musafaha ettiği gibi Allah Teala da onunla (Hacerü'l-Esved vasıtasıyla) insanlar ile musafaha eder." (Câmi'u's-sağîr, H. No: 2425.) Hacı, Hacerü'l-Esved'i istilam ederek tavafa başlar. İstilam bir nevi Allah'a biat etmek demektir. Bundan sonra meleklerin Arş'ın etrafında tavaf ettikleri gibi hacı da Kâbe-i Muazzama'yı tavaf etmeye başlar.

Kâbe Yaratıcı'yı, tavaf ise yaratılanı temsil eder. Kâbe "Allah'ın Evi"dir. Cenab-ı Allah zatıyla kaim, Kâbe ise yerinde sabittir. Kâbe'nin sübûtu, Allah'ın ölümsüzlüğünü ve sonsuzluğunu temsil eder.

Tavaf ise "dönüş" demektir. "Dönüş", yaratılmış olmanın temel özelliğidir. Bilcümle mahlûkât döner. Ama Allah dönmez. O "dönüş"e muhtaç olmadığı gibi, varlığı "dönüş"le de kaim değildir. Fakat mahlûkât, "dönüş"e muhtaçtır ve varlıkları "dönüş"le kaimdir. Bir tavaf, yedi şavttan oluşur. Buna göre tavaf dönen dairelerden ibarettir. Her "dönüş"ün bir başlangıcı ve bir bitişi vardır. Başlangıcı ve sonu olan her şey hâdistir, sonradan meydana gelmiştir. Sonradan olan her şey, bir muhdise, yani onu meydana getiren bir saik ve sebebe muhtaçtır. Tabii olarak sonradan var olan bir şeyi var eden bir "mucit" bulunmalıdır.

Yedinci şavtın başı, altıncı şavt; altıncı şavtın başı ise beşinci şavttır. Bu durum silsile hâlinde zincirleme olarak birinci şavta kadar devam eder. Fakat birinci şavtın başlangıcı artık bir başka şavt değildir. O müstakil olarak, Hacerü'l-Esved'den başlar. Bu bir misaldir. Bu bir temsildir; Allah'ın varlığına ve O'nun dışındaki bütün varlıkların Allah tarafından yaratıldığına bir misal. "Ve lillahi'l-meselü'l-a'la = En yüce mesel (nitelendirme) Allah'a aittir." (Nahl, 60.)

Tavaf, evrenin düzenini temsil eder. Hz. Peygamber (s.a.s.) buyuruyor: "Her şeyin bağlı bulunduğu bir esası vardır…" (Câmiu's-sağîr, H. No: 2425.) Evrenin bağlı bulunduğu ve tabi olduğu yegâne esas "dönüş"tür.

Her şey dönmektedir. Dünya, Ay, Güneş Sistemi, Samanyolu ve topyekûn kâinat. Atom, insan ve evren "dönüş" kanununa tabi olarak yaratılmıştır. Canlı ve cansızların, mülk ve melekût âleminin en esaslı ve biricik düzeni "dönüş"tür. İbadetlerin dahi en önemli esası "dönüş"tür.

Atom, maddenin en küçük parçasıdır. Latince bir kelime olan "atom", "bölünmez" anlamına gelmekle birlikte 20. yüzyılın ortalarına doğru parçalandı ve "atom bombası" elde edildi. Ortasında bir çekirdek, etrafında toz bulutu halinde hareket eden elektronlarıyla atom, büyük bir düzen ve nizam içerisindedir. Bu düzen ve nizam sadece atoma mahsus olmayıp, bütün evrende geçerli olan bir kanundur. Atomdaki düzen ve nizam ne ise, Güneş'teki de odur. Güneş'teki düzen ve nizam ne ise atomdaki de odur. Aynı kanun milyonlarca güneş sistemini içine alan ve milyarlarca yıldız ihtiva eden galaksiler için de geçerlidir. Cenab-ı Allah en küçük bir parçacıkta uyguladığı bir kanunu bütün evrene tatbik etmiştir. Bu da gösteriyor ki, atomun sahibi kim ise, güneş sisteminin sahibi de O'dur. Güneş sisteminin sahibi kim ise, galaksilerin ve bütün kâinatın sahibi de O'dur. Çünkü nizam birdir. Nizamın birliği, nâzımın (nizam verenin) birliğini gösterir. O da Vahidü'l-Ehad olan Rabbü'l-Âlemin'dir.

"Dönüş kanunu"na tabi olan varlıklar sadece cansızlar değildir. Aynı kanun canlılar için de geçerlidir. Her şeyden önce canlılık kalbin çalışmasına bağlı bir durumdur. Kalp ise "dönüş kanunu"nun merkezidir. Vücudun canlılığı kalbe, kalbin canlılığı da "dönüş"e bağlıdır. Kalp iki türlü "dönüş"ün (dolaşım) merkezidir: Büyük kan dolaşımı, küçük kan dolaşımı. Kalp bir istasyondur, bir temizlik merkezidir. Toplardamarlar vasıtasıyla kendisine gelen kirli kanı temizler, atardamarlar vasıtasıyla tekrar vücuda gönderir. Hayat bu "dönüş" ve dolaşımla kaimdir. Kalp sağlıklı olsa bile, damarlar kesilir ve önemli miktarda kan kaybı olursa "dönüş" fesada uğradığı için hayat yine sona erer. "Dönüş merkezi"nin fesada uğraması ise canlının ölümü demektir.

İbadetlerde de "dönüş" kanunu hâkimdir. Bir namaz asgari olarak iki rekâttan ibarettir. Şu halde namaz, rekâtların tekrarı ve "dönüş"ü üzerine kaimdir. Namazda yedi türlü "dönüş" vardır. Oruç ve zekât ibadetinde de birkaç türlü "dönüş" mevcuttur. Öncelikle ramazan orucu hepsi birbirine benzeyen günlerin dönüp otuza tamamlanmasıyla eda edilmiş olacaktır. Oruçta da üç-dört çeşit dönüş vardır. Zekât sebebiyle de mal, zengin ile fakir arasında döner durur.

Tamamen "dönüş" üzerine dayanan ibadet ise tavaftır. Bu yüzden tavaf diğer bütün ibadetlerden daha faziletli ve üstün kabul edilmiştir. Nitekim Harem-i Şerif'te bulunup tavaf edenlere 60, namaz kılanlara 40, oturup Kâbe'ye bakanlara ise 20 sevap verileceği riyayetlerde vardır. (İhyâ, I, 685, et-Tergîb ve't-tethîb, II, 23.)

Tavaf ederek evrenle bütünleşen ve onu temsilen Kâbe'nin etrafında pervane olan hacı adayı, Arafe gününden bir gün önce Arafat'a çıkar ve Arafe günü vakfeye durur. Senenin her gününde ve her anında tavaf yapılabilir, fakat Arafat vakfesi senede sadece Arafe günü yapılır. Bu yüzden Arafat vakfesi haccın en önemli rüknüdür. Hz. Peygamber "Hac Arafattır." (Tirmizî, Hac, 57; Ebû Dâvud, Menâsik, 69; Nesâî, Hac, 211; İbn Mâce, Menâsik, 37.) buyurmakla bu gerçeğe işaret etmiştir. Herkes günahlarından dolayı tevbe etmeye muhtaçtır. Şimdi tertemiz olma vaktidir. Arafat vakfesini fırsat bilip Allah'a yalvarmak gerekir. Çünkü "hac geçmiş ve gelecek bütün günahları affettirir." (Ebû Dâvud, Menâsik 9: İbn Mace, Menâsik 49.)

Arafat'ta binler sanki bir kişi olmuş, hepsi aynı şeyi, yani affı, mağfireti, cenneti, cehennemden uzak olmayı, Allah'ın kendisinden razı olmasını, dünya saadetini ve mümin kardeşinin huzur ve mutluluğunu istemektedir. Eller aynı semaya açılır, diller aynı duayı okur, kalpler aynı gaye için çarpar, dizler aynı maksat için titrer, gözler aynı hüzün için gözyaşı döker. Vücut bir, hareket bir, amaç birdir. Burada kişi kendisi için dua ettiği gibi, kardeşi için de dua eder ve onun iyiliği için çalışır.

Arafat'ta tevbeyle temizlenen insanlar "Sonra insanların toplu olarak akın ettiği yerden siz de akın edin." (Bakara, 199.) emrine uyarak gün batımıyla birlikte Arafat'tan ayrılıp tekrar Kâbe'nin etrafında pervane olmaya koşarlar. Yolda (Mina) önlerine şeytan çıkar, ama onu müteaddit defalar taşlamak (remyü'l-cimar) suretiyle ona galebe çalmasını bilirler ve maşuklarına kavuşarak tekrar ona kullukların arzederler.

Netice itibarıyla hac binleri bir yapan, onları aynı amaç için koşturan, onları gerçek kulluk bilincine, gerçek kardeşlik bilincine ulaştıran ulvi bir ibadettir.

Doç. Dr. Halil Altuntaş
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Eşitlik bilinci ve hac ibadeti

Hac ibadeti maddi yapımızın bir gün yok olacağını, dünyalık neyimiz varsa hepsinin emanet olduğunu bize hatırlatan bir ruh hâline sokuyor bizi.

Yeryüzü, bütün unsurları ve yönleri ile birbirinin aynısı olan iki varlık tanımamıştır. Bu anlamda mutlak eşitlik diye bir şey söz konusu değildir. Yaratılış kanunu varlık âlemine gelen her şeyi belli nitelikleri ile "kendine has" kılmıştır. Bazı özelliklerin belli varlıklarda baskın hâle gelmesi cins ve tür kavramlarına vücut vermiştir. Bu sebeple aynı kategoride yer alan varlıklar arasında nispi bir eşitlikten söz edilebilir.

Eşitlik problemi gerçekte insan bireyleri arasındaki ilişkilerin bir meyvesidir. Sahip olduğu özel nitelikler sayesinde insan, varlıklar âleminde özel bir yerde bulunuyor. Ne var ki o da, kategorik olarak tek kalıptan çıkmış bir varlık değildir. Fizik yapı, psikolojik dünyası, maddi imkânları, sosyal konumu itibarıyla birbirinden çok farklıdır. Hele ırk, dil, coğrafya gibi unsurlar farklılaşmanın boyutlarını daha da ileri noktalara taşıyor. Esasında farklılaşma, tıpkı bir makineyi meydana getiren parçaların, görecekleri işe göre farklı yapıda olmalarının zorunlu oluşu gibi, varlık âleminin olmazsa olmazıdır. Ancak parçaların birbirinden farklı yapı ve özelliklerde olması onların nihai olarak ayrı kefeye konulmalarını, farklı değer yargılarına tâbi tutulmalarını gerektirmez. Genel bünyenin fonksiyonel hâle gelmesi açısından küçük bir vida ile diğer ana parçalar arasında bir fark yoktur. Eğer küçük ve sıradan bir parça olmayınca mekanizma işlemiyorsa, o parça asla "küçük" ya da "sıradan" değildir. Tıpkı bunun gibi insanlar da toplum içinde hangi konumda bulunursa bulunsunlar, genel

Fotoğraf: Mustafa Bektaşoğlu

bünyenin vazgeçilmez birer parçasıdırlar. Bu bakış açısı ile toplumun fertlerinin birbirine üstünlüğü düşünülemez. Onlar birer insan oluşları itibarı ile eşit konumdadırlar. Kur'an-ı Kerim bu duruma "Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık; birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık." (Zühruf, 32.) diye işarette bulunuyor.

İnsanları birbirinden farklı yapan birtakım artı değerler elbette vardır. Ama bu fark maddi, sosyal ya da siyasi "ayrıcalıklar"dan kaynaklanan bir fark değildir. İnsan gerçekten kendine ait olanla değer kazanır. Maddi imkânlar, makam, mevki ve itibar gibi iğreti değerler kaybedilince elde kalan insanın gerçek değeridir. "Kürsü heykelin bir parçası değildir. Bu adamı üzerine eklenenler olmadan alıp değerlendirin, zenginliğini, sahip olduğu sıfatları bir yere koyun ve gömlekle gelsin. Bedeni işlemeye elverişli mi, sağlıklı ve canlı mı? Nasıl bir ruhu var? Güzel mi, yüce mi? Bir köylüyle bir kralı, bir yargıçla sıradan bir insanı, zenginle fakiri karşılaştırdığımızda çok büyük bir fark olduğuna inanırız; oysa fark yalnızca kıyafetlerindedir. Bunlar yalnızca görüntüdür ve insanlar arasında temel bir fark yaratmazlar; aynı, sahnenin üzerinde dük ya da imparator rolü oynayıp sonra tekrar kendi doğal hallerine dönen tiyatro oyuncuları ya da törenlerle halkın gözünü boyayan imparatorlar gibi. (Montaigne, Denemeler, Türkçesi: Bekir Yılmaz, Lacivert Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 124-125.)

Bütün insanlar aynı konumda ve "tarağın dişleri gibi" eşittirler. İnsanlık bu bilince her şeyden fazla muhtaç bulunuyor.

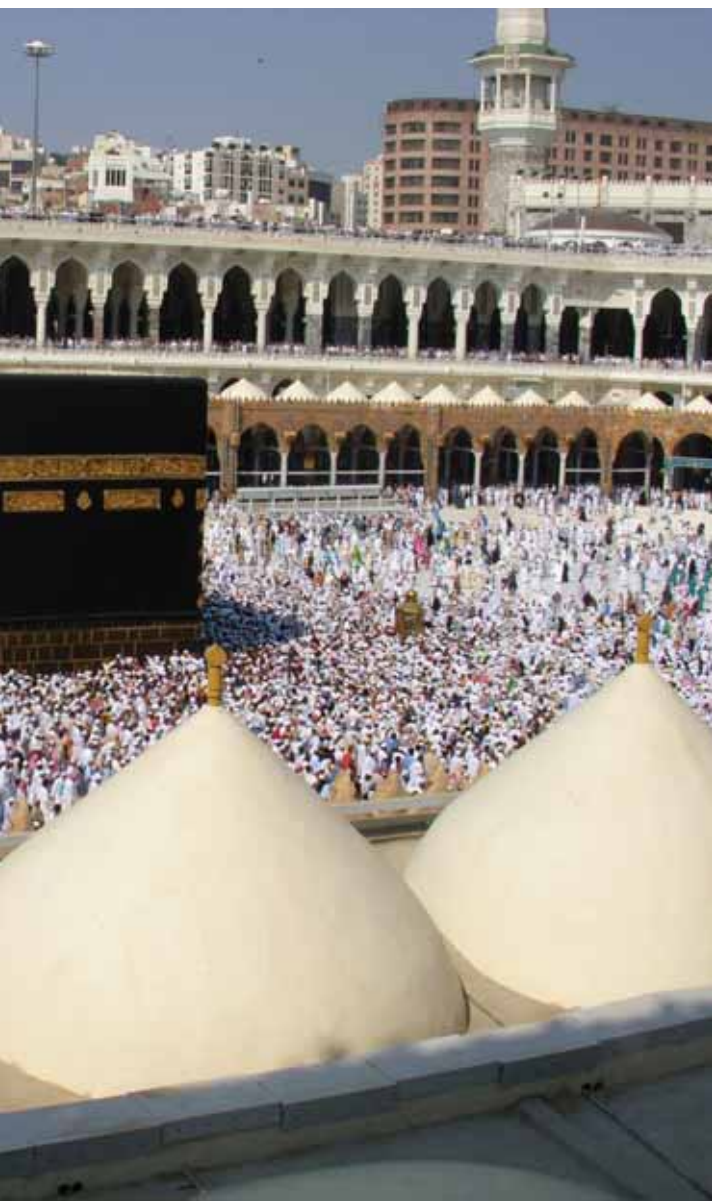

İnsanlar arasındaki bu temel eşitlik ırk ve soyun üstünlük kriteri olarak alınması ile büyük bir fay kırılmasına uğradı. İnsanlığın yaşadığı acıların, haksızlıkların temelinde bu dengenin bozulması yatıyor demek abartı sayılmamalıdır. Bir ırka mensup olmak benim elimde değilse, o ırk beni başkaları karşısında nasıl ayrıcalıklı kılar? Değer üreten sistemin temelinde bireysel nitelikler yer alır. "Amelin geri bıraktığı kimseyi soyu-sopu ileri götüremez." (Müslim, Zikir, 11.) Irk ve soy ise yaratılış kaynaklı bir meseledir. Bu açıdan bütün insanlar aynı konumda ve "tarağın dişleri gibi" eşittirler. İnsanlık bu bilince her şeyden fazla muhtaç bulunuyor. İnancın etkisizleştiği ortamda ise bu bilincin hayat bulması pek mümkün görünmüyor. Sayısız riyakârlıkları perdeleyen çeşitli uluslar arası "beyanname"ler, "daha eşit" güçlülerin elinde adeta insanlar arası eşitsizlik manifestosu gibi işletiliyor.

Dünya "kitlesel eşitsizlik algısı" diye tanımayabileceğimiz sistematik ırk ayırımcılığını Batı sömürge hareketi ile tanıdı. Gerçekte bu insanlık suçunun faillerine inançları; siyahı ile beyazı ile bütün insanların aynı atadan geldiği, herkesin Adem'in çocukları olduğunu söylüyordu. Ama hâkim olma ve yönetme şehveti sömürgeci zihniyet nazarında inancı paranteze alabildi. Amerika ve Avrupa'ya esir olarak götürülüp eşyalaştırılan insanların tek suçu siyah derili olmaları idi. Diğer yandan işgal edilen Afrika toprakları Batılı "beyaz" adamların marifeti ile ırk ayrımcılığının sembolü ve asıl kurbanı oldu. Öyle ki, "Afrika'nın uçsuz bucaksız

düzlüklerinde başıboş koşuşan zebraların postu, ak ile karanın özgürlük içinde yaşayabildiği tek yerdir." (Sadun Altuna, Ölüler Toprağın Altında Değil-Güney Afrika'da Ak ile Kara ve Ötesi, Su Yayınları, İstanbul, 1978, arka kapak yazısı.) denilebildi. Bugün Güney Afrika'nın bu durumundaki kısmi düzelme Somali'yi, Uganda'yı, Etiyopya'yı insanca yaşayabilecekleri bir konuma getirmeğe yeter mi? Eğer bu bir insanlık problemi ise çözülmedikçe yeryüzünün rahata ermesi zor görünüyor. Çözüm için de evrensel çapta kuşatıcı ortak bir değer üzerinde birleşmek gerekiyor.

Hac ibadetinin ruhumuza üflediği manalar bize, kulluk rütbesinin, eşitlik bilincini besleyen ana kaynak olduğunu söylüyor.

Rasulüllah (s.a.s.) veda haccı hutbesinde bu ortak değere dikkat çekerek şöyle buyurmuştu: "Ey insanlar! Bilesiniz ki Rabbiniz birdir, babanız birdir. Bilesiniz ki Arab'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap olana üstünlüğü yoktur. Kırmızı derilinin siyah deriliye, siyah derilinin kırmızı deriliye takvadan başka bir sebeple üstünlüğü olamaz. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 411.) Hadisin getirdiği istisna, başkalarına kaşı üstünlük elde etme yolunun takva yani Allah'a karşı gelmekten sakınmak bilinci olduğunu söylüyor. Bu bilinç aslında İslam'ın telkin ettiği eşitlik bilincinin de temelini oluşturur. Mutlak üstün Allah olunca, O'nun yarattıklarının kendi aralarında üstünlük vehmini yaşamaları takva bilincine aykırı düşer.

Hadisteki açıklamanın hac ibadeti ortamında yapılmış olması oldukça anlamlıdır. Çünkü bu ibadet insanlar arasında farklılık oluşturduğunu zannettiğiniz mal, makam, rütbe gibi beşeri değer ölçülerinin basiret gözü karşısında bir değer taşımadığını yaşatarak göstermektedir. Hz. Peygamber'in uyarısı, evrensel bir yöneliş olan Allah inancı temelli bir bakış açısı ve davranış modeli sunarken, diğer yandan da haccın manevi havası içinde fiilen yaşanan olguyu tescil etmiş oluyor. Hac ibadeti maddi yapımızın bir gün yok olacağını, dünyalık neyimiz varsa hepsinin emanet olduğunu bize hatırlatan bir ruh hâline sokuyor bizi. Bu ruh hali her yaratılıştaki insanı sarıp sarmalar, çok kere davranışlara ve duygulara, ifade kalıbına dökülemeyen bir hava hâkim olur. Öyle bir haldir ki bu, ortaya çıkması için bir itici güce ihtiyaç hissedilmez; kendimizi içinde buluveririz. Her renkten, her ırktan ve her dilden insanlarla aramızda çok özel bir dil sayesinde bağ kurabiliyoruz. Bu dil bazen bir ışıltılı bakış, bazen bir işaret, bazen bir tebessüm olabiliyor. Anlaşarak tek vücut, tek yürek olup tek hedefi gözettiğimizi hâl dilinizle ortaya koyuyoruz. Usta ellerin yedi rengin tonlarını buluşturarak oluşturduğu sanat harikası tablo gibi sağlam ve değerli bir çerçeve içinde, iman çerçevesi içinde bütünleşiyoruz. Kinlerin, husumetlerin, madde hâkimiyetinin kaybolup yerini iman kardeşliği iklimine bırakması aşılmaz denilen engelleri aşılır kılıyor; açılmaz sanılan kapıları açıyor. Amerikalı zenci lider Malcolm X (1925- 1965) hac hatıralarında diyor ki:

"Dünyanın her yerinden gelen yüz binlerce hacı vardı. Her renkten insan vardı; mavi gözlü sarışınlardan tutun da Afrikalı kara derililere kadar. Ama tümümüz de birlik ve kardeşlik anlayışına bağlı kalarak aynı ibadeti yapmakla bütünleşiyorduk; oysa Amerika'da gördüklerimize bakıp beyazlarla ötekiler arasında hiçbir zaman kardeşlik diye bir şeyin var olamayacağına inanırdık."

"Benden duyduğunuz bu sözler karşısında, kim bilir, şaşırıp kalacaksınız. Ama hac sırasında gördüklerim eskiden beri sahip olduğum düşünce kalıplarının birçoklarını yeni baştan düzene sokmamı ve eskiden beri sürdürdüğüm birçok yanlışlıkları bir yana itmemi gerekli kılmıştır."

"İslam dünyasına geleli on bir gün oluyor. O gün bu gündür de, gözleri maviler mavisi, saçları sarılar sarısı ve tenleri beyazlar beyazı olan Müslüman kardeşlerle aynı Allah'a inandığımız için aynı tabaklardan yemek yemekteyiz, aynı yataklarda (yani halılarda) uyumaktayız. Ve gene "beyaz" Müslümanların sözlerinde, davranışlarında, tutumlarında; Nijerya'dan, Sudan'dan, Gana'dan gelen Afrikalı siyah Müslümanların samimiyetinin aynısını bulmaktayım. Hepimiz gerçekten kardeş gibiyiz, çünkü bu insanların aynı Tanrı'ya yönelen inançları, kafalarındaki tüm 'beyaz' imajları, davranışlarındaki tüm 'beyaz' imajları, tutumlarındaki tüm 'beyaz' imajları silip atmıştır." (Alex Haley, Malcolm X, Tercüme: Yaşar Kaplan, İstanbul, 2003, s. 544-545.)

Hac ibadetinin ruhumuza üflediği manalar bize, kulluk rütbesinin, eşitlik bilincini besleyen ana kaynak olduğunu söylüyor.

Sadık Yalsızuçanlar

Varlığın merkezine yolculuk

Haccın fiziksel zorluklarına, gönlümüzde ve dilimizde en küçük bir itiraz olmaksızın göğüs germemiz, yoğunlaştırılmış bir sabır imtihanından yüz akıyla çıkmamız halinde günahlarımızın bağışlanacağına ilişkin umutlarımızı da diri tutar.

Namaz, oruç, hac, zekât ve diğer kulluk yükümlülüklerimizin, bizi Rabbimize ulaştıran, O'nunla ilişki kurmamızı gerçekleştiren, var olanın içinde yaşarken, ruhumuzun, sürekli O'nda olmasını sağlayan bir işlev gördüğünü biliyoruz. Bu açıdan baktığımızda, ibadet formlarında birbirine benzeyen yanların bulunduğunu da göreceğiz. Beytullah'ın çevresinde huşu içinde tavaf ederken bir bakıma hareket halinde namaz kılar gibiyizdir. Mina ve Arafat'ta kendi kalbimize bükülmemiz, mümkün olduğunca az yiyip içmemiz, sadece kullukla meşgul olmamız ve namazlarımızda bir şey yeyip içmememiz, bir anlamda oruç gibidir. Oruçta nasıl gök sofraları açılırsa, haccın bütün rükünlerinde de semanın kapılarının açıldığını görürüz.

Bizim semamız, ruhumuz; arzımız bedenimizdir. Arz'ın merkezi Kâbe'dir lakin Kâbe, bizim Hak'la, Hakkî olana, O'na ait olanla, O'na doğru yönelme, yücelme makamıdır. Kâbe, O'ndan gayrının silindiği, seçkin bilge Cüneyd-i Bağdadi Hz.lerinin ifadesiyle, 'hâdis olanın Kadim olana kavuştuğu' yerdir. Celal ve cemal perdelerinin kalktığı, O'nun sonsuz ve mutlak varlığında kaybolduğumuz mekânettir.

Osmanlı ilim ve irfan tarihinin yetkin âlimlerinden İsmail Hakkı Bursevî, 'Mekke, şereflendiği Kâbe ve Efendimiz'le (s.a.s.), Zat makamı haline gelmiştir' der. Şehirlerde tecelli eden, baskın ism-i şerifleri tasnif ettiği Tuhfe-i Recebiyye adlı kitabında, Mekke, bütün isim ve sıfatları cami olan ve Zat ismi bulunan lafza-i celalin baskın olduğu Mekke ve Kâbe, Allah'ın mutlak tekliğinin algılandığı bir

makamdır. Orda, bize Rabbimizi tarif eden üç büyük tarif ediciden biri ve en güzeli, en seçkini olan Rasulüllah Efendimiz'in getirdiği semavi vahiy mütecellidir. Onun iklimi, onun yurdudur orası. Bu anlamda biz, bir ilahî emre uyarak gittiğimiz hacda, aslında, kendi ilahi-semavi merkezimize, yine bir beytullah olan kalbimize sefer etmiş oluyoruz.

Kutsal kitabımızın ayetlerini, Allah'ın birliğine şehadetin kutsi kelimelerini, O'nun güzel isimlerini yazan hattatlarımız da sağdan sola dönerek, kalbe doğru bükülerek yazarlar. Namaz, arzımızdan semamıza yaptığımız bir yücelme, bir yükseliş seferidir; tavaf, O'ndan başka ilah yoktur gerçeğiyle donanmış bir halde, Zati hakikatinin semasına doğru gerçekleşen bir gezidir.

Haccın sayılamayacak kadar çok hikmet ve hayırlarından belki en başta geleni, var olandan sıyrılmamız, zihnimizin, kalbimizin, düşüncemizin ve gönlümüzün masivadan arınması, çokluk âleminin bağlarından kurtularak Bir olana, Tek olana, Kendinden başka ilah bulunmayana, her şeyi var edene, Kayyum ismiyle tutana, doğrultana, sonsuz merhamet kaynağına, adalet burcuna, arınmaya, yokluğa kanatlanmamızdır.

Bu süre içinde az yer, az uyur, dikkatle konuşur, elimize, belimize, dilimize hâkim olur, nefsani yanlarımızı temizler, günahlarımızın bağışlanması için yakarır, 'Hakk'ı gerçek sevenlere/cümle âlem kardeş gelir'in kozmik sırrına ermeye çalışırız.

Hac, aynı zamanda bir sabır eğitimi, bir dayanma sınavıdır. Bu, haccın rükünlerini eda ederken karşılaştığımız fiziksel zorluklarda belirgin hâle gelir. Kalabalıkta kimi zaman ezilme tehlikesi atlatırız. Aşırı kalabalık içinde daima Hakk'la olabilmenin güçlüğünü de idrak etme imkânı buluruz. Sabır, varlığın çilingiridir. Haccın fiziksel zorluklarına, gönlümüzde ve dilimizde en küçük bir itiraz olmaksızın göğüs germemiz, yoğunlaştırılmış bir sabır imtihanından yüz akıyla çıkmamız halinde günahlarımızın bağışlanacağına ilişkin umutlarımızı da diri tutar. Hacdan dönenleri ziyarette, ellerinin içinin öpüldüğüne ilişkin bir âdeti bir hac dönüşünde öğrenmiştim. Bu, hakikat sırrının el'de oluşuyla mı ilgilidir? Efendimiz'e biat, elinden yapılmıştır. Ve 'Allah'ın eli, bütün ellerin üzerindedir…' Hacceden, sadece, Mekke'ye, oradaki 'Allah'ın evine' değil, 'yere göğe sığmayan, kâmil kulun gönlüne sığan' Rabbinin sonsuz ve mutlak merhametine, güzelliğine, adaletine erişmektedir. Bu erişme, erenlerin ermesi gibidir. Hac, hem bir namaz, hem bir oruç, hem bir miraç, hem bir zekâttır. Hac, insanın bizatihi benliğini tasadduk etmesidir. Sadakaların en büyüğü de bu değil midir? İnsanın bizatihi kendisini tasadduk ettiği bir yer olarak Kâbe, bütün inananların arasındaki her türden farklılığın ortadan kalktığı bir diriliş ve kıyam imkânıdır. Herkesin aynı giysiye büründüğü, bütün ek kimliklerinden soyunduğu, Niyazi Mısri'nin ifadesiyle, O'nu idrak için 'üryan olduğu' bir güzelliktir. Oruçta nasıl bütün organların bağlanması makbul ise, namazda nasıl kul Rabbinden başka bir şeyle meşgul olmuyorsa, zekâtta nasıl, kişi en çok sevdiğinden infak ediyorsa, hacda da, bütün bu ibadetlerin ruhu gerçekleşir. Sabır, tasadduk, kurban, ilahî birlik idraki, Kâbe'nin hakikatinden inanmış gönüllere doğru, ilahî bir nefha olarak esip durur. Merhamet, adalet ve vahdet yağmuruyla yıkanan gönüller, O'ndan gelişin ve O'na dönüşün sırrına doğru yürürler.

Anadoluyu mayalayan gönül erlerinin yıldızı Yunus Emre, 'Yunus Emre der hoca / Gerekse var bin hacca / Hepisinden iyice / Bir gönüle girmektir' der. Haccın farziyetini ve hakikatini bilen bir arifin, 'gönüle girmeyi' ona önceler gibi görünmesi boşa değildir. Hacdan maksat, Hakk'ın rızasıdır, O'nun gönlüne girmektir. Hakk'ın gönlüne girmek, O'nun sevdiklerinin gönlüne girmekten geçer. Kullara merhamet edene Hakk merhamet eder. Haccı sıradan bir yolculuk olmaktan farklı kılan şey, Hakk'ın ve yarattıklarının gönül rızasını talep imkânı olmasıdır.

Prof. Dr. Ramazan Altıntaş
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Hacda yaşanan bazı örnek olaylar

Haccın önemli rükünleri arasında yer alan Kâbe'yi tavaf ve diğer ibadetlerle mümin büyük bir değişim geçirir. Gündelik hayatta köklü değişikliklere sebep olan bu değişim, insanla birlikte yeryüzüne, sosyal hayatın tüm alanlarına taşınır.

Fotoğraf: Mustafa Bulaşoğlu

Mecazi anlamda Allah'ın evi olan Kâbe-i Muazzama, hem Ev'e dönüşün bir simgesi hem de kutsal mekânın adıdır. Onun kutsallığı, sadece maddi yönüyle değil, aynı zamanda Allah'ın bir meşairi/işareti oluşuyladır. (Hac, 29, 33.) Bir güven mahalli olan Kâbe, umre ve hac görevini yerine getiren Müslümanlar için ferdî ve sosyal faydanın yanında, yeryüzü ehli için de bir bereket ve hidayet vesilesidir. Bu husus Kur'an'da şöyle beyan edilir: "Doğrusu insanlar için ilk kurulan ev, Mekke'de, dünyalar için mübarek ve doğru yol gösteren Kâbe'dir." (Âl-i İmran, 96.) Burada, Allah'ın varlığına işaret eden 'apaçık delillerin" (Bkz. Âl-i İmran, 97.) bulunmasının yanında bütün bir insanlık için hidayet vesilesi olduğu vurgusu çok anlamlıdır. (Bkz. Âl-i İmran, 96.) Arapçada gayeye ulaştıran rehber, işaret anlamına gelen hüdâ sözcüğü, Kâbe söz konusu olunca, bütün insanlar için kıble, kendi vasıtasıyla Allah'a ulaşılan mekân ve Halık-i Muhtar'a bir delil olma gibi özellikleri bünyesinde taşır. Kâbe'nin âlemler için hidayet kaynağı olmasında ana etken, onun güvenilir bir melce oluşundan dolayıdır. Çünkü hidayet, insanın kendisini güvende hissetmesi halidir. Bu bağlamda tarih boyunca Kâbe'ye sığınanlar kendilerini hep güvende hissetmişlerdir. Kâbe'nin Rabbine kulluk edenlere ne korku ne de açlık vardır. (Bkz. Kureyş, 3-4.) Bugün de fiziki Kâbe ile gönül kâbesinin koordinatlarını iyi buluşturanlar bu huzuru, bu güveni ve manevi coşkuyu doya doya yaşayacaklardır.

İslam'da ibadetlerin bir amacı da dolaylı olarak insanda iyi yönde ahlaki değişimi gerçekleştirmektir. Bir ibadet disiplini olarak hac ve umre de ahlaki anlamda davranışlarımızın iyiye doğru dönüştürülmesinde büyük rol oynarlar. Mesela, sabır eğitimi bunların başında gelir. İnsan, öfkesini nasıl kontrol edeceğini ve yöneteceğini uygulamalı olarak burada öğrenebilir. Çünkü Hac, 'insanın başkasıyla iyi geçinmesinin' eğitiminin verildiği bir ibadettir. Nitekim Hz. Peygamber'den gelen bir rivayette: "Mümin başkaları ile iyi geçinir, kendisi ile iyi geçinilir. İyi geçinmeyen ve kendisi ile iyi geçinilmeyen kimsede hayır yoktur." (Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 400.) buyrulur. Hac esnasında kötü söz söylemek, Allah'a itaatten çıkma tezahürleri içine girmek ve herhangi bir kimse ile kavga etmek, yasaklanmıştır. (Bkz. Bakara, 197.) Bu kısa dönemde diline, eline ve beline sahip çıkmanın eğitimini alan bir Müslüman, bu güzellikleri ömür boyu hayatının tüm alanlarına taşımalı ve yansıtmalıdır.

Görüldüğü gibi haccın önemli rükünleri arasında yer alan Kâbe'yi tavaf ve diğer ibadetlerle mümin büyük bir değişim geçirir. Gündelik hayatta köklü değişikliklere sebep olan bu değişim, insanla birlikte yeryüzüne, sosyal hayatın tüm alanlarına taşınır. Hayatının bir bölümünde siyah ırka mensup olmanın kompleksine kapılan ve beyaz ırka derin öfke duyan Amerikalı Malcolm X (ö. 1965)'in hidayet öyküsünde haccın bu yönü, çok güzel dile getirilir. O, kendi adını taşıyan 'Malcolm X' adlı eserde bu değişimi şöyle anlatır:

"Hacca gitmek, görüş açımı alabildiğine genişletmiştir. Bu gezi, benim ruhuma yeni bir İslam anlayışı yükledi. Kutsal beldede geçirdiğim iki hafta içerisinde, Amerika'da geçirdiğim 39 yıl boyunca hiç rastlamadığım şeylere şahit oldum. Bütün ırkları, bütün renk tonlarıyla tanıdım. Irk ayrımcılığının olmadığı gerçek kardeşlik anlayışını gördüm. Gerçek İslam bana göstermiştir ki, beyazların tümünü birden bir kalemde silip atmak da o kadar yanlış bir tutumdur." (Haley, Alex, Malcolm X, çev. Y. Kayırlı, Ankara, 1978, s. 729.) Sözlerine devamla Malcolm X, "Eğer haccın rengârenkliği, manevi cephesi bütün bir dünyaya yeterince duyurulabilirse ve gereği gibi anlatılırsa, İslam'ı din olarak seçenlerin sayısı, en azından iki-üç misli daha artacaktır." diyor. (Bkz. a.g.e., s. 763.) Amerikalı Müslüman Malcolm X'in hayatındaki bu değişim ve dönüşüm öyküsü, somut olarak, Kabe'nin bir hidâyet vesilesi oluşuna en çarpıcı bir örnektir. Malcolm X'in de anlattığı gibi Hac ibadeti, her türlü dil, mezhep, renk farklılığının 'ümmet' kalıbında eridiği bir manevi atmosferin adıdır.

Hac ve umre, hepimizin hayatında köklü değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda gerek Mekke'de gerekse Medine'de yaşanan dinî tecrübenin paylaşılması diğer insanlara yararlı olması bakımından büyük önem taşımaktadır. Tarih boyunca birçok müellif, hac intibalarını kaleme almak suretiyle orada yaşadıklarını anlatmışlardır. Bugün bu bağlamda bir hac edebiyatından bahsetmek mümkündür. Kutsal beldeye yaptığımız bir yolculuk neticesinde otobüsle Cidde'ye giderken hacılarımıza intibalarını sormuştum. Çok güzel şeyler dinledim kendilerinden. Otobüste bulunan herkes ayrı ayrı o kadar güzellikler yaşamışlar ki, anlatmaya başladıklarında hem yolculuğun sıkıcı atmosferinden kurtulmuş oldular hem de hac ve umrenin insanın içinde ve davranışlarında meydana getirdiği değişime yakinen tanıklık ettiler. İşte ben bunlardan birkaç anekdotu değerli okuyucularımızın istifadesine sunuyorum.

Üniversitede öğretim üyesi olarak çalışan bir hocamıza hac sırasında sizi en çok ne etkiledi? Diye sorduğumda şunları anlatmıştı: "Beni en çok etkileyen şey, Kâbe oldu. Onu ilk defa görünce kalbimle Kâbe arasında manevi bir çekim yaşadım. İçim coşkuyla doldu. İnanın Harem-i Şerif'te duyduğum

hazzı, dinginliği, güven duygusunu, huzuru, rahatlama ve sükûneti, başka hiçbir yerde duymadım. Kâbe, mecazi anlamda Allah'ın evidir. Allah'ın evi, bizim de evimizdir. Sanki kendimi Allah'la buluşmuş gibi güven içinde hissettim. Haccın bütün rükünlerini, cahiliyenin kökünü bir bir kurutan bir eylemler alanı olarak gördüm." dedi.

Aynı hocamız bir de Medine'de yaşadığı hatırayı anlatmıştı: "Hacca gitmeden önce, Hz. Peygamber'i rüyamda görmüştüm. O gün akşama kadar çok duygusal anlar yaşadım. Ravza-i Mutahhara'ya vardığımda aynı coşkusallığı içimde hissettim. Ziyaretten sonra otelime dönerken öyle bir hâl yaşadım ki, sanki kalbim orada kaldı. Mescid-i Nebeviden dışarı çıkınca bir adım atıyorum tekrar iki adım geriye atarak salâvat okuyordum. Bu yönelişimde dört defa aynı durumu yaşadım. Her defasında geri dönerek Hz. Peygamber'i selamlıyor tekrar yürüyorum, tekrar geri adım atıp selamlıyorum." demişti.

İlk defa hacca gelen bir başka hacımız da önce Medine'ye geldiğini, memlekette yaşadığı bir rüyanın aynen Ravza-i Mutahhara'da tecelli ettiğini dile getirdi: İçimde, kutsal beldelere bir an önce varmanın sevincini yaşıyordum. O duygularla yatağıma girdim. Rüyamda Medine'ye gitmiş ve Allah Rasulü'nün kabrini ziyaret ediyordum. Ama Efendimizin kabri diye, Hz. Ebubekir'in kabrine karşı durmuş dua ediyormuşum. Birisi arkamdan beni tutarak burası Rasulüllah'ın kabri değil, şurasıdır diye yönümü Hz. Peygamber'in kabrine doğru çevirmişti. Birkaç gün sonra Medine'ye vardığımda aynı hali canlı olarak yaşamıştım, diye ekledi.

Hac ve umre, hepimizin hayatında köklü değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda gerek Mekke'de gerekse Medine'de yaşanan dinî tecrübenin paylaşılması diğer insanlara yararlı olması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Hac ve umre ziyaretlerinde hacılarımıza hizmet için görevlendirilen kafile başkanlarımız ve hocalarımız büyük fedakârlıklar yapmaktadırlar. İşte bu fedakâr ve hizmet etmeyi ibadet olarak değerlendiren bir kafile başkanımız da şunları anlatmıştı: Kendi kendime gerek Mekke'de gerekse Medine'de tarihe yolculuklar yapmıştım. Allah Rasulü'nün ve sahabilerin yaşadığı bu topraklar gözümün önünden bir tarih şeridi gibi akıp gitmişti. Bazen de Osmanlı Mekke'sini ve Medine'sini düşünmüştüm. Harem-i Şerif'te ve Mescid-i Nebevi'de bulunduğum zamanlar Peygamberimiz başta olmak üzere onun kutlu sahabesinin yaşadığı olayları bir bir canlandırıyordum zihnimde. Bu toprakların vahye sahne olduğunu tefekkür ettim. Bu kutsal yerlerin melekler tarafından da ziyaret edildiğini düşündüm. Bir an içimden melekleri görmek gelmişti. Meleklerin insan kılığına girdiğini okumuştuk, kitaplardan. Mesela, vahiy meleği Cebrail (a.s.), sahabeden Dıhyetü'l-Kelbi ve Mus'ab b. Umeyr'in kılığına girmişti. Acaba bu şekilde bir melekle karşılaşabilir miyim? diye de düşündüm. Bir taraftan da bazı hacılarımız nasihatlerimize rağmen o kadar olumsuz tutum ve davranışlar sergiliyorlardı ki, bunlara çok üzülüyor, zihnimden bir daha resmi bir görevle gelmeyeceğim diye geçiriyordum. Kendi kendime eğer bunların eğitim seviyeleri düşük olmasaydı, bunları yapmazlardı gibi, sitemlerde bulundum. Bazen geceleri öyle yorgun düşüyordum ki, sabah namazına zor yetişiyordum. Sabah ve yatsı namazlarının şahitli namazlar olduğunu naslardan okuyorduk. Onun için de elimden geldiği kadar hem Mekke'de ve hem de Medine'de

Fotoğraf: Mustafa Bektaşoğlu

özellikle bu iki namazı cemaatle kılma yolunda büyük gayretler sarf ediyordum. Anlatacağım olayı Medine'de yaşadım. Yine bir gün çok yorgun düşmüştüm. Bir kalktım ki, namaza geç kaldığımı anladım. Sabah ezanı okunmuş, namaza durulmuş, abdestimi alarak otelimden hızlıca çıktım. Mescid-i Nebevi'ye doğru yürürken imamın selam verdiğini duydum. Çok üzüldüm. Büyük bir utanç duydum. İnsanlar camiden çıkarken, benim mescide girmem, zoruma gitmişti. Daha güneşin doğmasına da yarım saat vardı. Mescidin sınırlarına girince arkamdan bir el omzuma dokundu. Tebessümle selam verdi, Arapça olarak, namaza geç mi kaldın? Dedi. Ben de evet, dedim. Camiden çıkan yoğun cemaatle karşılaştım. Selam veren Müslüman'a bile bakmıyordum telaşımdan. Kalabalıklara karıştım. Mescid-i Nebevi'nin avlusunda namaz kılan Müslümanların arasından süratle geçerken, önüme bir el uzandı, namaz kılanın önünden geçme, diye. Baktım biraz önce bana, tebessümle namaza geç mi kaldın? Diyen genç Müslüman. Sanki beni takip ediyor, bana refakatte ve nezarette bulunuyordu. Acele mescide girdim, yine aynı adam 'buyur' namazı sen kıldır, dedi. Ben imam, o cemaat oldu. Namazı bitirince Kur'an okuyuşumu tebrik etti. Nereli olduğumu sordu. Ben de ona sordum. İskenderiye'liyim, dedi. Bana, ne iş yaparsın? Dedi. Ben yaptığım işi söyledim. Aynı soruyu ben de ona sordum, ben işçiyim, ameleyim, dedi. Biraz Kur'an okumak istedim, elimi raflara uzatınca, geri dönüp baktım, o kimse kaybolmuştu. Artık benim içimde duyduğum hüzün gitmiş, yerini manevi bir coşku almıştı. Her şeyin en iyisini Yüce Allah bilir. Kendi kendime tefekküre daldım. Acaba, bu topraklarda melek görmeyi arzu etmiştim, yoksa bu adam melek miydi? Mescid-i Nebevi'de imamla sabah namazını kılmayı kaçırmış, bu kimseyle cemaat olarak kılmıştım. Acaba cemaatle kıldığımız bu namaz meleklerin şahitliği kapsamına girdi mi? Bazı hacıları eğitimsizlikle suçlamıştım. Acaba bu uyanık Müslümanın ben de "ameleyim, işçiyim" demesi, bana bazı hacılarımız konusunda yaptığım değerlendirmenin yanlış olduğu dersini mi verdi? Kısaca ben de bu tecrübeden birçok derin sonuçlar çıkardım.

Bir başka hacımız da şunları anlatmıştı: Öyküsünü aktaracağım Müslümanı, hac yolunda yakinen tanımıştım. Çok ihlaslı, insana güven veren bir yüz, sevecen, istenilen kurallara uymada titizlik gösteren, özverili ve başkalarını düşünen bir kimse. İnsan kendisiyle konuştuğu zaman içinde huzur duyduğu, bir kimse. Tam bir disiplin ve nezaket abidesi. Dahası, görüldüğü zaman Allah akla gelen bir kimse. Kısaca, sözü ve davranışlarıyla örnek alınması gereken bir Müslüman. Ondan da bir şeyler anlatmasını istemiştim. Onun da bu kutsal yolculukta çok şeyler yaşadığını hissediyordum. Hocam, anlatmasam olmaz mı? Dedi. Belki de bunca masraf, zaman harcayarak yaptığı ibadetlere gösterişin karışmasından çekiniyordu. Ben de kendisine, anlatsan iyi olur, kardeşim. Bu anlatılanlar, bizi bu topraklara bağlıyor ve imanımızı artırıyor, demiştim. Başladı anlatmaya: İçimden Hacer-i Esved'i öpmek geçiyordu. Her tavafta yaklaşıyorum, kalabalıklar birden beni kenara atıyordu. Bir gün "Allah'ım ne olur, günlerimiz yaklaştı, belki bir daha buralara gelemeyiz, bana Hacer-i Esved'i öpmeyi nasip et." diye içten bir yakarışla dua etmiştim. Tavaf esnasında Hacer-i Esved'in tam karşısına geldim, sanki bir el beni aldı, kalabalıkların arasından kolayca geçirerek onu öpmemi sağladı. Gerçekten olağanüstü bir şeydi. Çok mutlu olmuştum. Bu yaşadığım tecrübeyi hayatım boyunca hiç unutmayacağım, demişti.

> Eğer haccın rengârenkliği, manevi cephesi bütün bir dünyaya yeterince duyurulabilirse ve gereği gibi anlatılırsa, İslam'ı din olarak seçenlerin sayısı, en azından iki-üç misli daha artacaktır.

Netice olarak söylemek gerekirse, gerçekten hac ve umre ibadetinde yaşanan hatıralar insanın hayatında derin izler bırakmaktadır. Mutlaka buraları ziyaret eden her Müslümanda bunlara benzer hatıralar yaşanmıştır. Hep şunu düşündüm: Keşke hac ve umre dönüşlerinde kafile başkanları hocalarımız, Allah'ın ziyaretçilerine dönüş yolunda herkese yaşadığı ve ilginç bulduğu bir hatırayı yazmasını istese, sonra da yazılan bu hatıraları toplayıp Başkanlığımıza gönderseler. Bu hatıralardan bir seçme yapılarak yayınlanmış olsa, büyük hizmet yapılacağını düşünüyorum. Elbette bu hatıralar içinde itikattan ibadete, giyimden-kuşama, mutfak kültüründen alış-verişe, dostluklardan sosyal ilişkilere varıncaya kadar, birçok örnek olay yer alacaktır. Bu örnek olaylar ileride başta din eğitimi olmak üzere, tasavvuf, toplumbilim ve psikoloji disiplinleri alanında yapılacak çalışmalara iyi bir malzeme sağlayacaktır.

Söyleşi: Dr. Yüksel Salman

Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez ile

Yaşanan afetler ve musibetleri okuma adabı *üzerine**

> “Nasıl ki yeryüzü katmanlarının fay hatları var ve oraya bir yoğunluk yüklendiği zaman, bir hareketlilik meydana geliyor ve felaketlere yol açıyorsa, gönül dünyamızın, ruh dünyamızın da fay hatları vardır. Onları etkileyense Allah’ın haram kıldığı şeylerdir.”

Tarihin her döneminde, yaşanan afetler/felaketler farklı okunmuş, farklı değerlendirilmiştir. İslami perspektiften, doğal afetleri nasıl okumalı ve nasıl değerlendirmeliyiz?

Öncelikle bütün insanlık ailesine geçmiş olsun, Cenab-ı Hak, yurdumuzu, milletimizi, dünyamızı bu tür felaketlerden muhafaza etsin duasıyla başlayalım.

Sizin de ifade ettiğiniz gibi, insanlık tarihini çok etkileyen bu tür felaketlerin arkasından çok farklı değerlendirmeler yapılmıştır. İlmin egemen olmadığı, vahyin insanlar tarafından bilinmediği zamanlarda, hurafe yorumlara gidilmiş, felaketler tanrıların öfkesiyle, onların birbirleriyle savaşmalarıyla yorumlanmış ya da bu tür felaketler uğursuz ilan edilen insanlara bağlanmıştır.

Kur’an-ı Kerim, bütün bunları ortadan kaldırarak, çok farklı bir anlayış getirmiştir. Araf Suresi, Hz. Âdem’den Hz. Muhammed Aleyhisselam’a kadar bir nevi tevhit ve aynı zamanda felakete uğrayan kavimlerin tarihidir. Kur’an-ı Kerim’in pek çok suresinde bu konular ele alınır, arkasından da bunları nasıl okuyacağımızı, nasıl yorumlayacağımızı öğretir.

Kur’an-ı Kerim’in, bu tür felaket ve musibetleri birer ayet olarak değerlendirdiğini görürüz. Kur’an-ı Kerim nasıl ayetlerden ibaretse, kâinatta,

*Bu söyleşi, Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez’le Başkan Yardımcısı iken, 2005 yılında Endenozya’da meydana gelen tsunami felaketinden sonra yapılan röportajdan alınmıştır.

tarihte meydana gelen bütün hadiseler de birer ayet olarak nitelendirilmiştir. Allah, bu ayetleri, ibret nazarıyla okumamızı emretmiştir.

İbret nazarıyla okumaktan ne kastedildiğini açıklayabilir misiniz?

İbret, "abara" kökünden gelen Arapça bir kelimedir, bir yerden bir yere geçmek demektir. İbret, bu felaketleri sadece görülen sonuçlarıyla okumak değildir. Mesela, depremleri sadece fay hatlarıyla okumak değil, fay hatlarının da ötesinde metafizik boyutu anlamak, anlamaya çalışmak, o şekilde yorumlamak demektir.

Az önce ifade ettiğim gibi, eğer bunu sadece bir öfkeyle ve uğursuzlukla ifade edersek, bu zaten ilkel zamanlarda, batıl ve hurafelerle yapılan izah ve yorumlara benzer. Her şeyden önce, bu tür hadiselerde yorum yaparken, Allah adına konuşmamak gerekir, insan haddini bilmek zorundadır.

"Allah adına konuşmak" ne demektir biraz açabilir misiniz?

Bu Allah'ın şu olaylardan dolayı, şu topluma verdiği cezadır dediğimiz zaman, Allah adına konuşmuş oluruz. Birincisi bu.

Bu olayları, insanın sorumluluklarını ortadan kaldıracak şekilde yorumlarsak da ikinci bir hata yapmış oluruz. Çünkü Kur'an-ı Kerim bu olaylara insanın sorumluluklarını ortadan kaldıracak şekilde atıfta bulunmamıştır. Bu konuda kendi elleriyle yaptılar, kendi elleriyle meydana getirdiler diye Kur'an-ı Kerim'de pek çok ifade vardır.

Üçüncü yanlışlık da bu tür hadiseleri yorumlarken, kâinatın yaratıcısını göz ardı etmek, Allah'ı yok sayarak okumak ve yorumlamaktır. Bu yanlışlıkları öncelikle ifade etmek gerekiyor.

Arkasından, elbette ibret nazarıyla nasıl bakmamız gerektiğiyle ilgili yeni bir pencere açılabilir bu konuda.

Burada önemli olan bir hususa işaret etmekte yarar vardır. O da şudur: Bu tür musibetleri insanoğlunun sorumluluğunu ortadan kaldıracak şekilde yorumlayamayız. Dolayısıyla yaşadığımız bu hadiselerden ibret alarak binalarımızı sağlam yapmalıyız. Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in ifadesiyle her işi 'en güzel ve en sağlam' bir şekilde yapmalı sonra Allah'a tevekkül etmeliyiz.

Kur'an-ı Kerim'de sabır, dirençli olmak ve direnmek olarak anlaşılmak durumundadır. Kur'an-ı Kerim, bu tür olaylara karşı sabredin derken, bütün bunların neticelerine katlanmayı değil, bunlara karşı önlemler almayı, dirençli olmayı tavsiye eder.

İfade ettiğiniz gibi, doğal afetler sonrasında hepimiz için ibretler var, bütün insanların alması gereken dersler var. Bunlar sizce nelerdir?

Bu konuda Kur'an-ı Kerim'den, beş aşamalı bir yöntem takip edilebilir:

Birincisi, az önce ifade ettiğimiz ibret nazarıyla bakmak. Yani, bu olayları yorumlarken, sadece yeryüzü katmanlarının fay hatları değil, gönül dünyamızın, ruh dünyamızın fay hatları üzerinde de durmamız gerekiyor. Gönül dünyamızın da fay hatlarını etkileyen, zedeleyen, sarsan büyük tsunami dalgaları olmasa dahi, büyük günah dalgalarına göz atmak gerekiyor. O açıdan şöyle kendini bir silkeleyip, ben ne yapıyorum, hangi konumdayım, neler yapmam lazım, insanlık bu konuda hangi durumda, ne tür yanlışlıklar işleniyor, sorularını herkesin kendisine sorup bunlar üzerinde düşünmesi gerekiyor.

İkincisi "inneme's-sabru inde sadmeti'l-ûlâ" (Makbul sabır, musibetle karşılaştığın ilk andakidir) der Hazreti Peygamber. Bu tür hadiseler karşısında sabretmek gerekiyor. Ancak, Kur'an-ı Kerim'deki sabır ile başka dinlerin metinlerinde geçen sabır arasındaki bir farka işaret etmeme müsaade ediniz. Başka dinlerin metinlerinde geçen sabır, daha çok katlanmak olarak tercüme edilmiştir; ancak, Kur'an-ı Kerim'de sabır, dirençli olmak ve direnmek olarak anlaşılmak durumundadır. Kur'an-ı Kerim, bu tür olaylara karşı sabredin derken, bütün bunların neticelerine katlanmayı değil, bunlara karşı önlemler almayı, dirençli olmayı tavsiye eder. Nasıl depreme dayanıklı evler yaptırıyorsak, depreme dayanıklı gönüller, depreme dayanıklı ruhlar, depreme dayanıklı beyinler hazırlamamız gerekiyor. Sabırda da yapılması gereken bunlardır.

Üçüncü aşamada, bize düşen önemli bir husus da duadır. Dua, sadece bu tür hadiselerden sonra yapılması gereken, Allah'tan istenmesi gereken

şeylerden ibaret değildir. Dua aynı zamanda hayatın her evresinde, yaratıcıya olan ibadetin, kulluğun bir göstergesidir. Ancak, bu tür hadiselerden sonra, elinden gelen bütün gayretleri de sarf ettikten sonra insanoğluna düşen vazife vardır; ellerini açarak, bu musibete duçar olan insanlara dua etmek ve kâinatın, ülkemizin, milletimizin bu duruma düşmemesi için Allah'tan yardım talebinde bulunmak.

Bu tür olaylarda imtihan, vefat eden, canlarını, mallarını kaybeden yahut yaralanan insanların imtihanı olmaktan çıkıyor, bizim imtihanımıza yani hayatta kalanların imtihanına dönüşüyor.

Arkasından, tövbe ve istiğfar, aynı şekilde dua gibi her an açık bir kapıdır; ancak, bu tür hadiselerden sonra biraz daha tövbe ve istiğfarla Allah'a yönelmek gerekiyor.

Son husus, bildiğiniz gibi Kur'an-ı Kerim, bu tür hadiseleri bir de imtihan olarak nitelendiriyor. Ancak, bu tür olaylarda imtihan, vefat eden, canlarını, mallarını kaybeden yahut yaralanan insanların imtihanı olmaktan çıkıyor, bizim imtihanımıza yani hayatta kalanların imtihanına dönüşüyor. Biz, o insanlara karşı ne yapacağız, ne yapmamız lazım?

Müsaade ederseniz, az önceki söylediklerimin devamı olarak aklıma gelen Hz. Peygamber'in, bizim kaynaklarımızda Sefine Hadisi diye meşhur bir hadisini paylaşayım. Bu hadiste, Hz. Peygamber, dünyayı bir gemiye, insanlığı da bu gemide yol alan yolculara benzetir. Gemi hareket etmeden önce insanlar kendi aralarında, gemide nerede oturacaklarını kura ile belirlemişlerdir. Gemi hareket eder, denizin ortasına gelir, yukarıdakiler aşağıdan bir ses işitirler ve bakarlar ki, bazı insanlar geminin dibini delmeye başlamışlar. Sorarlar, neden bunu yapıyorsunuz? Geminin dibini delenler, "Su ihtiyacımız vardı, su almak istedik, onun için" diye cevap verirler. Diyor ki Hz. Peygamber "Eğer yukarıdakiler, orası onlara düştü, bu onların hakkıdır, istediklerini yapabilir düşüncesiyle engel olmadıkları takdirde, biraz sonra gemiyi su alacak ve sadece aşağıdakiler batıp helak olmayacak, yukarıdakiler de birlikte helak olacaklar. Ancak, engel oldukları zaman, hepsi kurtulacak." Hz. Peygamber'in yaptığı bu muazzam bir benzetme bize; dünyanın aslında bir açıdan bakıldığında bir gemi kadar küçük olduğunu, o gemiyi delmeye teşebbüs eden her insanın, aslında başka insanların hukukuna da tecavüz etmeye kalkıştığını, birlikte bu gemiyi yürütmek zorunda olduğumuzu, bu gemiyi birlikte menzil-i maksuda ulaştırmak durumunda olduğumuzu gösteriyor. Öncelikle bunu hatırlatmamız lazım.

İkincisi; elbette, biz geminin neresinde otursak oturalım, dünyanın farklı bir cephesinde meydana gelen bir felaket hepimizi ilgilendirir ve bu felaketlerde renk, dil, ırk ayırımı yapmaksızın, hangi dinden, hangi renkten olduğu fark etmez, bütün insanlığın harekete geçmesi lazım, bütün insanların onlara yardım etmesi lazım. Kaldı ki, bizim açımızdan düşündüğümüzde, bu felakete maruz kalan insanlarla dinî, tarihî, kültürel bağlarımız var bizim. Öyle olmasa dahi, sadece insan oldukları için, biz Yunus'un "Yaratılanı severiz Yaratan'dan ötürü" felsefesine sahip insanlarız. Onun için, elbette dünyanın neresinde olursa olsun, bu tür felaketlere maruz kalan insanlara yardım eli uzatmak, insani, İslami, imani bir görevdir aynı zamanda.

Sayın Başkanım, son mesajlarınızı alabilir miyim?

Konuşma içerisinde de ifade ettim, bizim sadece ülke, millet olarak değil, insanlık olarak ve sadece bu olaylardan sonra değil, her zaman gönüllerimizin, ruhlarımızın fay hatları üzerinde düşünmemiz gerekiyor. Bu bir benzetmedir; ama önemli bir benzetmedir. Nasıl ki yeryüzü katmanlarının fay hatları var ve oraya bir yoğunluk yüklendiği zaman, bir hareketlilik meydana geliyor ve felaketlere yol açıyorsa, gönül dünyamızın, ruh dünyamızın da fay hatları vardır. Onları etkileyense Allah'ın haram kıldığı şeylerdir. Gönül dünyamızı, ruh dünyamızı, zihin dünyamızı etkileyen yanlışlıklardan uzak durmak için adım atmamız gerekiyor.

Bir şeye daha işaret edeyim: Kur'an-ı Kerim, sadece bu tür felaketlerden bahseden bir kitap değildir. O, bu tür felaketlere yol açacak yanlışlıklara sadece işaret eder. Kur'an-ı Kerim, tsunami dalgalarından söz etmez; ama insanlığın ruh dünyasını, gönül dünyasını etkileyen hataların getirdiği dalgalardan söz eder. Onlara karşı uyanık olmak, onlar üzerinde düşünmek lazım.

Prof. Dr. Muhammet Şevki Aydın
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Güzel ahlakın kaybı mı kazanılmadığının açığa çıkması mı?

Müslümanların değer erozyonuna maruz kaldığı, ahlakça İslam'ı temsil noktasından çok uzaklaştıkları, "Müslümanlığın ayırıcı vasıfları(nın) flulaşma tehlikesi altında" olduğu yönünde değerlendirmeleri, dindar kesimden entelektüeller ve akademisyenler de yapmaktadır.

Müslümanlar olarak özellikle ahlak açısından çok eleştirilmekteyiz. Ahlaki zafımızın altını çizen yazıların hem sayısı hem de yapılan eleştirilerin dozu son yıllarda iyice arttı. Mesela birkaç ay önce bir agnostik bilim adamı, dindarlığımızın ahlaki boyutunu da kapsayan şu değerlendirmeyi yapmıştı: "Türkiye'de insanların büyük çoğunluğu itibari Müslümandır. Sorunca 'elhamdülillah' derler ama bunun gereği olarak söylenen şeyleri yerine getirmezler." Kendini ateist olarak nitelendiren bir başka yazarımız ise şunları yazmıştı:

"Ne yazık ki dindarların kesinkes belli tercihleri yok. Dahası, onların neyi tercih edeceğini bize söyleyebilecek belirli "ölçüleri" de yok. Bu beni çok şaşırtıyor aslında. Çünkü dindarların, "ahlakla, hakkaniyetle, adaletle" ilgili çok kesin ilkelere sahip olmaları gerektiğini düşünüyorum. Ama her zaman öyle olmuyor.

Dindarların, müşfik, adil, mütevekkil, hakşinas olduklarını sanıyorum. Ama ben "din ve dindarlık" adına sahneye çıkanların çoğunda bu özellikleri görmedim. Ya onlar gerçek dindar değil ya da ben dindarlığın ne olduğunu hiç bilmiyorum. Bu, sizce dindarlar için övünülecek bir şey mi? Ben, dindar değilim ama dine ve dindarlığa çok önem veren, dinin toplumun en önemli kültür direklerinden biri olduğuna inanan biriyim. Benim gö-

rebildiğim kadarıyla, "ben dindarım" diye sahneye çıkanların çoğu bu direği acımasızca kırıyor. Bunun çok örnekleri var.

Öfke ve intikam isteği, insanın kendi inançlarının emirlerini unutmasına yol açabilir mi?"

Bunlardan kimileri, zaman zaman istatistiksel veriler de vererek dindarların ahlak alanındaki zaaflarını ortaya koyduktan sonra dinin/dindarlığın, ahlaklı olmaya, vicdanlı olmaya yetmediğini, insanın ahlaklı olmasını sağlayamadığını temellendirmeye çalışmaktadır. Dahası, Müslümanların değer erozyonuna maruz kaldığı, ahlakça İslam'ı temsil noktasından çok uzaklaştıkları, "Müslümanlığın ayırıcı vasıfları(nın) fulaşma tehlikesi altında" olduğu yönünde değerlendirmeleri, dindar kesimden entelektüeller ve akademisyenler de yapmaktadır. (Bk. Yapıcı, 2009.)

> Değerlerimizle ters düşmememiz için, güllük gülistanlık bir ortamı birilerinin lütfetmesinden başka yol yok mu? İlahî beyan gayet açık: "Siz kendinizle ilgilenip kendinizi geliştiriniz. Siz hidayet üzere doğru yolda iseniz, sapıklar size zarar veremezler."

Bu değerlendirmelerin üslup ve içerikleri tartışılabilse de, bugün esasen tüm insanlık ciddi bir ahlak krizi içindedir; ancak bu yazıda sadece kendi ahlak sorununu konu ediniyoruz. Müslümanların genelde ciddi bir ahlak sorunu olduğu gerçeği, tartışılamayacak kadar ayan beyan ortadadır. Uzun lafa gerek yok; günlük hayatımızda olup bitenlere şöyle bir göz atmak bile bu gerçeği fark etmemize yeter. Ahlaki güzellikleri tamamlamak amacıyla gönderilmiş (Muvatta', Hüsnü'l-Huluk, 8.) ve iyi mümin olmayı ahlak güzelliğine bağlamış (Buharî, Edeb, 39; Tirmizî, Birr, 47.) bir Peygamber (s.a.s.)'in ümmeti için bu fotoğraf, çok temel bir sorundur.

Bu soruna neden olarak vahşi kapitalizm, küreselleşme, modernite vb. çağdaş toplumları etkileyen gerçeklikler gösterilmektedir. Yapılan tasvirlerden zımnen şu sonuç çıkmaktadır: Yeni toplumsal atmosfer, Müslümanın sahip olması gereken İslam ahlakını yok ediyor; dolayısıyla bu yeni şartların olumsuz etkileri ortadan kaldırılmadıkça Müslüman birey İslam ahlakına göre yaşayamaz.

Kuşkusuz bugünün çok kültürlü, çok dinli açık toplumunda her alanda, hızlı değişim ve dönüşümler cereyan etmektedir. Bu hızlı global sarsıntıların uzantısı olarak bugün tüm insanlık yepyeni sorunlarla cedelleşmektedir; onlara çözüm üretmekle başı derttedir. Başı dertte, çünkü eski bilgi ve beceriler tedavülden kalktı; onlar kullanılarak bu yeni sorunların üstesinden gelinemiyor; yepyeni bilgi ve beceri donanımına ihtiyaç var. İşte Müslümanlar da böyle bir ortamda diğer sorunlar yanında bir de ahlak sorunuyla karşı karşıya. Bu sorunun tek bir nedeni değil, nedenleri bulunmaktadır. Burada ben, bu nedenleri sayıp analiziyle meşgul olmak yerine, genelde göz ardı edilen ve sorunun can alıcı boyutu olduğunu düşündüğüm gerçekliğe işaret etmekle yetineceğim. O da şu: Müslüman bireyler, İslam ahlakını kazanmış, özümsemiş de, çağdaş dünyanın şartları onu yok etmiş değil. Meselenin can alıcı boyutu, bugün Müslüman bireylerin İslam'ın getirdiği ahlaki değerleri gerçekte kazan(a) mamış, onları içselleştir(e)memiş olmalarıdır. Kapalı toplumda kendini gizleyebilen bu ahlaki zaaf/yoksunluk, açık toplum şartlarında saklanamamakta, hemen deşifre olmaktadır. Onların kapalı toplumda ahlaklı görünmelerine imkân veren mevcut ahlaki müktesebatları, çoğulcu toplum ortamında Müslümanca tutum ve davranışlar sergilemelerine yetmemektedir. Yani Müslüman bireylerin maruz kaldıkları asıl sorun, sahip olduğu İslami ahlakı kaybetmeleri değil; gerçekte sahip olması gereken İslam ahlakını edin(e)memiş olmalarıdır. Sahip olunmayan bir şey, nasıl kaybedilir?

İşte bu boyutun altını çizmek istiyorum. Çünkü meselenin bu boyutu iyi kavranmadığında, dışarıdan bakanlar bunu İslam'ın yetersizliği şeklinde anlamlandırmaya kalkışırken, kimi Müslümanlar da bu yeni şartların etkilerini bir bakıma mutlaklaştırarak kendi ahlak zaafları için mazerete dönüştürmekte, onunla teselli bulmaya çabalayabilmekte; dolayısıyla kendi yetersizliklerinin nedenlerini sadece ve hep dışarıda arama yanlışına düş(ebil)mektedirler. Bu da onları, mazeret üretmeye kilitleyip çözüm üretemez hâle getirmektedir. Son zamanlarda özellikle cinsel ahlak alanındaki sorunlar tartışılırken "tahrik etme" kavramının, mazeret üretme bağlamında sıkça kullanılması, bu unsura sürekli vurgu yapılması da bu çerçevede değerlendirilebilir. Oysa şeytanın varlığı ve saptırıcılığı, bizim iyi ahlaklı olmayışımızın, kötülüklerimizin asla mazereti olamaz.

Bir ilçemizde dostlarla sohbet ederken, oraya yüksek okul açıldıktan sonra ilçede ahlaksızlıkların boy attığını söylediler. Özellikle cinsel ahlak alanında somut örnekler verdiler. Bir başka yerde, çok sayıda turistin akınından aynı gerekçeyle şikâyet

ediliyordu. Şimdi bu olguyu nasıl değerlendirmek gerekir? Gerçekte o insanlar İslam'ın öngördüğü güzel ahlaka sahiptiler de, yeni şartlar/olumsuz çevre faktörleri onu dinamitleyip ortadan mı kaldırdı, yoksa güzel ahlaka sahip olmadıkları halde ahlaklı görünüyorlardı da gerçekte ne olduklarını su yüzüne mi çıkardı?

Biz genelde, başta insan olmak üzere yaratıkların hukukuna saygılı olma, dürüstlük, merhamet, sevgi, şefkat, hayâ, iffet, tokgözlülük, paylaşma, feragat, fedakârlık, cesaret, ağırbaşlılık, adalet, sabır… gibi İslami değerleri özümsemiş güzel ahlak sahibi idik de yeni dış şartlar mı birden bunları bizim dünyamızdan siliverdi? Mesela, temel ahlaki değerlerimizi tahrip ettiği belirtilen dizilerin, bu Müslüman toplumda izlenme rekoru kırmasını, arz ve talep arasındaki uygunluk/örtüşme gerçeğini yok sayarak mı izah edeceğiz? Değerlerimizle ters düşmememiz için, güllük gülistanlık bir ortamı birilerinin lütfetmesinden başka yol yok mu? İlahî beyan gayet açık: "Siz kendinizle ilgilenip kendinizi geliştiriniz. Siz hidayet üzere doğru yolda iseniz, sapıklar size zarar veremezler." (Mâide, 105.)

Bunu söylerken, bireyi kuşatan toplumsal şartların etkisini küçümsüyor veya görmezden geliyor değilim. Ancak, sorunun doğru tahlil, teşhis ve tedavisine katkı sağlamak için, genelde göz ardı edilen temel boyuta dikkatleri çekmeye çabalıyorum. Gerçekten toplumumuz, açık toplumun dindarının elinden tutacak nitelikte ahlak üret(e)miyor. Dindarlıkla ahlak arasında Kur'an ve sünnetin öngördüğü nitelikte bir ilişki kurabilmiş değiliz. Bizde genelde dinî değerlerden kalıp bilgiler şeklinde sözü ediliyor. Ahlak kavramının içinin boşaltıldığı, içeriğinin iyice daraltıldığı, hatta yer yer içeriksizleştirildiği söylenebilir. Haliyle ahlak, sınırlı alanla ve belli meselelerle kayıtlandırılmakta, bir şekil meselesi olarak ele alınıp şekle indirgenmekte, şeklî boyutuyla hayatta görünür kılınmaktadır. Anlamlı bir içerikten yoksun kalan ahlak, Müslüman bireyin çoğulcu toplum şartlarında varlığı ve hayatı anlamlandırmasının, dolayısıyla tutarlı bir kişilik geliştirip kendini gerçekleştirmesinin ürünü olarak ortaya çık(a)mamaktadır. (Bk. Aydın, Ağustos, 2011; Ekim, 2011.) İslami içerikten ve derinlikten pek nasibini alamayan böyle bir ahlak anlayışıyla, Müslüman bireyin, ahlaki değerleri kavrayıp içselleştirerek dürtülerinin ve dış çevrenin güdümünden çıkmak suretiyle ahlaki özgürlüğü kazanması; dolayısıyla varoluşsal bütünlük ve tutarlılığa kavuşup Kur'an'ın şiddetle karşı çıktığı çelişkili tutum ve davranışlar sergilemekten kurtulması mümkün değildir: "Onlar aslında kalplerinde olmayan şeyleri ağızlarıyla/dilleriyle söylüyorlar." (Âl-i İmran,167; Fetih, 11; ayrıca bk. Mâide, 41; Saf, 2-3.)

Ahlaki değerleri kazanamayışımızın nedenlerini çözümlerken öncelikle eğitim sistemimizi silkelemek, sorgulamak zorundayız. Merak etme, eleştirel düşünme, sorgulama, anlamlandırma yeteneğini bastıran, empoze edici, ezberci bir zihniyete sahip olan eğitim sistemimiz, bu konuda katkı şöyle dursun, engelleyicidir. Eğitim sistemimiz, bütün olarak sorun edinmesi gereken ahlak/değer eğitimini âdeta din öğretimine havale etmiştir. Genel eğitimin bir alt birimi olan her kademedeki din öğretimi de, ezberci olduğundan dolayı ahlaki değerler eğitimi konusunda, genelde tarihî hazır bilgi kalıplarının aktarımından öteye geçilememektedir. Uygulanan din eğitimi, İslam ahlak teorisini, bu teorinin ışığında ahlaki değerlerin içeriğini ve onların günlük hayatta tutum ve davranışlar olarak somut açılımlarını hâlâ güncelleyebilmiş değildir. Bunu yapamamış din öğretimimiz, bu ahlaki değerlerin bireyler tarafından anlamlandırılıp özümsenerek içselleştirilmesini sağlayacak bir eğitim sürecini bilimsel bir yaklaşımla yeterince kılavuzladığını da söyleyememekteyiz.

Örgün eğitim kurumlarının yürüttüğü eğitim ve din eğitiminin yetersizliğinin olumsuzlukları, ister istemez diğer birimleri de olumsuz etkilemektedir. Bu yüzdendir ki, ülkemizde eğitimsiz veya böyle bir eğitimden geçmiş bireylerin kurduğu aileler de, ahlaki değer üretme ve onları yeni neslin kazanmasına rehberlik etmede başarılı değiller. Üstelik dünden miras aldıkları kapalı topluma ait müktesebatı kullanarak, sosyal kontrolün yok olduğu çoğulcu/açık toplumun çocuk ve gencini eğitmeye çalıştıkları için, genelde kaş yaparken göz çıkarabilmektedirler. Bu durum, öğretmenler/öğretim üyeleri için de genelde söz konusudur. (Bk. Aydın, 2011, 15 vd.)

2005 yılında Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur'an kursu ve eğitim merkezlerinde yürürlüğe konulan ve hâlâ sürdürülen din eğitimi anlayışı/paradigması, açık toplumda kendi dindarlığını bizzat inşa eden ve onu koruyabilecek donanımda, ahlakça özgür dindar bireyin yetişmesini hedefleyen bir yaklaşımı öngörmektedir.

Kaynaklar:
Aydın, Muhammet Şevki, Açık Toplumda Din Eğitimi/Yeni Paradigma İhtiyacı, Nobel Yayınları, 2011.
Aydın, Muhammet Şevki, "İman-Amel İlişkisi Bağlamında Ahlak", Diyanet Aylık Dergi, Ağustos, 2011.
Aydın, Muhammet Şevki, "Ahlakta Niyyet", Diyanet Aylık Dergi, Ekim, 2011.
Yapıcı, Asım, "Küreselleşme ve Değer Krizi", Dem Dergi, 7, 2009.

Yrd. Doç. Dr. Osman Eyüpoğlu
Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fak.

Her tür şiddetin sebebi olarak maneviyat/merhamet eksikliği

Şiddet en temelde, bu dünya hayatının bir sınav yeri olduğuna yeterince inanmama ile (kısaca maneviyat/merhamet eksikliği ile) alakalı bir husus olmaktadır.

Şiddetin sade bir tahlilini yapmaya çalıştığımızda, en temelde insanın bu fiile (şiddete/kötülüğe) eğilimli bir varlık olarak yaratılmasına kadar inmemiz mümkün olmaktadır. Kısaca insan imtihan amacıyla şiddete eğilimli bir varlık olarak yaratılmıştır ve bu yönü ile hem kendisi mücadele etmelidir, hem de toplum bu konuda insanları eğitmeye çalışmalıdır. Kur'an, insanın şiddete/kötülüğe eğilimli tabiatını şu şekilde izah eder: "Güneşe ve aydınlığına, güneşin batışıyla ortaya çıkan aya… insan nefsine ve onu hem iyilik hem de kötülük yapabilecek eğilimlerle yaratana ant olsun ki, iyilik yolunu seçip nefsini arındıran kurtuluşa ermiş (dünya imtihanını kazanmış); kötülük/şiddet yolunu seçen ise (bu imtihanı) kaybetmiştir." (Şems, 1-10.)

Bu açıdan bakıldığında şiddet en temelde, bu dünya hayatının bir sınav yeri olduğuna yeterince inanmama ile (kısaca maneviyat/merhamet eksikliği ile) alakalı bir husus olmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in de çok veciz bir biçimde ifade ettiği üzere her insan, evrensel ahlaki değerleri en güzel bir biçimde ihtiva eden İslam dinini özgür iradesiyle seçebilecek şekilde (İslam fıtratıyla) yaratılmıştır. Doğduğu sosyo-kültürel ortamda İslami değerler değil de başka inançlar yaygınsa, doğal olarak birey o değerlere uygun şekilde yetişecektir. Aldığı manevi eğitim, bu dünyanın sınav yeri olduğu ve dolayısıyla ahirette hesap verecek şekilde bir hayat yaşaması gerektiği üzerine

kurulu değilse, böyle bir insan tek hakikat olarak dünyaya ve dünyevi menfaatlere aşırı bağlanabilir; dünyevi menfaatleri uğruna her tür şiddete başvurabilir. Kısaca kişi, Hz. Peygamber'in ifadesiyle dünya hayatına ahiretin bir tarlası gözüyle bakmayı öğrenememişse, her tür şiddete eğilimli olabilir. Bu tür bireyleri suçtan, toplumu da onların şiddetlerinden/kötülüklerinden koruyabilmek, manevi eğitimin toplumun tek tek her ferdine ulaşacak şekilde yaygınlaştırılmasına bağlıdır.

Tüm şiddet olaylarının en temel çözümü, insan nefsinin maneviyat/merhamet eğitimi ile bencillikten kurtarılmasına bağlanabilir. 'Benim de evim olsun, evimdeki her eşya yeni olsun, benim de itibarlı olmak için çok param olsun, ben hiç muhtaç olmayayım; herkes bana muhtaç olsun…' gibi duygular, maneviyat/merhamet eğitimi almamış insan nefsinin aşırı bencil talepleridir. Bu türden talepleri olan kişilerin sayısı arttıkça şiddet olayları da artacaktır. Çünkü 'her şeyim olsun' gibi bir talep meşru yollarla belki de hiç karşılanamayabilir. Bu yıkıcı tabiatımıza Hz. Peygamber bir hadis-i şerifinde çok güzel işaret buyurmuştur: "İnsanın karnını ancak toprak doyurur. İki vadi altını olsa, onu üç vadi yapayım diye uğraşır…" (Buhâri, Rikâk, 10; Müslim, Rikâk, 116.) İnsan nefsinin aşırı bencilliği maneviyat/merhamet eğitimi ile ıslah edilmediğinde, kişi sınırlı bir ömre sahip olduğunu ve dünyanın da sadece kendisine ait olamayacağını unutur. Hâlbuki dünya sadece bize ait olamaz, olsa da bir işe yaramaz; çünkü ömrümüz sınırlıdır, er veya geç biz de bu dünyayı terk edip gideceğiz. Nitekim bir Çin atasözü, "Biz dünyayı atalarımızdan miras değil, çocuklarımızdan emanet olarak aldık." der.

Dünyayı kardeşçe paylaşmak için akıllı olmak gereklidir ama yeterli değildir. Maneviyat/merhamet eğitimi merkezi öneme sahiptir. Sadece akıllı olduğumuzda, dünyayı paylaşmamız gerektiğini anlarız; belki yasaların gücünden korkarız ama bir fırsat yakaladığımızda aklı da yasaları da çiğneyip şiddete başvurabiliriz. Ancak aldığımız maneviyat/merhamet eğitimi sayesinde ahirette hesabı verilebilir bir dünya hayatı yaşamamız gerektiğine inanmışsak, fırsatçılık yapma ihtimalimiz asgariye inecektir.

Dünya barışının sağlanabilmesi de en temelde tüm bireysel hayatların şiddetten kurtarılmasına bağlı olmaktadır. Örneğin kadına karşı şiddet, sadece bu şiddete maruz kalan örneğin bir Ayşe'nin sorunu değildir. Bu sorun küresel ölçekte büyük bir sorundur. Şiddet bir bakıma sadece kendini düşünmekten kaynaklanır. Sadece kendini düşünenlerin sayısı arttıkça şiddet de o oranda artmaktadır.

Kur'an yeryüzündeki kötülüklerin sebebi olarak insanın yapıp-etmelerini gösterir: "İnsanların yapıp-ettikleri şeyler nedeniyle karada ve denizde fesat çıktı. Belki dönerler diye, Allah yaptıklarının bazı kötü sonuçlarını onlara tattırmaktadır." (Rûm, 41.) Kısaca şiddet beşerî bir meseledir:

Kadına kötü muamele bir şiddettir; cennetin annelerin ayakları altında olduğunu ifade eden Hz. Peygamber'in manevi terbiyesinden yoksun olmanın bir neticesidir.

Çocuğa kötü muamele de bir şiddettir; çocuklarını pek sevmediğini ve onlarla oynamadığını ifade eden zata Hz. Peygamber'in "Merhamet etmeyene merhamet edilmez." biçiminde dile getirdiği durum manevi terbiyeden uzak olmanın bir sonucudur.

Afrika'daki açlık tehlikesi bir şiddettir ve bu şiddetin esas kaynağı kıtlık değil; yine Hz. Peygamber'in "komşusu açken tok yatan bizden değildir" (Hâkim, el-Müstedrek, II, 15; Heysemî, Mecme'uz-Zevâid, VIII, 167.) şeklindeki vurgulu manevi terbiyesine yeterince tabi olmamaktır. Kur'an'ın inanç özgürlüğünü tanıması (Bakara, 256.) ama yoksulun dışlanmasını ise şiddetle kınaması (Kalem, 17-33.) bu hususu pekiştirmektedir. Kısaca bu şu anlama gelmektedir: Muhtaç duruma düşen bir insana yardım etmek için onun ırkına ve inancına bakılmaz. Farklı din ve milletten de olsa her muhtaç insana yardım eli uzatmak Allah'ın en katî emirlerindendir.

Orta Doğu'daki (komşularımızdaki) savaşlar, ülkemizdeki terör eylemleri, kısaca her bir kavga şiddettir ve neticede kardeş kavgasıdır; sebebi de İslam'ın manevi eğitiminden yoksun olmaktır. Çünkü İslam, tüm insanları Hz. Âdem'in çocukları olarak (hem din hem kan kardeşi olarak) görür ve kişinin kendine istediğini başkalarına yani kardeşlerine de istercesine yaşamadıkça olgun mümin olamayacağını ifade eder. Farklı inanç ve ırktan olsalar da, temelde tüm insanların İslam fıtratı üzere yaratılmaları, malımıza, canımıza ve inancımıza yönelik bir şiddete başvurmadıkları sürece onlara potansiyel din kardeşlerimiz olarak bakabilmemizi sağlayacak ve bu da şiddeti kökünden çözecek bir güç oluşturacaktır.

Allah'a hakkıyla teslim olmak her tür şiddetin kesin çözümü; dünya ve ahirette huzura kavuşmanın tek yoludur. Allah'a teslim olmak toplumsal barışı, nefsin bencil arzularına teslim olmak ise şiddeti doğurur. Dünyadaki sıkıntılarımızı maddiyat-maneviyat dengesizliğine bağlamak mümkündür. Dünyevi kavgaların hemen hepsi neredeyse maddiyat alanında cereyan etmektedir. Bu nedenle tüm dünyevi sorunlarımızın çözümünde maneviyat/merha-

met eğitiminin yardımına başvurmak çok önemli olmaktadır.

Maneviyat/merhamet eğitiminin merkezi kavramı olan Allah'a teslimiyet sosyal şiddete karşı en etkili çözüm olduğu gibi, kişinin bir yakınının ölmesi, iflas etmesi… gibi ani bir krizle karşılaşması durumunda kendine zarar vermesi türünden bireysel şiddete karşı da en tesirli çaredir.

Allah'a teslimiyet, yaratılanı yaratandan dolayı hoş görüp sevmeyi gerektirir. Allah yarattı diye herkesin her şeyi ve birbirini sevdiği bir ortamda şiddet hareketleri en aza iner; böyle bir ortamda şiddetin sadece adı kalır. Aldığı maneviyat/merhamet eğitimi sayesinde Allah'a teslim olmayı öğrenmiş bir birey asla teröre bulaşmaz. Allah'a teslim olmayı öğrenmiş biri, tüm beşeri kontrollerden kurtulsa bile Allah'a hesap vermekten kurtulamayacağını bilir ve bu nedenle onu kimse teröre bulaştıramaz. Bulaşan biri varsa, demek ki o insanlığını kaybetmiş; sadece canlı bir robot olmuştur. Bu durumda yapılması gereken en önemeli ve ilk şey, o kişiye insan yani Allah'ın kulu olduğunu hatırlatmak olacaktır. Allah affedemeyeceği kulu yaratmaz; yani tövbe kapısı sonuna kadar her zaman açıktır. Kültürümüzde bu konuyla ilgili çok anlamlı bir dua vardır: "Allah ıslah etsin; ıslah olmayacaksa kahretsin". Hüsnü zan esas olduğu için, en kötü insana bile önce ıslahı yönünde dua etmek gerekir. Çünkü bir kötünün kötü olarak ölmesinden daha iyidir onun iyi biri olması; başka kötülerin ıslahına yardımcı olarak yaşaması ve öyle yaşayarak ölmesi. Bu durumda şiddet/terör daha erken azaltılacaktır. Bu da kötü yola bulaşanı, ıslah olsun diye ona dua edecek kadar sevmeyi gerektirir.

Görüldüğü üzere Allah sevgisi ve Allah'a teslimiyet şiddet ve teröre en etkili çare olmaktadır. Terörün kötülüğünü, atalarımızın "kalleşliğe dağlar-taşlar dayanmaz" ifadesi en güzel şekilde izah etmektedir. Dünyanın en korunaklı ve en donanımlı ordusu bile pusuya düşürülebilir. Çünkü ordu birliğinin yeri belli, terörün ise belli değildir. Dolayısıyla düzenli ordumuzun/orduların teröre kurban vermesi bazen kaçınılmaz olabilmektedir. Böyle tehlikeli bir teröre karşı alınabilecek birçok önlem vardır şüphesiz. Orduyu güçlendirmek, istihbaratı kuvvetlendirmek, halkın seviyesini ekonomik ve demokratik açıdan yükseltmek ve en önemlisi insanları manevi açıdan eğitmek; Allah'a teslimiyeti onlara öğretmektir. Parayla satın alınamayacak ve teröre bulaştırılamayacak kadar sağlam bir zihniyeti ancak ve ancak maneviyat/merhamet eğitimi ile verebiliriz. Bu maneviyat/merhamet eğitimi bireylere Allah'ı ve onun yarattığı her şeyi hakkıyla sevmeyi öğretecektir:

"Annem bugün (24 Ekim 2011 Pazartesi) yaklaşık 78 yaşında. Allah'ın ilk emrinin 'oku' olduğunun bilincinde ama o köy hayatında ancak namaz dualarını öğrenecek kadar okuyabildi. Eksik kalan kısmı, okuyan çocuk ve torunlarını severek tamamlamaya çalışıyor. Allah'a bağlılığı tamdır. Çocuklarından sonra en çok sevdiği arkadaşı inekleridir. İneğine 'kızım' diye hitap eder. Onun sütünü sağarken onunla sohbet eder. Allah'ın emridir diye ineğini kurbana seve seve verir. Ama o kadar da üzülür ki, ağlar ve kurbana verilen ineğinin etinden cesaret edip yiyemez. Ona komşulardan başka kurban eti getiririz, onlardan yer. Annem tüm sevgisini ineğine bağlamaz. Yaratandan ötürü her yaratılanı sever. Kurumuş otları israf etmez. Buğday ekmeğine katık aramaz; kanaatkârdır. Dereden abdest alırken dahi suyu israf etmemeye özen gösterir. Sert kaynana değildir; gelinleri ona bir iş buyursa, 'olur kızım' der ve iyi niyetle denileni yapmaya çalışır; böylece 'hüsnü zan esastır' kuralına uymaya gayret etmiş olur. Kötülüğe iyilikle karşılık vermeye çalışır; 'böyle yaparsak kötülüklerini daha iyi anlar da belki utanırlar oğlum' der".

Anneme bu sağlam-ahlaklı kişiliğini veren aldığı manevi eğitim/terbiyedir. Onun çoğunu aileden ve sosyal çevresinden aldı, bir kısmını da Kur'an mektebinden.

Şiddet ve teröre en etkili çözümü üretmek istiyorsak, annelerimizin aldığı manevi terbiyeyi nesillerimize de aktarabilmeliyiz. Ailede, okulda ve toplumda herkese "Allah'ın kulları" olduklarını ve Allah'ın da kullarına merhametinin, atın yavrusunu ezmemek için gösterdiği özendeki merhametten çok daha fazla olduğunu anlatabilmeliyiz. Annemi her tür şiddetten uzak tutan işte bu Allah'a olan teslimiyetidir.

Merhametli Allah'ın kulları da merhametli olur. En merhametli kullar annelerdir. Hiçbir anne de şiddet ve teröre kurban verdiği evladı nedeniyle ağlatılmamalıdır; çünkü hiçbir anne ağlamayı hak etmemektedir. Annelerin ağlamaması için de, onlardaki manevi terbiyeyi evlatlarına aktarabilmede başarılı olmamız gerekmektedir. Merhametli Allah'ın merhametli anneleri var ama bu annelerin evlatları yeterince merhametli değil. Bu nedenle şiddet ve terörün kaynağını kurutacak olan esas çare, nesillerimize daha etkili bir merhamet eğitimi verebilmektir.

Ahmet Taşgetiren

Her nefeste sınav

Binalardan çok daha hareketli bir sınav alanında yaşıyor insan. Âdeta her adımda, her nefeste sınavdan geçiyor... Gözün her bakışında, kalbin her atışında sınavda… Dizlerini titreten sınavlar, kalbini zonklatan sınavlar...

Deprem bölgesinde gezerken insanlar, "binalar deyim yerindeyse rükûa gittiler, secde ettiler" diyorlardı. Bir o yana, bir bu yana savrulmuşlar ve her savruluşta biraz daha bina haysiyetinden sıyrılmışlardı. Evet, adı üstünde birer "enkaz"a dönüşmüşlerdi.

Ondan sonra insanlar, "depreme dayanıklı bina"yı yeniden tanımlama arayışına girdiler.

Buna göre, depreme dayanıklı bina inşa etmek için demirin ölçülerine riayet gerekiyordu. Demirin üzerine yüklenen sorumluluğu taşıyabilmesi için hem cevherin kalitesi önemliydi, hem miktarı... Üstelik bulunacağı her yer için, ayrı bir kıvam gerekliydi.

Sonra çimentonun, tuğlanın ölçülerine riayet lazımdı... İçi boş tuğlalardan depreme dayanıklı bina üretmek mümkün değildi. Kullanılan kumun kalitesi de önemliydi. Ayrıca tuğlaları birbirine tutturacak kıvamda harç lazımdı. Harcın çimentosu-kireci yetersizse, ilk sarsıntıda sapır sapır dökülürdü duvarlar...

Sonra sağlıklı bir zemin araştırması gerekiyordu. Zemin sağlam olmazsa, kullanılan diğer malzemeler ne kadar iyi seçilmiş olursa olsun, orada depreme dayanıklı bina inşa etmek mümkün olamıyordu. Deprem binayı yakasından tutup yere çalıyor, birkaç katını toprağa gömüyordu.

Sonra kullanılacak tüm malzemelerin ahenkli bir kompozisyonunu sağlayacak projeye ihtiyaç vardı.

Duvarları üstüste oturmayan bir bina tasavvuru mümkün değildi. Kolonları birbirine aşkla sarılmamış, temeli ile yükseltisi uyum arz etmeyen, dört başı insicam içinde bulunmayan bina ilk sarsıntıda darmadağın olmaya adaydı.

Sonra da "usta"ya ihtiyaç vardı... Her malzemeyi yerli yerine koyacak ve "ana plan" çerçevesinde bir bütünü inşa edecek maharetli ellere...

Deprem, binaların sınav alanı idi... İlk darbede dökülenler vardı, ayakta kalmak için direnenler vardı... Enkaza dönüşenler vardı, hâlâ ayakta ve hâlâ yaşayanlar vardı.

İnsan, evrenin en mükerrem varlığı. Bir bakıma evren, onun hizmetine sunulmuş.

Ama insan için de sınav söz konusu.

Bir bakıma, binalardan çok daha hareketli bir sınav alanında yaşıyor insan. Âdeta her adımda, her nefeste sınavdan geçiyor... Gözün her bakışında, kalbin her atışında sınavda… Dizlerini titreten sınavlar, kalbini zonklatan sınavlar...

Bir bakıma, yaratılan her nesnenin sınavı, gelip bir yerde insanın sınavına bağlanıyor.

İnsan nasıl ayakta kalır bu sınavlarda? Nasıl enkaza dönmez?

Bir ölçü var mı insan için, yaşayacağı depremler karşısında onu ayakta tutacak?

Elbet var. Olmalı. Eğer evren onun hizmetine sunulmuşsa ve hayat bir sınav süresi ise, bu sınavda onu dirençli kılacak ölçüler olmalı.

Çünkü göklerin ölçüsü var. Ağacın, çiçeğin, toprağın, suyun, balığın, güvercinin ölçüsü var. Tüm evrenin özüne yerleştirilmiş ölçüler var. Hangisini zorlasanız, bir biçimde bedelini ödetecek ölçüler bunlar... Göğün ölçülerini bozarsanız, güneşin ölçüleri de bozuluyor, sonra dünyanın, sonra insanın ölçüleri... Denize zehir dökerseniz, balıklar için kıyamet hazırlıyorsunuz. Ormanın kı-

yameti asit yağmurlarından geliyor. Toprağın kıyameti ormansızlıktan... Kuşların kıyameti, onların doğal yaşama ortamının tahrip edilmesinden...

Evrenin merkezinde yer alan insanın ölçüleri olmaz mı ve onlar gözardı edildiğinde, insan için bir kıyamet birikimi hazırlanmaz mı?

"Rahman ölçüyü vaz'etti, buyuruluyor Kur'an'da... Ölçüde haddi aşmayın, ölçüden şaşmayın, deniyor. Ölçüyü adaletle ikâme edin." (Rahman, 7-9.)

Ölçü var insan için. İnsanın gözü, kulağı, eli, ayağı, kalbi, dimağı için...

"Allah'ı bilme, O'na kulluk şuuruna ulaşma" gibi evrenin ve insanın yaradılış gayesi temeline oturan bir "insan kişiliği"ni, gergef gergef dokuyacak ölçüler var...

"Ahsen-i takvim" ile "esfel-i safilin" insan için varoluşla enkaz hâline dönüşme anlamına iki farklı uç ise, insanı bu iki uca taşıyacak zemin var insanoğlu için... Ya "Alây-ı illiyyîn" diye nitelenen burçlara yükselirsiniz, ya da "hayvandan daha aşağı" diye nitelenen bir yere çakılma akıbeti yaşarsınız.

"Selim" bir kalp de insan için, hastalıklı olan da...

Bilenlerle birlemeyenler hiç bir olur mu?

Ya zina edenle etmeyen?

Ya çalanla çalmayan?

Ya yalan söyleyenle söylemeyen?

Ya ekini ve nesli harap edenle etmeyen?

Ya Allah yoluna gideni alıkoyanla, insanları O'na çağıran...

Ya uyuşturucu müptelası olanla olmayan?

Ya Allah'a gerçekten kulluk edenle, isyan eden?

Şehirlerin kıyameti var.

Kadının, çocuğun, ailenin kıyameti var.

Toplumların kıyameti var.

İnsanın kıyameti var ve tüm insan neslinin kıyameti var.

Medyen halkı, peygamberleri Şuayb (a.s.)'ı yalanladıkları, ölçülere riayet etmedikleri ve insanları Allah yolundan alıkoydukları için helak oldular. Bir başkası, eşcinselliği toplum hastalığı hâline getirdiği için... (Bakara, 279.) Allah Teala, faiz alıp vermeyi, "Allah'a ve peygamberine karşı açılmış bir harp" olarak niteliyor... Allah'a karşı savaşta kim galip gelebilir? Ekini ve nesli harap ederseniz, bedelini hem tabiatta hem insan varlığında ödüyorsunuz.

İnsan için ölçüler koymuş Yaratan. Elin ölçüsü, onu "günah-suç" alanında kullanmamayı öngörüyor. Çalmayacaksın, öldürmeyeceksin, insanı ve evreni ifsat edecek bir eyleme sokmayacaksın... Ayağın ölçüsü var; onunla "günah-suç" alanında yürümeyeceksin... Gözün ölçüsü var; onunla haram olanı görmeyeceksin. Gözün nurunu kaybedersin. Kulakla, günah işlemeyeceksin... Başkasının sırrını araştırmayacak, yaratılış gayesine aykırı seslerle doldurmayacaksın onu. Dimağı, beyni, hafızayı, zihni onları zaafa uğratacak, varoluş gayesine uygun düşmeyen bir birikimle yüklemeyeceksin. Ve kalp, eğer Yaratan, "O ancak Allah'ı anmakla doyuma erer, mutmain olur" diye bildirmişse, (Râd, 28.) onu ancak O'nunla hemhal edeceksin. Kalbi yormayacaksın. Orada, ona yük olacak gölgeler olmayacak. Ve insan kişiliği, tüm bunların ahenkli bir bütünleşmesi ise, yani ellerle, gözlerle, kulaklarla, kalp ve dimağ arasında onu Yaratan'ı hoşnut kılacak (rıza) bir bütünleniş gerekiyorsa ona ulaşacaksın...

İnsan, iç ve dış savruluşlarla yıkılmayacak insan bu. İdeal insan projesi bu. Bu projenin mimarı, onu Yaratan varlık.

Ancak, bu insanı inşa etmek için iki şey daha gerekli; biri usta, diğeri sağlıklı zemin...

Usta, yani ilahî projeyi alıp, insan bedenine taşıyan önderler... Peygamberler ve onların çizgisini sürdüren Allah dostları... Bütün çağlarda, sosyal, siyasi, iktisadi, beşerî depremlere karşı dirençli insanı onlar inşa ettiler. Kendi çıkarlarını aşan, Allah için yaşayan ve bir başka dünyada yaptığının her zerresinin hesabını verme hassasiyetine sahip insan, "Rabbani insan" peygamberlerin ve Allah dostlarının kutlu ellerinde biçimlendi.

Ve diğeri, yani sağlıklı zemin... İlahî ahitlere sadakat gösterilmeyen zeminlerde, insanı ayakta ve Rabbani kişiliği ile tutmak zor. Allah "Sadıklarla birlikte bulunun" diyor. (Tevbe, 119.) Yani, birbirine yalan söylemeyen, Allah'a karşı yalan söylemeyen, Allah'la ahitlerini bozmamış insanlardır, toplumlardır dirençli insanın varoluş, ayakta duruş zemini... Şeytanın yakasından tutup sarstığı, savurduğu, yere çaldığı, alçaltmaya çalıştığı insanın sığınağı, "sadıklar yurdu"dur.

Sanıyorsak ki, sadece tabiat, yani elle tutup gözle gördüğümüz alan gerçektir, onun ötesinde gerçeklik yoktur, büyük bir yanılgı içindeyiz. İnsanın, bedenden öte bir yanı var ki, belki her şeyin anlamı ona bağlı. İşte orada dirilik ve direnç inşa etmek lazım. Rabbani yanıdır o insanın. "La havle velâ kuvvete illâ billah-Güç ve kuvvet ancak Allah'ın lütfu iledir" Bir tek nefesin sorumluluğunun farkına varmadan ve bir tek nefesi ikram eden Yüce Varlığın, tarif ettiği insana ulaşmadan, depremlerden korunmak mümkün değil.

Depremi önce kalplerimizde göğüslemeliyiz.

Prof. Dr. Ahmet Yaman
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Hayvan kesiminin fıkhi boyutu

Hanefi mezhebinde müftabih olan görüşün sahibi Ebu Yusuf ise yemek ve nefes borusuyla birlikte ana damarlardan birinin kesilmesi halinde tezkiyenin geçerli ve etin helal olacağını söylemiştir.

Yeryüzünde ve hatta bütünüyle evrende yer alan varlıkların insanın emrine verildiği ve istifadesine sunulduğu birçok ayette dile getirilmiştir. Teshir ayetleri olarak isimlendirilen bu beyanlar yanında, yeryüzünün nimetlerinden faydalanmanın genel anlamda mübah olduğu, haram kılınanların ise istisna düzeyinde kalıp esasen bunların da açıklandığı ifade edilmiştir. Yine bu çerçevede tayyibat kelimesiyle iyi ve temiz şeylerin helal; habais kelimesiyle kötü, iğrenç ve pis şeylerin haram kılındığı belirtilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu genel çerçeveyi beyan bağlamında bazı kurallar koymuş, örneklemeler yapmış ve ilavelerde bulunmuştur.

Söz konusu genel serbestlik, hayvan ve hayvan ürünlerini de tabiatıyla içermektedir. Bunlar içinde deve, sığır, koyun ve keçi, öteden beri yenmesi mutatlaşmış evcil hayvanlar olmaları ve kolay üretilebilmeleri hasebiyle özellikle anılmıştır. (En'âm, 143-144; Hac, 36.) Bununla birlikte Kur'an'ın ve ona bağlı olarak sünnetin, hayvan etlerinin yenilebilmesi noktasında duyarlı olduğu ilave bazı gereklilikler vardır. Tahrif edilmemiş biçimleriyle önceki şeriatlarda da izlerini görebildiğimiz (Bk. Bakara, 67; Tevrat, "Levililer", 11/47; "Tensiye", 14/4-19; İncil, "Resullerin İşleri", 15/29; Kürşat Demirci, "Hayvan: İslâm Öncesi Din ve Toplumlarda", DİA, 17/84-85.) bu gereklilikleri şu iki noktada toplamak mümkündür:

a. Usulüne uygun olarak kesilmesi (tezkiye),

b. Kesilirken Allah'ın adının anılması (tesmiye).

Bu yazıda birinci hassasiyet üzerinde duracak, Kur'an ve sünnetin öngördüğü usule uygun olan hayvan kesim yöntemlerini ele alacak ve fıkıh doktrinine müracaatla konuyla ilgili değerlendirmeleri sergileyeceğiz.

Eti yenen hayvanların kesilmesi gerektiğini zekât kökünden gelen tezkiye fiiliyle belirten Kur'an (Mâide, 3.) bunun zebh ve nahr olmak üzere iki yoluna işaret eder.

Her ikisinde yarma, yaralama ve kesme gibi sözlük anlamları bulunan bu kelimeler, hayvanın kesim yerlerini göstermeleri bakımından birbirinden ayrılmaktadırlar. Damarları kesmek, boğazı kesmek anlamındaki zebh, çenenin bitip boyunun başladığı yerden kesmeyi ifade ederken; göğsü yaralamak anlamındaki nahr ise kesim işleminin boynun göğse birleştiği yerden yapılması anlamına gelir. Yere yatırılarak çene altından kesilen davar ve sığır için zebh; yüksek olduğundan yatırılamayan ve sol ayağı bağlanmış olarak ayakta ve göğsünün üst tarafından kesilen deve için nahr kelimesi kullanılır.

Çene altından veya boynun bitiminden her iki şekliyle kesimin tam olarak nasıl yapılacağını, bir başka deyimle şer'î tezkiyenin yöntemini Hz. Peygamber şöyle izah etmiştir:

"Allah her şeyin mükemmel yapılmasını emretmiştir… Onun için hayvan kestiğiniz zaman iyi ve güzel kesin. Kişi bıçağını güzelce bilesin ve böylece keseceği hayvanını rahatlatsın." (Müslim, "Sayd", 57; Ebû Dâvûd, "Edâhî"; Tirmizî, "Diyât", 14.)

"Kesim yeri lebbe (boynun en alt tarafı, gerdan) ile lahye (çene) arasındadır." (Abdurrazzâk ve Dârakutnî'nin rivayet ettiği hadisle ilgili değerlendirmeler için bk. Zeyla'î, Nasbu'r-Râye, 4/185.)

"Nebi (s.a.s.) şeytan yarmasını (şerîtatü'ş-şeytân) yasakladı. Şeytan yarması, boyun derisi kesilip ana damarları (evdâc) kesilmeden ölünceye kadar öylece bırakılan hayvandır." (Ebû Dâvûd, "Edâhî", 16; Müsned, 1/289.)

Fıkhi terimiyle ihtiyari tezkiyeyi yani normal şartlardaki kesimin yerini belirleyen bu rivayetlerde boğazdaki anatomik doku, organ ve damarlar tek tek sayılmadığı ve bunların hangilerinin ve ne kadarının kesilmesi gerektiği açıkça belirtilmediği için kesimin geçerliliği ve buna bağlı olarak etin helalliği konusunda ihtilaflar zuhur etmiştir.

Tezkiye esnasında hayvanın boğaz ya da boynunda kesilebilecek dört unsur bulunmaktadır. Bunlar nefes borusu (hulkûm), yemek borusu (merî), boynun iki yanında bulunan iki ana damardır (vedec, çoğulu: evdâc). Usulüne uygun tam bir tezkiye için bu dört unsurun birlikte kesilmesi gerektiği hususunda bir tartışma olmamakla birlikte geçerliliğin asgari şartı konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

Tezkiyenin gerçekleşmesi için İmam Ebu Hanife'ye göre bu dört unsurdan en az üçünün tam olarak kesilmesi gerekirken öğrencisi Muhammed Şeybani bunlardan her birinin çoğunluğunun kesilmesini yeterli bulmuştur. Bu konuda Hanefi mezhebinde müftabih olan görüşün sahibi Ebu Yusuf ise yemek ve nefes borusuyla birlikte ana damarlardan birinin kesilmesi halinde tezkiyenin geçerli ve etin helal olacağını söylemiştir.

Asgari tezkiye şartının yerine gelebilmesi için Şafii ve Hanbeliler yemek ve nefes borularının kesilmesini yeterli görürken Malikiler iki ana damarla birlikte nefes borusunun kesilmesini öngörmüştür.

Genel olarak Caferiler, Zeydiler ve Zahiriler helallik için dört organın hepsinin kesilmesi gerektiği görüşündedirler.

Av hayvanları veya yakalanamaması ya da bir kuyuya düşüp bir yere sıkışması sebebiyle tutulup boğazdan kesilmesinin mümkün olmadığı evcil hayvanlar için mecburen başka bir kesim şekli uygulanır ki buna ızdırari tezkiye denir.

Fotoğraf: Mustafa Bektaşoğlu

Hayvanın vücudunun erişilebilecek herhangi bir yerinden kesip yaralama ve oradan kanının akıtılmasını sağlama (akr) şeklinde uygulanan bu yöntem şu rivayetlere dayanmaktadır:

Yukarıdan aşağıya düşüp yuvarlanan ve kendisine ulaşıp normal yollardan boğazlanamayacak olan hayvanla ilgili olarak "Ey Allah'ın Rasulü! Hayvan sadece boğazından mı kesilir?" sorusuna Nebi (s.a.s.) şu cevabı verdi: "Mızrak gibi bir şeyle kaba etine vurup öldürürsen sana kâfidir." (Ebû Dâvûd, "Edâhî", 16; Tirmizî, "Sayd", 13.)

Bir sefer sırasında kaçan ve bir türlü yakalanamayan deveye birisi bir ok attı ve hayvanı vurdu. Bunun üzerine Rasulullah "Bunlar da bazen yabani hayvanlar gibi kaçarlar. Böylelerine şu yapılanı yapın" buyurdu. (Buhârî, "Zebâih", 15, 18, 23, 36-37; Ebû Dâvûd, "Edâhî", 14; Tirmizî, "Sayd", 19.)

Hz. Ali, Âişe, İbn Mes'ud, İbn Abbas ve İbn Ömer (r.a.), ele geçirilemeyen veya bir kuyuya düşüp yuvarlanan hayvan hakkında "Gücünün yettiği yerden onu kes" demişlerdir. (Buhârî, "Zebâih", 23.)

Cumhur ızdırari tezkiye yoluyla öldürülen hayvanın helal olduğunu söylerken Malikiler bunu ancak zaruret halinde kabul etmişlerdir.

Kesim işlemindeki bu iki asli yolun dışında başka bazı ihtimaller bulunmaktadır. Bunlardan biri hayvanın ensesinden kesilmesi, diğeri kesici aletin, halk arasında "murdar iliği" denen omurlar içindeki beyaz iliğe (nühâ') ulaşıp onu da kesmesi, bir başkası kesim işleminin ara vermeden yapılmasıdır.

Enseden kesme işlemi, hayvana acı verdiği için çoğunluğa göre mekruhtur. Bununla birlikte enseden kesim esnasında hayvanın var olan somut hayatı (el-hayâtü'l-müstekırra) devam ediyorken Hanefilere göre ana damarlara, Şafii ve Hanbelilere göre yemek ve nefes borusuna ulaşılır ve kesilirse etinin yenilmesi helal olur. Aksi halde esas tezkiye yapılmadan ve kesilmesi gereken yerler kesilmeden ölmüş olacağından yenmez. Malikiler enseden kesimin caiz olmadığı; normal olarak kesilmesi gereken organlara ulaşılıp kesilmesi hâlinde bile daha önceden öldürücü bir darbe almış ve ona bağlı olarak ölmüş sayılacağından etinin yenmeyeceği hükmünü benimsemişlerdir.

Omurdaki beyaz iliğin kesilmesi ise çoğunluğa göre mekruhtur. Kaynaklarda bazı sahabilerin bunu nehyettiğine dair rivayetler yer almaktadır. (Buhârî, "Zebâih", 24.) Fakat bu durum, etin haram olması sonucunu doğurmaz. Zira iliğin kesilmesi meşru tezkiyeden sonra gerçekleşmiştir. Bazı sahabi kavillerine dayanan Hanbeliler bunun mekruh olmadığını, kesim esnasında başın gövdeden ayrılabileceğini söylemişleridir.

Kesim esnasında eli kaldırmadan ve kesime ara vermeden tezkiyeyi sonuçlandırma cumhura göre şart görülmüştür. Başlanmış bir kesim işlemine, örfen uzun sayılabilecek bir süre ara verilmesi, ölümün tezkiyeden değil, öldürücü bir darbeden meydana gelmesi ihtimalini doğuracağından eti yenilmez hâle getirir. Şafiiler, aradan sonra yeniden başlanan kesim sırasında hayvanda somut canlılık eserinin bulunması halinde tezkiyenin tamamlanabileceğini öngörmüştür. Kesime ara verilmemesini müstehap, aksini mekruh gören Hanefiler ise gecikme olsa bile etin yenebileceğini dile getirmişlerdir.

Buraya kadar aktardığımız hükümler kesilecek hayvanın tezkiye anında canlı olması ön şartına bağlıdır. Bir diğer ifadeyle eti yenen hayvanlardaki helalliğin ön şartı onların canlı iken kesilmeleridir. Dolayısıyla modern kesim tekniklerinin değerlendirilmesinin ilk aşaması da bu tekniklerin canlı hayvana uygulanıyor olmasıdır.

Fıkıh geleneği kesilecek hayvandaki (zibh, zebîha, mezbûh, menhûr) canlılık niteliğini iki durumda bahis konusu etmiştir: Ölmek üzereyken yetişilen hayvan ve hasta olan hayvan.

Mâide suresindeki "Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. İşte bütün bunlar fısk (Allah'a itaatten kopmak)tır." (Mâide, 3.) ayeti birinci durumla ilgili hükmü belirlemektedir.

Fakihlerin çoğunluğu, maruz kaldığı durum hayvanın bundan sonra yaşama ümidini ortadan kaldırmış olsa bile yetişildiğinde hâlâ canlı ise böyle hayvanlarda tezkiyenin etkili olacağını kabul etmiştir. Malikilerdeki meşhur görüş tezkiyenin, sadece yaşama ümidi olanlarda geçerli, aksi halde geçersiz olduğu yönündedir. Bu ayrılık, ayetteki "kestikleriniz hariç" istisnasının muttasıl mı münkatı mı olduğu ihtilafından kaynaklanmaktadır. İstisnanın kendisinden önce sayılan beş hayvan türüne muttasıl olduğunu öne süren cumhura karşılık Malikiler münkatı olduğunu, dolayısıyla aldığı öldürücü darbe dolayısıyla zaten yaşama ümidi kalmamış olanların ayette ölü hükmünde sayıldığını, kesme işleminin bu sayılanların dışındakilerde etkili olacağını iddia etmişlerdir. Malikilerin bu zorlama yaklaşımı ayetin zahirine aykırı olduğu gibi konuyla ilgili hadislere de ters düşmektedir. Mesela bunlardan birisinde, otlatmakta olduğu koyunlardan birinin ölmek üzere olduğunu gören bir kadın çobanın kırdığı bir taşla yaptığı kesim işlemini Hz. Peygamber onaylamış ve etinin yenmesini emretmiştir. (Buhârî, "Zebâih", 18.)

Hastalıktan ölmek üzere olan hayvanın kesilebileceği hususunda ise ortak bir kanaat vardır. Malikiler de yukarıdaki kadın çoban rivayetini bu bağlamda değerlendirmişlerdir.

Aktardığımız görüş ayrılıklarıyla birlikte her iki durumda da canlılığın tespiti önem arz etmektedir. Ebu Hanife hayatiyetin bir şekilde devam etmesini yeterli bulup bunun için bir ölçü koymazken diğer fukaha, hayatiyetin varlığını teşhise yarayacak bazı somut göstergeler üzerinde durmuştur. el-Hayatü'l-müstekırra diye nitelenen bu canlılık göstergelerini mezhep ihtilaflarına girmeksizin şöyle sıralayabiliriz: Göz kapaklarını açıp kapama, kuyruğu hareket ettirme, ayakla tepme, nefes alıp verme, kılların dik durması, kesim anında kanın fışkırması, kesilmiş bir hayvana nispetle hareket yoğunluğunun hissedilir düzeyde fazla olması, yarım günden fazla yaşayabilmesi.

Birbirinden farklı da olsa söz konusu belirlemelerin amacının, kesim esnasında canlılığın varlığından kesinlikle emin olmak olduğu aşikârdır. Kendiliğinden ölmüş hayvanın (meyte) etinin Kur'an ve sünnet tarafından kesinlikle haram kılındığı ve "fısk" olarak nitelendiği bilindiği için fakihler kesim öncesi canlılığı belirlemeye özel önem vermişlerdir. Modern kesim yöntemlerinin değerlendirilmesindeki en önemli elek de esasen budur. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu 24.02.2010 tarihli 22. Kararında "Kesim işleminde geleneksel uygulama, hayvanın yere yatırılıp, ayaklarından bağlanarak boğazının keskin bir bıçakla kesilmesi şeklindedir. Fakat kesim işlemini kolaylaştırmak, göstereceği fiziki direnci ve duyacağı acıyı azaltmak amacı ile hayvanı askıya alma, bayıltma, uyuşturma ve şoklama gibi bir işlemden sonra henüz ölmeden kesmekte dinen bir sakınca yoktur. Ancak belirtilen bu uygulamaların etkisi ile kesilmeden ölmüş olan hayvanın eti yenmez." hükmünü benimsemiştir.

Prof. Dr. Ertuğrul Yaman
Yıldırım Beyazıt Üniv. İnsan ve Toplum Bilimleri Fak.

Aile içi iletişimde temel değerler V:
Diğerkâmlık

Günümüzde insana verilen değer, her geçen gün azalmaktadır. Bu durumun temel sebebi, değerler yitimi seline kapılan insanımızın -tıpkı sel sularının önüne geleni sürükleyip götürmesi gibi- değerlerini bir bir yitirmesidir. Unutmaya yüz tuttuğumuz güzel ve özgün değerlerimizden birisi olan "diğerkâmlık" kavramı, yeni zamanlarda "empati" terimiyle karşılanmaya çalışılmaktadır ki hiçbir şekilde bu yeni terim "diğerkâmlık" duygusunu tam olarak ifade edememektedir. Eskiden dilimizde sıkça kullanılan hemhâl olmak (kendini karşıdakinin hâliyle hâllendirmek) ve diğerkâmlık (kendisinden önce başkalarını düşünmek, bencil olmamak) kavramlarını ne yazık ki artık Türkçe'den kovduk. Bundan daha da kötüsü; bir yandan bu kavramın dilimizdeki kelime karşılığı kaybolurken diğer yandan da başkalarını düşünme; kendini onun yerine koyma ve muhatabı hissetme anlayışı da ortadan kalkmış oldu.

Kendimizden önce başkalarını düşünmeden, dahası karşıdakinin duygu ve düşüncelerini hissetmeden insan ilişkilerinde başarılı olma şansımız yoktur.

Vaktiyle, "diğerkâmlık" duygusu ve davranışı, geleneksel kültürümüzün en sağlam temel taşlarından birisi idi. Nitekim kâinatın kitabı Kur'an-ı Kerim'de defaten yardımlaşma, dayanışma çağrıları yapılırken birçok yerde başkalarını düşünme hususu önemle vurgulanmış ve bu davranış övülmüştür. Kâinat'ın Efendisi Hz. Muhammed (s.a.s.)'in "Komşusu açken tok yatan bizden değildir." şeklindeki ifadesi diğerkâmlık duygusunun zeminidir. Milli şairimiz M. Âkif Ersoy'un şu dizleri de ibretamizdir:

"Kenar-ı Dicle'de bir kurt aşırsa bir koyunu,

Gelir de adl-i ilahî sorar Ömer'den onu."

Evvel emirde bilinmelidir ki kendimizden önce başkalarını düşünmeden, dahası karşıdakinin duygu ve düşüncelerini hissetmeden insan ilişkilerinde başarılı olma şansımız yoktur. Yalnızca kendimizi düşünmek, bencilce davranmak iletişimin en büyük engellerinden birisidir. Oysa kendimizden önce başkalarını düşünmek; hayatı, mutluluğu, dertleri paylaşmak bizleri iletişim ortamına çeker ve sosyalleştirir.

Kendisinden başka kimseyi görmeyen, kimsenin derdiyle dertlenmeyen bir "benci birey" tipinin özendirildiği, bencilliğin kol gezdiği, tek başına özgürce(!) yaşamanın moda olduğu günümüzde, diğerkâmlık duygusunun gönüllerde yeşermesi pek zordur. Ne var ki bu duygu yüreklerden kaybolalı beri, insanımız pek mutsuz ve pek bahtsız yaşar oldu. Çünkü insanın yalnızca kendini düşünmesi bir yandan kendisini bayağılaştırırken diğer yandan da insanlar arasındaki iletişim köprülerini de birer birer yıkıp viran eylemektedir.

Oysa aile içinde sağlıklı, huzurlu ve kalıcı bir iletişim kurabilmek için gerekli olan değerlerden birisi de "diğerkâmlık"tır. Hatta denilebilir ki evlilikte bir arada mutlu ve huzurlu yaşamanın harcı "diğerkâmlık" duygusudur. Aile fertleri arasında "diğerkâmlık" duygusu mevcutsa o ailede huzur ve mutluluk hâkim olur. Bu duygu aile bireylerinde mevcut değilse, o ailenin istikbali karanlıktır. Çünkü aile kavramının tabiatında birliktelik, dayanışma, paylaşma ve fedakârlık duyguları vardır. Sadece kendisi için yaşayan eşler asla birbirlerini anlayamazlar. Böylesi eşlerin çocukları da "diğerkâmlık" duygusundan nasipsiz kalacakları için kalabalıklar içinde yalnız yaşamaya mahkûm edilmiş bireyler olarak hayata atılırlar.

Aile içinde gerçekten huzur ve mutluluk aranıyorsa, herkes kendinden önce diğer aile bireyini düşünerek davranmalı ve bu yaptıkları için de bir karşılık beklememelidir. Beyler, hanımların duygu ve düşüncelerine öncelik verirse; hanımlar da beylerin istek ve arzularına duyarlı davranırlarsa birçok çatışma kapısı kendiliğinden kapatılmış olur. Aynı şekilde ebeveynler, yaşlı ve çocukların duygu, düşünce ve ihtiyaçlarına; yaşlılar ve çocuklar da ebeveynlere karşı dikkatli ve duyarlı davranırlarsa hiçbir mesele kalmayacaktır.

Biliyorum ki bu yazılanlar, dünyanın merkezine kendisini koyanlar için hiçbir anlam ifade etmeyebilir. Bizim sözlerimiz evi yuva bilenlere, yuvada huzur dileyenlere… Hep "ben ben" diyenlerin akıbetleri meçhuldür. Öncelikle "sen, siz, o, onlar, diğerleri…" diyebilmek ne yüce bir duygudur. Bu duygu hem bireysel iç huzurunun hem de aile içi iletişimin teminatıdır. Unutmayalım ki mutlu olmanın yolu başkalarını mutlu etmekten geçer.

Aile içi iletişimde anlamsız "ben" savaşlarıyla ömürlerini heba eden sözde eşlere acımamak elde değil! Hâlbuki hayat bir müsabaka sahası değil, bir muhabbet gülşeni olmalıdır. Marifet, birlikten güç kazanmaktır. Enerjilerini birbirleriyle tartışarak, yarışarak ve kavga ederek harcayan eşler, hayatın gerçek zorlukları karşısında bitap düşmüş olacaklardır. Heyhat! Ne yazık!

Bireylerin en güvenilir sığınağı olan aile kavramına inanmayanlar, aile olmanın hazzını yaşayamayanlar, çocuk (insan) yetiştirmenin tadını alamayanlar için günümüzde birçok tuzak da mevcuttur. Aile kavramını yıpratarak evliliği engellemeye çalışan mihraklar, bir yandan evliliğin neredeyse çağdışılık olduğu savını güçlendirirken diğer yandan da bir şekilde evlenmiş olanlara yeni modern yöntemler önermekteler: "Boşanma!".

En ufacık bir görüş ayrılığını boşanma sebebi olarak görüp ayrılık yolunu tutan çiftler, ömür boyu kendilerinin ve varsa çocuklarının geleceğine ipotek koymaktadırlar. Oysa boşanma kolaycılığı yerine "diğerkâmlık" duygularını güçlendirseler, bütün aile için muhteşem bir gelecek ve toplum için sağlıklı bir zemin inşa etmiş olacaklardır. Nikâh masalarında söylenen o muhteşem "iyi günde, kötü günde; hastalıkta ve sağlıkta bir arada olma" tavsiyesi ve "bir yastıkta yaşama" ilkesi herhâlde artık klasik bir tekerleme işlevi görecektir! Herkesin bu sözlerin lafzı ve ruhu üzerinde düşünmesi elzemdir.

Yeni zamanlarda gençlerimizin önüne altın kadehte sunulan zehirli hayat reçetelerinden yeni birisi de "birlikte yaşama" modelidir. Hiç evlenmeden ihtiyaç duydukça bir araya gelme felsefesine dayalı olan "birlikte yaşama" furyası, eğer önlem alınmazsa çok yakında –Allah korusun- gençlerimizin ve toplumumuzun yeni bir felaketi olabilir! Bizden uyarması!

Nazlı Özburun
Aile ve Evlilik Terapisti
nazliozburun@gmail.com

Çocuklarınızın ayarlarını bozmayın

"Şimdi"yi yaşamasını geleceği için feda ettiğimiz çocuklarımız, "şimdi"nin getirdiklerini yaşayamadan yarına ulaşabilecekler midir?

Okulların açılmasıyla birlikte ailelerde yeniden bir panik dönemi de başlamış oldu. "Okul açılsa da şu çocuklara bir çeki-düzen verilse!" diye düşünen ebeveynler, şimdi de "Bu çocuklara ne yapalım da daha başarılı olsunlar ve geleceklerini garanti altına alsınlar?" derdine düştüler.

Her ebeveynin kafasında ayrı bir proje olduğundan, bu projeye uygun çocuklar yetiştirebilmek için de uzmanların kapıları aşındırılmaya başlandı.

Peki, çocuklarımız bizim projelerimize uygun yetiştirilebilir mi?

Yetiştirilebilir ise ne olur?

Daha memnun, daha mutlu çocuklarımız mı olur? Yoksa daha hırslı, tatminsiz, çocukluğunu yaşayamadığı için vaktinden önce olgunlaşmış, tahammülü azalmış, idare edemeyen, bir yerde bir dakikadan fazla kaldığında sıkılan çocuklarımız mı olur?

İyi anne-baba olmak nedir? Maddi-manevi bütün gücümüzü çocukların gelecekleri için harcamak, yaşamın her anında çocuklarımızı düşünmek, tedirgin olarak günlük doğrular ve hâkim moda anlayışına göre çocuk yetiştirmek midir?

"Şimdi"yi yaşamasını geleceği için feda ettiğimiz çocuklarımız, "şimdi"nin getirdiklerini yaşayamadan yarına ulaşabilecekler midir? Ulaştıkları "yarının" da bir "yarını" yok mudur?

Peki, bu çocuklar ne zaman yaşayacaklar?

Bütün bu soruları düşünmeden, bu sorulara tatminkâr cevaplar veremeden ve çocuklarımızı "bugün"den ve bugünün getirdiklerinden mahrum ederek geleceğe taşıyamayız…

Bugünün getirdiği ise çocuğun yaşı ve ihtiyaçları ile doğru orantılı olmalıdır.

Doğru alışkanlıklar kazandırmak ve doğru arkadaşlıklar kurmasına zemin hazırlamak, çocuk için yeterli bir tatmin çizgisi inşa edecektir.

Samimiyetin olduğu, içtenliğin yaşandığı, hayatın iyi ve kötü yanlarının deneyimlenebildiği bir yapıda, çocuğumuz "proje dışı" ama potansiyelini açabilmiş bir birey olarak katılacaktır hayata.

Samimiyetin olduğu, içtenliğin yaşandığı, hayatın iyi ve kötü yanlarının deneyimlenebildiği bir yapıda, çocuğumuz "proje dışı" ama potansiyelini açabilmiş bir birey olarak katılacaktır hayata.

Etütler, kurslar, ek dersler, özel öğretmenler, sınavlar ve buradaki hassasiyetimiz, projemize uygun bir çocuk üretebilir, ama bilmeliyiz ki mutlu bir çocuğumuz olmayacak, omuzları düşmüş, duygularını bastıran, kendi olmak için değil ve yönlendirilmekten şaşkına dönmüş bir çocuğumuz olacak…

"Altın orta"dan bahseden Aristoteles'e kulak verirsek eğer, o bize "uyum ve denge"den ve bunun doğal sonucu "mutluluk ve başarı"nın geleceğinden bahsedecektir.

Eskinin "suskun" ve sistemin içinde "ne verilirse alan" çocuklarının yerini, bugünün "yatırım yapılan" çocukları aldı... Ebeveynler çocuklarının ne getirdiğine, neyi yapabileceğine bakmadan, kendilerine göre her çocuktan bir mühendis, bir doktor çıkarmaya, bunun yanında "Gitar çalsın, karate de bilsin... İngilizcesi iyi olsun ama matematikte de birinci olsun…" diye didinip duruyorlar.

Potansiyel geliştirmek, çocuğun yeteneklerini yönlendirerek olur, anne-babaların ukdelerini gerçekleştirerek değil! "Ben yapamadım, o yapsın; ben okuyamadım, o okusun; o hep en iyi, en mükemmel yerlerde olsun!" demek, çocuğun geleceğini yapılandırmayı istemekten ziyade, kendi gerçekleştirilememiş arzularımıza çocuk üzerinden doyum arama çabasıdır.

İşte bu çaba çocuğun ayarlarını bozar. Çocuk "kendisi olarak mı, yoksa başarılı olduğu, annesinin/babasının arzularını gerçekleştirdiği sürece mi sevildiği" konusunda gelgitler yaşayacaktır.

Düzgün bir öğretmen, doğru bir okul, güçlü bir aile, tutarlı bir değerler alanı çocuğun yetenek ve yatkınlıklarına göre zorlama olmadan yapılan bir yönlendirme ve tabii ki her adımda dua ve iyi olacağına dair bir teslimiyet maksimum huzur için yetecektir.

Aksi halde kaygı ve korku ile oradan oraya savrulan anne-babalar, "Acaba doğru ve yeterli miyim?" sorgulamaları, sürekli geride kaldığına dair düşünceler ve bu düşüncelerin peşinden gelen endişeler arasında telef olmak kaçınılmaz görünüyor…

Anneler/babalar olarak, çocuklarımızı hayata mı hazırlıyoruz, yoksa gururlanmak için birer proje olarak mı görüyoruz? Sanırım bunu yeniden düşünme zamanıdır.

Doç. Dr. İbrahim Hilmi Karslı
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

ÖNCE KADINLA İLGİLİ YANLIŞ TASAVVURLAR DEĞİŞMELİ

"Huzur bulmanız için size kendi cinsinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet lütfetmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır."

(Rûm, 21.)

Başlıkta verdiğimiz bu ayet, ailede yaşanan merhamet, sevgi, sükûn gibi fıtri/yaratılış değerlerini bizlere anlatır. Bu sayede insan hem biyolojik hem de psikolojik yönden sükûna erer, huzur ve mutluluğa kavuşur. Her halde Kur'an'da aileyi en güzel hangi ayet anlatıyor dense, bu ayet akla gelir. Bu yönüyle bir anlamda Kur'an'ın aile tarifini verir ve bu konudaki temel dinamikleri en özlü bir şekilde ortaya koyar. Yaratılıştaki bu değerler, aile fertlerini birbiriyle kaynaştırır, yardımlaşma, fedakârlık, sabır vb. erdemlerin kaynağını oluşturur. Böylece anne baba neredeyse kendileri için değil, aileleri için yaşarlar.

Sevgi ve merhamet âdeta insanın doğasına ekilmiş çekirdekler mesabesindedir. Aile ortamları bunların yeşerip filizlenmesi için en müsait yerlerdir. Nasıl ki her bitki kendi toprağında boy atarsa, sevgi ve şefkatin gelişip serpildiği en verimli mekânlar da ailelerdir. Nitekim aile bağlamında sükûn, sevgi ve rahmet kelimeleri bu ayetin dışında bir başka yerde birlikte geçmez. Bu yönüyle aileler, Yüce Yaratıcı'nın "Rahman/eşsiz merhamet sahibi" ve "Vedûd/çok seven, sevilen" sıfatlarının adeta yeryüzündeki izdüşümlerini oluşturur. Çünkü Rabbimizin bu iki sıfatı en görkemli yansımalarıyla ailede tecelli eder.

Aile aynı zamanda insanı Allah'a taşıyan en önemli sembollerin mekânıdır. Bu yönüyle adeta yaratılış ayetlerinin okunduğu bir mekteptir. İnsan da bu mektepte fıtri ayetler kitabını tahsil eden bir öğrencidir. Dolayısıyla aile, düşünen ve ibret almasını bilenler için manevi yücelişin ocağıdır.

Ailede merhamet, sevgi, sükûn riyadan uzak en samimi şekilde yaşanır. Böylece Yüce Yaratıcı'yla en güçlü manevi bağlar kurulur. Rabbimizin bizlere hatırlattığı ilk hakikat yaratılışımızdır. (Alak, 1-2.) Yaratılış da bütün çıplaklık ve mucizevi yönleriyle ailede gerçekleşir. İnsanın anne rahmine düşüşü, orada ilahî rahmet ve kudretle olgunlaşması, dünyaya gelişi, annenin şefkat dolu kucağında büyütülmesi. Evet, anne-baba bütün bu rahmet tecellilerinin en yakın şahitleridir.

Konu edindiğimiz ayet, tarihte değişik yorumların konusu olmuştur. Bunlardan biri de Râzî'ye aittir. Ne var ki onun ayetin ruhuyla hiç de bağdaşmayan bir yorum yaptığı görülür. Şöyle ki, "Buradaki "Sizin için yarattı" ifadesi, Bakara suresinde geçen "Yeryüzünde olan her şeyi sizin için yarattı." (Bakara, 29.) ayetinde olduğu gibi, kadınların, hayvanlar,

bitkiler ve diğer canlılar gibi menfaat aracı olarak yaratıldıklarına delil teşkil eder. Bu ise, onların Allah'a ibadet etmek ve dinî emirlerle sorumlu tutulmak için yaratılmadıkları sonucunu doğurur. Bu durumda biz şunu söyleriz: Kadınların yaratılması Allah'ın biz erkeklere olan nimetlerindedir. Onların bizim için yaratılması ve dinî emirleri yerine getirmekle sorumlu tutulmaları bize olan nimetin tamamlanması amacına yöneliktir. Yoksa biz erkeklerde olduğu gibi onların dinî emirleri yerine getirmekle sorumlu tutulmaları söz konusu değildir. Bahsedilen bu durum, nakil, hüküm ve akıl açısından böyledir. Nakil açısından, burada zikredilen ayet ve diğerleri buna delildir. Hüküm açısından, kadın erkekten farklı olarak birçok konuda sorumlu tutulmamıştır. Akıl açısından da, kadın yaratılışı itibarıyla zayıftır; aklı eksiktir ve çocuğa benzer. Çocuk ise sorumlu değildir. Bu sebeple uygun olan kadının da kullukla sorumlu tutulmamasıdır. Ne var ki Allah'ın bize olan nimeti, kadınların sorumlu tutulması ile tamamlanır. Bu da onların azaptan korkması, kocaya itaat etmesi ve haramdan kaçınması amacına yöneliktir. Eğer aksi bir durum söz konusu olsaydı yeryüzünde fesat çıkardı." (Râzî, Mefâtihu'l-gayb, Beyrut 1990, XXV, 97.)

Bahsedilen bu anlayışı kabul etmek mümkün değildir. Çünkü temel İslami ilkeler açısından kadın, hem insanlık değeri hem de kulluk sorumluluğu bakımından erkekle eşit seviyededir. Yoksa erkek amaç değer, kadın ise ona hizmet eden bir araç değer değildir. Nitekim Rasul-i Ekrem'in ifadeleri ile kadın ve erkek, insanlığın birbirine benzeşen ve birbirini tamamlayan iki yarısıdır. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 94.) Yine kadınların bazı dinî emirlerden muaf tutulmaları, kulluk sorumluluklarının esasıyla ilgili değildir. Bu, sadece her iki cinsin biyolojik ve psikolojik farklılıklarının bir neticesidir.

Râzî'nin yorumları, yaşadığı tarihsel şartlarda yaygın olan çarpık bir kadın telakkisini bizlere anlatır. Böyle bir anlayışın hâkim olduğu toplumsal yapılarda kadının mutlu olması herhalde mümkün değildir; çünkü burada kadın hem insani hem de dinle olan ilişkisi itibarıyla ikincil bir konumda ele alınmaktadır; hatta nesneleştirilmekte ve fesadın kaynağı olarak görülmektedir. Söz konusu kadın algısı, aile yuvasında sağlıklı ilişki ve iletişim kanallarını tıkar. Kadının kendi doğası istikametinde hem insani hem de kulluk yeteneklerini geliştirmesini engeller. Bu anlayışın, bazı yansımalarının günümüzde dahi kısmen devam ettiği anlaşılmaktadır.

Aslında ayet, erkeğiyle kadınıyla aileyi meydana getiren her iki cinse hitap etmektedir. Ayetin öncesini ve sonrası bu gerçeği doğrulamaktadır. Kaldı ki Arapçada "zevc/eş" kelimesi, sadece erkeğin eşi değil, kadının eşi anlamında da kullanılmaktadır. (İbn Aşûr, Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr, Tunis, XXI, 71.)

Yine benzer kalıplarla gelen ayetler Kur'an'da değişik yerlerde geçmektedir. (bk. A'râf, 189; Nahl, 72; Şûra, 11.) Bunlar toplu olarak değerlendirildiğinde, mezkûr ayetten, erkeğiyle kadınıyla insanın aynı cinsten yaratıldığı, bunun da ona bahşedilen ilahî bir lütuf olduğunun kastedildiği anlaşılacaktır. Şu hâlde karı-koca ilişkisine bir nimet olarak bakılacaksa, bu sadece kadının erkeğe değil, erkeğin de kadına bir nimet olarak bahşedilmesi yönüyle düşünülmelidir.

Ailede diğer iki yaratılış gerçeği "sevgi" ve "merhamet"tir. Bunların olmadığını farz edersek, ailenin dolayısıyla insanlık cemiyetinin ayakta durması mümkün değildir. Aynı zamanda bunlar aileyi meydana getiren bireylere manevi-ahlaki sorumluluklarını da hatırlatmaktadır. Bu sorumlulukların yerine getirilmesi son derece önemlidir. Çünkü aksi takdirde aile ocağı huzur, sevgi ve merhamet ocağı olmaktan çıkar; kin ve husumetin kol gezdiği bir kasvet ve gerilim ortamına dönüşür. (Teğâbun, 14.)

Şu halde aile olmak, sadece erkek ve kadının bir araya gelmesi demek değildir. Aile sevgi ve şefkat değerleri üzerine kurulur. Eğer şefkat ve merhamet aile bahçesinde filiz vermiyor; aksine kin ve husumet boy gösteriyorsa, bu ailede bir şeylerin yanlış gittiği kesindir. O bakımdan mutlu aile fedakârlıkta bulunmayı, sabırlı ve bağışlayıcı olmayı gerektirir. Nitekim Hz. Peygamber buna teşvik eder ve şöyle der: "Sizin en hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olanınızdır." (Tirmizî, Menâkıb, 63.) Bu, elbette ki her iki taraf için de geçerlidir. Eğer bu hassasiyet olmazsa, sevgi ve şefkat çiçekleri aile bahçesinde yeşermez, gönül sürur, göz aydınlığı eş ve çocuklar olmaz. Hatta yeşermeye başlayan sevgi tomurcukları solar, zamanla da kuruyup gider.

Prof. Dr. İ. Hakkı Ünal
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

SABIR VE TESLİMİYET

Ümmü Seleme (r.a.)'den nakledildiğine göre, Allah Rasulü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Birinizin başına bir musibet geldiği zaman, 'biz Allah'a aidiz ve ona döneceğiz. Ey Allahım! Musibetimin ecrini senden bekliyorum, bundan dolayı bana ecir ihsan et ve benim için onu daha hayırlısıyla değiştir' desin." (Ebu Davud, Cenâiz, 22.)

Peygamberimiz, "sabır, musibetin ilk darbesinde (başa geldiği ilk anda) yapılan sabırdır" diyerek, acının tazeliğini koruduğu anda gösterilecek sabrın önemine işaret etmiştir.

Ümmü Seleme validemiz, Allah Rasulü'nün, "kim bu şekilde dua ederse, Allah onun bu talebini yerine getirir." buyurduğunu naklettikten sonra şöyle devam eder: "(Eşim) Ebu Seleme vefat edince ben de böyle dua ettim. Sonra da, kendi kendime Ebu Seleme'den daha hayırlısı kim olabilir ki? Dedim. Hâlbuki Allah ondan sonra, Rasulüllah (s.a.s.) ile evlenmemi nasip etti." (Muvatta, Cenaiz, 14.)

İnsan, yaratılışı gereği, sevgiyi üzüntüyü, kederi sevinci, felaketi neşeyi birlikte yaşayabilen bir varlıktır. Hayatı boyunca sevincine vesile olan birçok olayla karşılaştığı gibi, üzülmesine yol açacak olaylarla da yüz yüze kalır. Diğer canlılar gibi o da fiziksel ve ruhsal sıkıntıların yanı sıra, doğa olaylarından, diğer canlılardan veya hemcinslerinden gelecek tehlikelere muhataptır ve bunlara karşı tedbirli olmak zorundadır. İşte bu tehlike ve musibetlerle karşı karşıya kalan mümin, yıkılmadan ayakta durabilecek bir inanca ve dirence sahip olmalıdır. Çünkü o, yaşadığı dünyayı imar etmek, insanlığı ihya etmek ve ahiretini mamur etmekle yükümlüdür. Başına gelebilecek tehlikelere karşı elinden gelen bütün tedbirleri aldıktan sonra maruz kaldığı kaçınılmaz felaketlere önce sabır, sonra azim ve irade silahıyla mukabele edecektir. Onun lügatinde pes etmek değil, sabır ve tevekkül vardır. O, musibetlerin bir imtihan olduğunu yüce Allah'ın hitabıyla öğrenmiştir. (Bakara, 155.) Elde ettiği başarıların da karşılaştığı sıkıntı ve felaketlerin de bu imtihanın bir parçası olduğunun farkındadır. Yarattığı insanın zaaf noktalarını en iyi bilen Cenab-ı Hak, "insana bir zarar dokunduğunda kendisine yalvardığını, sonra ona bir nimet verdiğinde, bu, bana bilgim sayesinde verildi dediğini, hâlbuki bunun bir imtihan olduğunu, fakat insanların çoğunun bunu bilmediklerini" beyan etmektedir. (Zümer, 49.) Mümin, bu sınavı başarıyla vermek ve Hz. Peygamber'in ifadesiyle, eğilse bile yıkılmamak zorundadır. Sevgili Peygamberimiz, müminle kâfirin mukayesesini yaptığı bir hadislerinde, bela karşısında mümini, rüzgârda eğilse bile yıkılıp

kırılmayan yeşil ekine, kâfiri ise, sert bir rüzgâr karşısında kırılan ya da kökünden devrilen bir ağaca benzetmiştir. (Buhari, Tevhid, 31.)

Peygamber Efendimiz'in, İslam'a davet yolunda karşılaştığı güçlük ve sıkıntılara karşı gösterdiği sabır ve metanet, müminlerin, musibetler konusunda nasıl bir tavır takınmaları gerektiğine güzel bir örnektir. Bilindiği gibi Mekke döneminde, müşriklerin amansız baskılarına, ekonomik ve sosyal ambargolarına, öldürme teşebbüslerine karşı bir avuç müminle sabredip direnen ve bu arada gerekli tedbirleri de alarak düşmanlarının hesaplarını boşa çıkaran sevgili Peygamberimiz, daha sonra muzaffer bir komutan olarak Mekke'ye girdiğinde, kendisine ve arkadaşlarına yapılanların intikamını almaya kalkışmamış, çektiği acıları, başkalarına acı çektirerek telafi etmemiştir. O kendisini taşlayıp elini yüzünü kan içinde bırakanlara bile, bir yandan yüzündeki kanı silerken, diğer yandan, "Ya Rabbi! Kavmimi bağışla, çünkü onlar bilmiyorlar." (İbn Mace, Fiten, 23.) diyerek hayır duada bulunmuştur.

> Yarattığı insanın zaaf noktalarını en iyi bilen Cenab-ı Hak, "insana bir zarar dokunduğunda kendisine yalvardığını, sonra ona bir nimet verdiğinde, bu, bana bilgim sayesinde verildi dediğini, hâlbuki bunun bir imtihan olduğunu, fakat insanların çoğunun bunu bilmediklerini" beyan etmektedir.

Hastalık ve ölüm gibi insanın başına gelebilecek doğal musibetler karşısında Hz. Peygamber'in takındığı tavır da bir yandan onun insani ve duygusal yönünü ortaya koyarken, diğer yandan, böyle durumlarda izlenmesi gereken dengeli tutuma işaret etmektedir. Oğlu İbrahim'in ölümüne ağladığında kendisine şaşıranlara verdiği şu cevap bunu çok güzel ortaya koymaktadır: "Göz ağlar, kalp üzülür. Biz Rabbimizi gazaplandıracak bir söz söylemeyiz. Eğer ölüm, doğru söyleyen (Allah'ın) herkesi kapsayan bir va'di olmasaydı ve arkada kalan, önden gidene kavuşmayacak olsaydı ey İbrahim, biz şu andakinden çok daha büyük bir üzüntü duyacaktık. Biz senin için çok hüzünlüyüz." (İbn Mace, Cenâiz, 53.)

Peygamber Efendimiz, musibete maruz kalan müminleri teselli eder, bu meyanda sık sık hasta ziyaretine giderdi. Bir gün hasta bir bedeviyi ziyaretinde teselli kabilinden, "zararı yok (aldırma), inşallah hataların için temizleyici olur" deyince, hastalığının şiddetinden bunalan bedevi, "temizler diyorsun ama hiç de öyle değil. Bilakis o, düşkün bir ihtiyarın üzerinde kaynayıp duran, kabirleri ziyaret ettiren bir hummadır" karşılığını verdi. Hastanın sıkıntılı durumunu gören Peygamberimiz, "peki, öyle olsun" buyurdu. (Buhari, Merdâ 10.) Bir gün, kabir başında ağlamakta olan bir kadının yanına uğrayan Peygamber Efendimiz, "Allah'tan kork ve sabret" deyince, onu tanımayan kadın, "git başımdan, sen benim musibetimi tatmadın" karşılığını verdi. Daha sonra onun Allah'ın elçisi olduğu kendisine hatırlatılınca büyük bir üzüntüyle kendisinden özür dileyen kadına Peygamberimiz, "sabır, musibetin ilk darbesinde (başa geldiği ilk anda) yapılan sabırdır" (Buhari, Cenaiz, 31.) diyerek, acının tazeliğini koruduğu anda gösterilecek sabrın önemine işaret etmiştir. Böylece sevgili Peygamberimiz bir yandan, sıkıntıya maruz kalmış kimseleri teselli edip onların acılarını paylaşmanın insani bir görev olduğunu hatırlatırken, diğer yandan o felaketi yaşayanların gösterebilecekleri doğal tepkilerin anlayışla karşılanması gerektiğini öğretmiştir.

Peygamber Efendimiz, musibetler karşısında, Cahiliye insanının takındığı yanlış tavır konusunda da ashabını uyarmış, örneğin, kadınlardan biat alırken, "bir musibet karşısında, yüzlerini dövüp tırmalamamaları, feryat figan etmemeleri, yakalarını bağırlarını yırtmamaları ve saçlarını başlarını yolup dağıtmamaları" hususunda söz almıştır. (Ebu Davud, Cenâiz, 29.) O, bunun yerine Kur'an'ın emri olan sabrı ve Allah'a teslimiyeti tavsiye etmiştir. Çünkü Allah, "sabredenlerin, başlarına bir musibet geldiğinde 'biz Allah'a aidiz ve yine O'na döneceğiz' (innâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn) dediklerini" (Bakara, 156.) haber vermektedir. Allah Rasulü de bir hadislerinde, "Müminin işine şaşılır. Çünkü onun bütün işleri hayırdır ve bu sadece mümine özgüdür. Kendisine bir varlık (nimet) isabet ederse şükreder, bu onun için hayır olur, bir zarar isabet ederse sabreder, bu da onu için hayır olur." (Müslim, Zühd ve Rekâik, 64.) buyurarak, Allah'tan gelene şükür, sabır ve teslimiyetin müminin özelliği olduğunu vurgulamıştır.

Ayşe Yeşil
Kayseri Talas İlçe Vaizi

Bir garibin öyküsüdür bu, dinlemek ve duyabilmek için bir garip kulağı gerek…

(Mevlana)

İrşat görevlisi olarak Mekke'ye gidebilme mazhariyetine ulaşmış bir vaizeyim. Görevimiz irşattı, insanları aydınlatmak, onlara yardım etmek yani yükümüz ağır, vebalimiz büyüktü ama heyecanımız ve şevkimiz tamdı. Öyle bir eve hizmetçi gitmiştik ki o evin sahibi misafirlerine samimiyetle hizmet eden hiçbir hizmetçisini zorda bırakmıyordu.

Mescid-i Haram'da kılınan bir cuma namazı sonrası otelimizdeki vaaz için yola düşmüşken bizim kafileden yetmiş beş yaşlarında bir teyze "Ben de seninle yürüyeyim mi kızım" dedi, "tamam da teyzecim yol uzun, hava sıcak" dedim, "olsun" dedi "ben dayanırım" ve beraber düştük yola. Ama teyze "susadım" dese suyu olan biriyle karşılaşıyorduk, "yoruldum" dese beş on adım ilerde bir ağacın altında bir bank buluyorduk. Akşehirli olduğunu öğrendiğim Fatma teyze hayatını anlatmaya başladı. "Çok fakirdik yavrum" dedi "ekmek bulsak tuz bulamazdık, tuz bulsak ekmek bulamazdık; amcan çok iyi bir insandı onca yıl beraber yaşadık, bana bir kere bağırmadı, yüzünü asmadı, erken ayrıldı aramızdan, beni erken bırakıp gitti. Bir gün hasta yatağında yatarken 'Fatma! Geç de karşıma dünya gözüyle bir daha bakayım sana' dedi. O nasıl söz efendim, dedim, 'haydi beraber şehadet getirelim' dedi. Ben söyledim o tekrar etti yavrum ve sonra başını sağa çevirip 'sen mi geldin Ya Rasulellah' dedi ve gülümseyip gözlerini yumdu. O gün bu gündür yalnızım yavrum ama hiç korkmam. Geceleri hiç ışık yakmam, meleklerle namaz kılar tespih çekerim, penceremin önünde güllerim var, kuşlarım var onlarla konuşurum. Ben cahilim yavrum, namaza niyet etmeyi bile bilmem. "Durdum divane, uydum Kur'an'a, yönüm kıbleye, kıblem Kâbe'ye, sağımda cennet, solumda cehennem, sırat altımda, dünya ardımda, geldim huzura" derim yavrum, dedi. Fatma teyze bir yandan tatlı tatlı anlatıyor, bir yandan da kendisinin cahil olduğunu ifade ediyordu. "Bak yavrum ben şöyle dua ederim" dedi: "Allahım! Yanımdasın, canımdasın, damarımdaki kanımdasın, her an kalbimdesin, dilimdesin. Beni yalnız koymuyorsun Allahım, nefes aldırıyon da alıyom Allahım, gösteriyon da görüyom Allahım, yediriyon da yiyorum Allahım, artık ne dersen hepsini Allah yapıyor de mi yavrum. Amcan öldüğünden beri umre parası biriktirdim yavrum. Yarım ekmek yiyeceksem bir almadım, bir lira iki lira sakladım. Şimdi nasip oldu gelmek" dedi. Ben Fatma teyzeyi dinlerken toplumumuz umre ve hacca gitmek için neden yaşlanmayı bekler diye herkesi genelleyerek düşündüğüm için kendimden utanıyordum.

Otelimize geldiğimizde yavrum siz her şeyde bize yol gösteriyorsunuz diye elimi öpmeye kalkışınca gözyaşları ve mahcubiyetle ben onun elini öptüm ve anladım ki herkesin bir öyküsü var ama kimilerini duyabilmek için bir garip kulağı gerek…

Dr. Tuğba Aydeniz
Zeytinburnu İlçe Vaizi

Bir yol hikâyesi:
Osmanlı'da surre alayı

Tarihî değere sahip olan surre, bir hâkimiyet göstergesi ve "saygınlık işareti" olmasından başka, Hicaz halkının hamisi olma, onları sahiplenme gibi bir manevi anlama da karşılık geliyordu.

Surre Alayı Saray-ı Hümayun'dan çıkarken

Osmanlıların Mekke ile münasebetlerinin başlangıcı 922 (1517) yılında Mısır'ın fethini müteakip Hicaz'ın Osmanlı idaresine girişinden çok daha öncesine dayanmaktadır. Bu yakınlığın başlangıcı Sultan I. Mehmed (Çelebi) dönemine kadar uzanmakta olup, XV. yüzyıldan itibaren artarak devam etmiştir. Osmanlı hükümdarları Haremeyn halkına ve Mekke şerifine her yıl hac mevsiminde surre adı verilen para ile birtakım hediyeleri muhtevi yardımlar göndermişlerdir. İlk surrenin 791 (1388) senesinde Yıldırım Bayezid tarafından gönderildiğine dair bilgiler olmakla birlikte bu uygulamayı başlatan hükümdar Çelebi Mehmed olarak bilinmektedir. Tarihî değere sahip olan surre, bir hâkimiyet göstergesi ve "saygınlık işareti" olmasından başka, Hicaz halkının hamisi olma, onları sahiplenme gibi bir manevi anlama da karşılık geliyordu. Nitekim Sultan I. Süleyman (Kanuni) zamanında iki katına çıkan surrenin miktar periyodunun her padişah döneminde artış göstermesi bu açıdan dikkati çekmektedir. Osmanlı Devleti bu geleneği 1919-1922 yıllarında şartların çok zor ve sıkıntılı, imkânların yetersiz olmasına rağmen devam ettirmiştir.

Surre Alayı Yıldız Sarayı önünde

Surre ile gönderilenler ve surrenin uğurlanışı

Surrenin, kelime anlamı akçe kesesidir. Her sene hac mevsiminde padişah tarafından hacı kafileleri ile birlikte gönderilen ve surre olarak isimlendirilen para ile hediyeler, bunların yüklendiği içi boş, "mahmel" denilen süslü tahtırevanla beraber surre alayı tabir edilen bir merasimle Haremeyn'e doğru yola çıkardı. Surre ile beraber Mısır'dan gönderilen cerâye (Cerâye, vakıf tarafından verilen yiyecek anlamında kullanılır. Haremeyn cerâyesi ise Haremeyn'deki fakirlere ve ulemaya tahsis edilen yiyecek/hububat demektir.) ve deşişe (Deşişe, Haremeyn imaretlerinde iri bulgurdan pişirilen bir tür çorbaya verilen isim olup, zaman içinde bu bulgurun yapıldığı buğday için kullanılan bir tabir hâline gelmiştir.) denilen hububatın dağıtımı da yapılırdı. Gönderilen paralar Haremeyn idaresinin masraflarına karşılık olmakla beraber bunun yüklü bir miktarı kabile reislerine, aşiret şeyhlerine dağıtılırdı. Böylece hac yollarında kafilelerin bedevilerin saldırılarından uzak kalmaları sağlanmaya çalışılırdı.

Surre her sene Mısır'dan ve İstanbul'dan yola çıkardı. Gönderilen surre için düzenlenen merasim olan surre alayları büyük bir coşkuyla kervanların Hicaz'a uğurlanmasına sahne olurdu. Padişahın Haremeyn için yaptığı bağışlar büyük teveccühle karşılanırdı. Surre-i Rumi diğer adıyla Surre-i Hümayun uğurlanırken yapılan merasimde Hz. Peygamber'in sancağı ile padişahın gücünü temsil eden mahmel devesi, törenin gerçekleştiği meydanda dolaştırılırdı. Bu törenlere askerî ve mülki erkânın yanı sıra, ulema ve halk da iştirak ederdi. Aziz Mahmud Hüdayi Dergâhı ve Karacaahmed Türbesi gibi manevi hususiyeti olan yerler de ziyaret edilirdi. Mahmel devesi ile birlikte bir altın Kâbe oluğu, Mekke şerifi (Mekke idarecisi, emiri) için yaldızlı bir kemer, sırmalı, elmas ve incilerle süslü hilat (elbise/kürk) gönderilirdi. Mekke Şerifine hitaben yazılan ve surre eminine teslim edilen name-i hümayun (mektup) da gönderilenler arasındaydı.

Padişahın hediyeleri ve Haremeyn'deki fakirlere tahsis edilen vakıf gelirleri surrenin iki gelir kaynağıydı. Surre ile Haremeyn'e bir şeyler göndermek saray ve halk nezdinde son derece mühimdi. Paralar, bir yüzünde gönderenin, bir yüzünde alıcının adreslerinin olduğu meşin çantalara konularak mühr-i Hümayun ile sadrazamın önünde mühürlenirdi. Bu hediyeler İstanbul'da olup da bir sebeple hacca gidemeyen Müslümanlar adına Kâbe'de hizmette bulunan ve dua eden fakirlere dağıtılırdı. Kervanda ayrıca surrenin kimlere dağıtıldığının yazılı olduğu surre defterleri bulunurdu.

Kervan Receb'in 12. günü Üsküdar'dan yola çıkardı. Kervanın güzergâhı Üsküdar'dan başlar, İznik üzerinden Konya, Adana, Antakya, Nebek ve Kuteyfe menzillerinden geçerek Şam'a ulaşırdı. Şam, diğer hacı kafileleriyle bir araya gelindiği buluşma yeriydi.

Mısır'dan yola çıkacak olan surre için de Kahire'de benzer bir merasim yapılırdı. Kahire ileri gelenlerinin hazır oldukları merasimde kervan kumandanına ihtiyaçları ve bedevi kabile şeyhleri için para verilirdi. Mekke şerifine ayrılan tahsisatlar ve Haremeyn halkına verilecekler ayrıca takdim edilirdi. Tüm bunlar, kontrol edildikten sonra kadı tarafından kayda geçirilirdi. Mahmel devesi padişah adına kervan kumandanına teslim edilir ve hayırla gidip dönmeleri için dua edilirdi. Sultan I. Selim döneminden itibaren Mısır beylerbeyi Mısır hac kervanının uğurlama törenine padişahın temsilcisi olarak katılmaktaydı.

Surre alayının karşılanması

Haccın her rüknünün sıkıntısız edasından mesul olan Mekke şerifinin çok önemli bir başka vazifesi surreyi ve hacı kafilelerini karşılamaktı. Şam'dan ayrılan kafile Tebük yoluyla Medayin-i Salih'e, oradan da güneydeki el-Ula'ya geldiğinde bizzat Mekke emiri ya da emirin vekili tarafından karşılanırdı. Kervanın sorumluluğu buradan itibaren Şerife geçerdi. Karşılamada kafilenin önünde kudümler çalınır, mahmelin önünde ise dört mezhep kadısı yerini alırdı.

Surre dağıtma işi önce Medine'de yapılır, bir hafta sonra da Mekke'de dağıtılırdı. Mekke emiri, İstanbul tarafından tayin edilen surre emininin karşılama esnasında takdim ettiği Arapça name-i hümayunu hürmetle öpüp başına koyar, nâme Mina'da okunurdu. Ardından surre keseleri ve surre dağıtılacakların isimlerinin ve miktarların kayıtlı olduğu defter, Şerife takdim edilirdi.

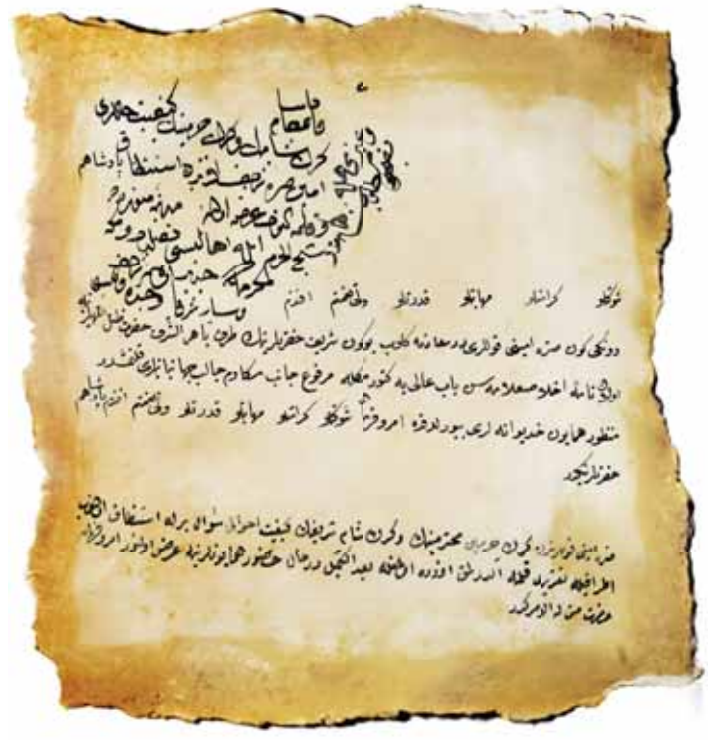

Surre-i hümâyûn emininin, Şerif'in mektubunu takdimi. (B.O.A. Hat-19/868)

Surrenin dağıtımı

Surre kervanı Mekke'ye ulaşır ulaşmaz âlimler, kadılar ve emîr-i hacların bir araya geldiği bir kurul hazırlanırdı. Mekke kadısı tahribat ve değişiklik ihtimaline karşı surre defterlerinin muhafazasından mesuldü. Surrenin neye göre, kime ve ne şekilde dağıtılacağı çok önemliydi. Surrenin Haremeyn ahalisinden ulema, fukara ve Haremeyn şeriflerine defter-i hakâniye göre dağıtılması kanundu. Ayrıca, surre emini başta olmak üzere harem görevlileri (kâtip, bevvab, neberdar, bürke bekçileri), imam ve hatiplere de verilirdi. Bunun yanı sıra Şerif Ebu Numey b. Berekât ribatına, Şerif Hasan ailesine, Şerif Berekât ailesi ve evlatlarının türbe hadimlerine, şeriflerin ailelerine de surre gönderilirdi. Surre dağıtımının mutlak suretle kadı ve Mekke emirinin huzurunda yapılması, surrelerin defterde yazıldığı üzere sahiplerine teslim edilmesi ve kayıt için bir başka defterin kullanılmaması, artan miktarın keselere koyulmak suretiyle mühürlenerek İstanbul'a gönderilmesi gerekli idi. Surre dağıtıldıktan sonra bir merasim düzenlenerek hatim okunurdu. Surrenin hakkaniyetli dağıtıldığına ve asayiş açısından bir sıkıntının olmadığına dair bizzat Mekke şerifinin imzasını taşıyan ferahlatıcı bir mektup padişaha takdim edilmek üzere gönderilirdi.

Son söz

İslam tarihi açısından yarımadanın en canlı bölümü olan orta Hicaz'ın stratejik açıdan taşıdığı büyük önem, Mısır surresi ve İstanbul'dan gönderilen Surre-i Hümayun'un buradan geçmesinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı padişahlarının asırlar boyunca bu mübarek topraklardaki halkın ihtiyaçlarını gidermek üzere bir vazife şuuru ile üstlendikleri surre, bu stratejik ehemmiyetten başka, Hicaz bölgesi ile payitaht arasında bir sömürü düşüncesinin aksine, hizmet anlayışının örneğidir. Bu düşüncenin en büyük göstergesi Mısır'ı fetheden Sultan I. Selim'in (Yavuz) hakimü'l-Haremeyn-i şerifeyn (Haremeyn'in hakimi) yerine, hadimü'l-Haremeyn-i şerifeyn (Haremeyn'in hizmetkarı) olmayı benimsemesidir. Nitekim, kutsal toprakların ihtiyaçlarının sadece surreden karşılanmadığını göz önünde bulundurduğumuzda Haremeyn'in su yolu inşaatı, bazı imar çalışmaları, bakım ve tamirat düzenlemeleri, asayiş, hacıların güvenliği, konaklamaları, hac zamanındaki ihtiyaçlarının temini gibi meseleler de İstanbul tarafından büyük bir ehemmiyetle yerine getirilmiştir. Allah onlardan razı olsun.

Fatih Güldal
Tarihçi-Yazar

Evliya Çelebi'nin hac yolculuğu

Evliya Çelebi için tüm bu zorluklar hac farizasını yerine getirmesinin verdiği mutluluğu engelleyememiştir. Altmış yaşında çıktığı bu kutsal yolculuğu bihakkın ifa etmiş olan Çelebi'nin bu tavrı bugün bin bir imkânla hacca giden bizler için de ibretlik bir hadisedir.

Evliya Çelebi'nin tamamı on cilt olan Seyahatname'si sadece Anadolu ve İslam coğrafyası için değil başta Balkanlar, Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Kuzey Afrika için de çok önemli bir eserdir. Konumuz olan hac seyahatini Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nin 9. cildinde anlatır. Müstakil ciltlerde anlattığı İstanbul ve Mısır'dan sonra hac yolculuğunun anlatımı da neredeyse bir cildi tutar.

Çelebi'nin hac yolculuğu aslında çok dikkat çekicidir ve külliyatta özel bir öneme haizdir. Nitekim içerik açısından sahip olduğu bu önemi vurgulayan Caroline Finkel gibi bazı araştırmacılar Evliya Çelebi'nin bu seyahatini müstakil çalışmalarla incelemiş hatta takip ettiği güzergâhın bir kısmını at sırtında gezmiştir. Bununla birlikte Çelebi'nin hac yolculuğuna değinmek, onun sergüzeştinden kısaca bahsetmek isabetli olacaktır.

Evliya Çelebi Seyahatname'nin 8. cildinde anlattığı Balkanlar, Ege ve Akdeniz adalarını gezdikten sonra 28 Aralık 1670'te Belde-i Tayyibe'ye yani İstanbul'a gelir. Ancak yüreğine seyahat aşkı düşen Çelebi'nin doğduğu ve en çok sevdiği başkentte artık uzun süreler durması imkânsızlaşmıştır. Nitekim 1671'in Mayıs ayına kadar can sıkıntısı içerisinde şehirde dolaşır. Kendi ifadesiyle altı ay İslambol'da kalmak başına zindan olmuştur. Daha önceleri olduğu gibi aslında manevi bir işaret beklediği ve istikametini bu işaret doğrultusunda belirlemek istediği anlaşılmaktadır. Nitekim 1671 yılının ramazan ayının Kadir Gecesi'nde kabir ziyaretleri yapar, erenlerden evliyalardan himmet ister, Eyüp Sultan'da Yasinler okur. O gece medet, taraf-ı ilahîden gelir. Ağlayarak niyazlarda bulunarak yattığı uykusunda aynı adı taşıdığı hocası Evliya Efendi'yi ve saray kuyumcubaşısı olan babası Derviş Mehmed Zıllî'yi, kendisine seyahatle ilgili nasihatler verirken görür. Hatta babasının, tavsiyelerden sonra, kulağını çekip ensesine bir pehlivan tokadı atmasıyla kafasının içinin Nahcıvan çeliği gibi çın çın çınladığını hayretle anlatır. Büyük bir heyecanla sabah kalkar kalkmaz sefer hazırlıklarına başlar. Ancak gördüğü rüyada herhangi bir istikamet verilmemiştir kendisine. O işareti de o gün evlerine gelen Sâ'ilî Çelebi adındaki arkadaşı ile alır. Nitekim bu vefakar dostu Evliya Çelebi'nin bu kararsız hâlini görünce kendisine Arabistan ve Hindistan taraflarına gitmeyi ve ola ki yolda bir mürşidi kamile rastlayarak hakka yönelip ahiret yolunun yolcuları olarak âlemi dolaşmayı teklif eder. "Evvel refîk sümme't-tarîk" sözünün fehvasınca samimi bir yoldaş bulduğunu düşünüp, sekiz hizmetli, üç samimi dost ve on beş küheylan atla birlikte 21 Mayıs 1671'de Mekke'ye doğru yola çıkar.

Aslında Çelebimiz Seyahatname'nin bazı yerlerinde bu tarihten evvel de hac farizasını yerine getirmek istediğini fakat bunun bazı nedenlerden dolayı gerçekleşemediğini anlatır. Her ne kadar bazı araştırmacılar Evliya Çelebi'nin o tarihte gördüğü rüya ile manevi bir işaret aldığını ve bu nedenle hacca gitmek için yola koyulduğunu söylese de bu kutlu yolculuğun tek nedeni bu olmamalıdır. Nitekim Girit seferi sonrası Mısır ve Hicaz taraflarına götürülmek üzere bazı mektuplar aldığı, Seyahatname'nin 8. cildinde yazılmıştır. Belki de gezilerinin finansmanını sağlama amacıyla daha önce de yaptığı tahsisat karşılığı birtakım idari görevler alma işini hac seyahati içinde yapmıştır.

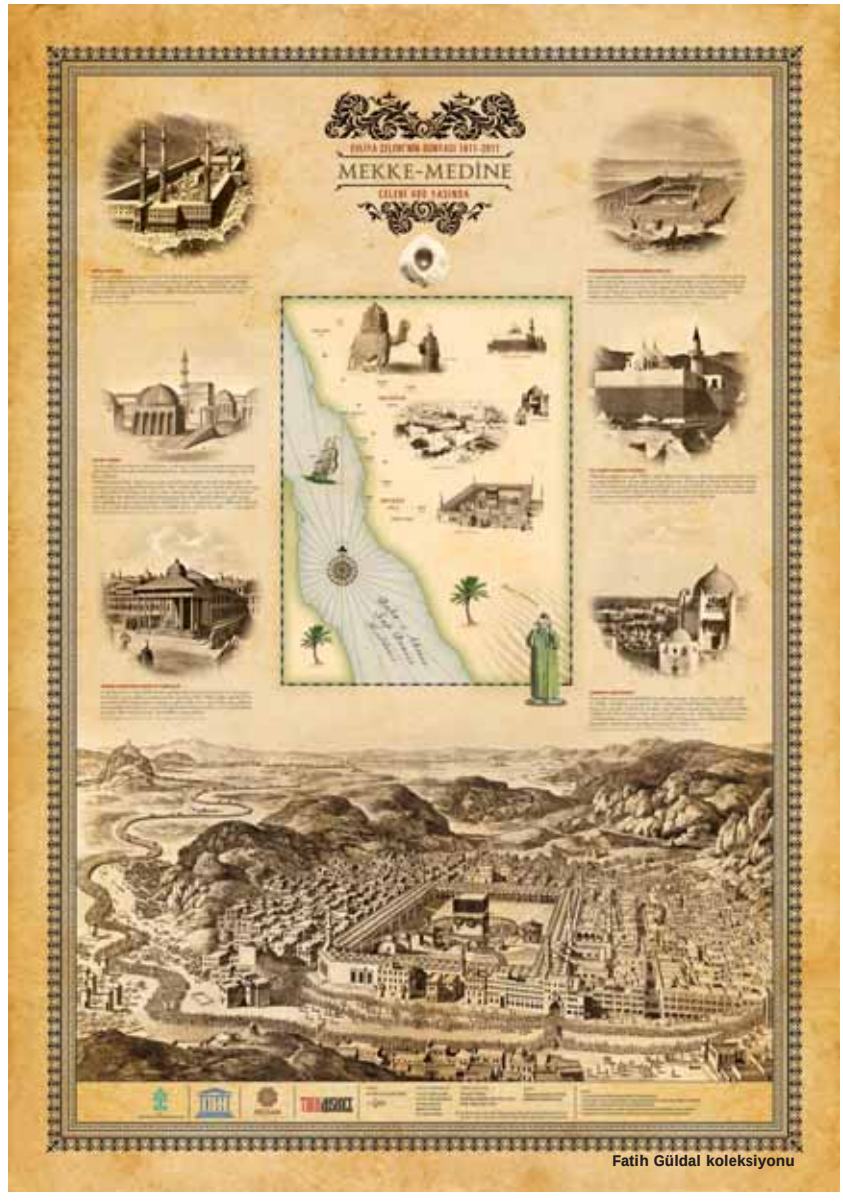

Fatih Güldal koleksiyonu

Evliya Çelebi İstanbul'dan çıktıktan sonra Afyon'a kadar normal güzergâh üzerinde yol alır. Ancak buradan sonra daha önce gezmediği Batı Anadolu, Akdeniz sahilleri tarafına döner. Nitekim Afyon'dan sonra Uşak, Simav, Akhisar Manisa, İzmir, Çeşme istikametinden Sakız Adası'na oradan Bodrum, Aydın, Nazilli, Muğla, Antalya, Silifke, Adana, Halep üzerinden Şam'a ulaşır.

Bu yolculuk süresince birçok kez hayati tehlike atlatır. Henüz daha İnegöl'ü geçip Zal Derbendine geldiklerinde eşkiyalarla karşılaşır ama zekâsı sayesinde onlardan kurtulur. Sivrihisar'ı geçtikten sonra Kızılhisar'da Alman Boğaz'ı denilen bölgede tüccarlara saldıran eşkıyalarla çatışırlar. Keza Kuyucak'ı geçtikten beş saat sonra Dalkavak adlı mahalde haramilerle mücadele ederler. Bu ve benzeri birçok sıkıntılar eşliğinde dahil olmak istediği kafileyi beklemek üzere Şam'a ulaşır.

Burada on beş gün kadar duraklayarak hac için gerekli hazırlıkları yapar. Bu sırada Vezir Hüseyin Paşa, Şam eyaletine mutasarrıf olmuş ve buradaki hacıları Kâbe-i Şerif'e götürüp getirmeye memur edilmiştir. Nitekim bu dönemde bazı bedevi eşkıyaların hacılara saldırdığı ve ciddi tehlikelere yol açtığı bilinmektedir. Bu sebeple devlet, kalabalık bir heyetle hacıları kutsal topraklara ulaştırmaktadır. Nitekim Şam'dan yola çıkan surre alayı içerisinde Şam eyaleti askerleri, Emirü'l-Hac (Surre Emini) Harmuş Paşa askerleri ve Hüseyin Paşa'nın beş binin üzerindeki düzenli birlikleri bulunuyordu. Evliya da Paşa tarafından çeşitli he-

diyelerle maiyete alındı. Bu hazırlıklar neticesinde 31 Mart 1672 tarihinde Şam'dan kutsal topraklara doğru yola çıkıldı.

Müzeyrib Sahrasına gelindiğinde burada konaklandı. Zira bu bölge farklı yerlerden gelen birçok hacı için toplanma noktasıydı. Müzeyrib kalesinde 5-6 ay evvelden resmi erkan ve maiyeti için erzak stokları yapılırdı. Burada bir müddet beklendi ve diğer hacıların da toplanması sağlandı. Böylelikle devasa bir kalabalık toplanmış; Evliya'nın ifadesiyle kafilenin boyu bir ucundan bir ucuna sekiz bin adımı geçer olmuştu.

Evliya Çelebi'nin anlattığına göre Şam'dan henüz ayrılmamışlarken çok büyük bir fırtına ile birlikte şiddetli bir kar yağışı başlar. Soğuktan birçok hayvan telef olur, hacıların çadırları parçalanır. Hatta surre emini, insanlara bu zor şartlarda haccın farziyetinin düşeceğini ancak kendisinin mahmil-i şerifi (surre alayının başında bulunan devenin sırtındaki mahfil) götürmekle yükümlü olduğunu söyler. Nitekim şiddetli yağışlar sebebiyle hacıların bazıları bu kutlu yolculuğa devam edemezler. Ancak yola devam edecekler için de kötü hava şartları sebebiyle hac farizasını zamanında yapamama riski doğmuştur. Bütün kafile hep birden dualar ederek hac edebilmek için havaların düzelmesini Allah'tan niyaz ederler. Ara ara havalar düzelse de zorluklar hiç eksik olmaz ve mal ile insan kaybı fazlalaşır. Arada saldıran eşkıyalar da cabasıdır. Çöldeki bedeviler Osmanlı'dan su kuyularını temiz tutmak için aldıkları parayı az bulup surre başındaki paşayı dahi tehdide yeltenirler. Nitekim menzil durakları üzerindeki Ula şehri geçilip iki günlük yol alındıktan sonra Yeni Kuyu denilen mevkide 70-80 bedevi Hüseyin Paşa'dan altı bin altı yüz kuruş para isterler. Paşa "bu kâfirler bu kuyuları har û hâşâk doldurup biz temizlediğimiz için mi isterler" deyip kayıtları kontrol eder. Ve kendilerine düşen surre payının üç yüz kuruş olduğunu söyler. Bedeviler ise utanmadan geçen sene surre alayından bu miktarda parayı –tabii ki zorla- aldıklarını söyleyince, paşa celallenip Osmanlı'dan haraç almaya kalkan bu adamları tutuklatıp hayli dayak attırır.

Seyahati esnasında Çelebi'yi etkileyen en büyük hadise 15 kişilik bir ekiple Ravza-i Mutahhara içerisine girme bahtiyarlığına erişmesidir. Burada devlet erkânı ile birlikte Efendimizin kabrinin temizlenmesi şerefine nail olmuştur.

Çekilen onca sıkıntı Medine-i Münevvere'nin dış mahallelerinin görülmesiyle unutulup gitmiştir. Hacılar bineklerinden inip salâvatlar getirmeye başlar. Efendimizin içerisinde bulunduğu kubbe-i hadra göründüğünde ise feryad ü figan ortalığı kaplar. Yorgunluktan iyice takatten düşen binek hayvanlarına bir haller olup "develer pür-mecal olup şimşek gibi gürleyerek atlar kişneyerek ve hımarlar segah makamında feryad ederek başları zabt olunmayıp Medine'ye doğru sürat ettiler."

Çelebi tüm yolculukta olduğu gibi Medine'ye avdet ettiğinde de gördüklerini yazmaya devam eder. Ravza-i Mutahhara'yı uzun uzun anlatır. Hatta Efendimiz'in naaşının, derviş kılığında camiye gelip günlerce burada kalan İspanyol papazlarınca nasıl çalınmaya çalışıldığına dair bir olayı nakleder. Buna göre Papa İspanya'da yaptığı bir toplantıda Müslümanlarla savaşarak baş edemeyeceklerini, onlara zarar vermenin en iyi yolunun Hz. Muhammed'in naaşının çalınarak Avrupa'ya kaçırılması olacağını söyler. Böylece yirmi kişilik bir ekip hazırlanarak Medine'ye gönderilir. Bunlardan on tanesi ulema kıyafetleriyle şeyhü'l-hareme gelerek Harem-i Şerif'in bir köşesinde ibadet ve taat üzere kalmak istediklerini bildirirler. Diğer onu da şehirde temizlik işleriyle meşgul olan kendi hallerinde insanlar olarak görünür. Bu hal üzere asıl kimliklerini saklamayı başaran bu kişiler, geceleri kaldıkları yerin zeminini kazarak Efendimiz'in kabrine giden büyük bir tünel meydana getirirler. Kabre bir metre kadar kalmışken Halep Atabeyi Nureddin Zengi rüyasında Peygamber Efendimiz'i görür ve onun daveti üzerine Medine'ye gelerek bu hainleri yakalar ve hepsini katleder. Bu hadise tarihi gerçeklere birebir uymasa da Evliya'nın menkıbeci ve mübalağalı üslubuna uygun düşmektedir.

Seyahati esnasında Çelebi'yi etkileyen en büyük hadise ise 15 kişilik bir ekiple Ravza-i Mutahhara içerisine girme bahtiyarlığına erişmesidir. Burada devlet erkânı ile birlikte Efendimizin kabrinin temizlenmesi şerefine nail olmuştur.

Buradan Cennetü'l-Bakiye geçen Evliya bu mekanı en ince ayrıntısına kadar anlatır. Buradaki bütün önemli sahabilerin ve ehlibeytin hayatına

kısaca yer verir. Hepsi için Yasin-i şerif okumayı ihmal etmez.

Buradan, inci gibi bembeyaz nurlu bir camidir dediği Kuba Mescidine geçen Çelebi, ardından Hz. Ali Camii'ni, sonradan Hz. Aişe Mescidini ziyaret eder. Bilahare Peygamber Efendimiz'in elleriyle diktiği gökyüzüne baş çekmiş iki adet hurma ağacının bulunduğu Nahleteyn'i ziyaret ederek bu ağaçların altında iki rekat namaz kılar. Ardından Uhut savaşının yapıldığı bölge ve tabii ki Hz. Hamza'nın kabri ziyaret edilir. Medine'deki ziyaretleri bitiren seyyahımız Mekke'ye doğru yola çıkar. Hz. Ali kuyusu denilen yerde gusl edip umre niyetiyle ihrama girer. Burada umrenin bütün dualarını ve şartlarını en ince ayrıntısına kadar anlatır. Evliya Çelebi kutsal mekânların ziyaret adabını anlatırken bir yandan da çeşitli hadiseleri rivayet eder. Nitekim Gazal Sediri denilen mevkie geldiğinde Efendimizle ilgili ilginç ve yine Evliya'nın tarzına uygun bir hadiseyi nakleder. Rivayete göre Risalet-penah bu mahalde bir ceylan avlamış avcılara rast gelir. Ceylan Hz. Muhammed (s.a.s.)'i görünce hemen dile gelir ve körpe iki yavrusunun olduğunu ve ikisinin de aç olduğunu söyler. Efendimiz'den avcılarla kendisini serbest bırakmaları için konuşmasını, yavrularını doyurup tekrar avcılara teslim olacağını söyler. Ceylanın bu ricası üzerine Allah'ın Resulü "Bu ceylanı bırakın, varıp kuzularına süt verip yine gelsin. O gelinceye kadar ben kefilim. Beni bu mahalde ceylanın yerine boğazımdan bağlayın" buyururlar. Münkir avcılar da bu ilginç teklif karşısında meraklanırlar ve ceylanı serbest bırakırlar. Yavrularını doyurmaya giden ceylan başından geçenleri kuzularına anlatarak Efendimiz'in hapis olduğunu ve verdiği söz üzerine giderek onu bu sıkıntıdan kurtarması gerektiğini söyler. Hızlıca geri dönen ceylanı gören avcılar ise bu durum karşısında onu serbest bırakarak Müslüman olurlar.

Bu bölgede birçok makam ziyaret edildikten sonra umre makamı denilen yere gelinir. Burada 1662'de Mısır Valisi Ömer Paşa tarafından yapılmış ve Evliya'nın içinde gemiler dahi yüzebilir mübalağasını yaptığı bir havuz bulunmaktadır. Burada hacıların abdest almaları, istirahat etmeleri için bir tesis kurulmuştur.

Tüm sıkıntılara ve geç kalınacağı endişesine rağmen Evliya Çelebi'nin de içinde bulunduğu surre alayı vaktinden evvel 9 Nisan 1672'de Mekke'ye varır. Çelebi Mekke'de, Arafat'ta yapılan surre geçişlerinin son derece gösterişli ve tarif edilemez güzellikte olduğunu söyler. Onun ifade ettiğine göre Mekke sakinleri böyle bir şerif alayının daha önce vaki olmadığını ifade ederler.

Evliya Çelebi bu fasılalardan sonra adeta bir ilmihal kitabı gibi seyahatnamede haccın farzları, vacipleri ve sünnetleri hakkında uzun uzun açıklamalar yapar. Hiç şüphesiz bu konuları seyahatnamesine geçirirken yazılı kaynaklardan faydalanmıştır. En ince ayrıntısına kadar hangi makamda hangi duaların okunacağını tafsilatıyla anlatır. Bu sırada eşkıyaların saldırıları ara ara devam etmektedir. Nitekim Mekke'ye doğru gelmekte olan Basra hacılarına saldıran Taif bedevileri Müslüman askerlerin bölgeye intikaliyle kaçıp gitmişler ancak geride on iki şehit ve kırk beş yaralı hacı bırakmışlardır.

Şeytan taşlama vazifesinden sonra Mina'da kurbanların kesildiğini ve insanların burada traş olduklarını anlatan Evliya, tarikat erbabının bu kılları ayak altında bulundurmayıp saygıdan dolayı toprağa gömdüklerini anlatır. Yine dişi kırılanların dişlerini kutsal topraklarda bir parçaları olması için burada toprağa gömdüklerini ibretle anlatır.

İhramdan çıkılmasıyla bayram ile ilgili kutlamaların anlatımına geçilir. Mina sokakları pazar hâline gelmiş olup bütün hacılar alışveriş ve bazı eğlencelerle meşgul olurlar. Burada vergi ve gümrük uygulanmadığından değerli taşlar da dikkat çekecek kadar çoktur. Kutlamalar gündüz gülbanklar çekilmesi, tüfeng atışları ile sürerken geceleri ise havai fişek gösterileri herkesi heyecanlandırmaktadır.

Evliya Çelebi hac faslını bitirirken duyduğu mutluluktan olacaktır ki Hz. İbrahim'in Kâbe'yi inşasından beri böyle şenlik ile haccü'l-ekber olduğunu hiçbir tarihçinin yazmadığını da ekler.

Evliya Çelebi'nin hac yolculuğu bugünkü şartlar göz önünde bulundurulduğunda hayli zorlu olmuştur. Birçok kez tehlikeler atlatmış hatta hac dönüşü Mısır'a giderken eşkıyalarla karşılaşarak ölümle burun buruna gelmiştir. Buna rağmen dindar bir Müslüman olan Evliya Çelebi için tüm bu zorluklar hac farizasını yerine getirmesinin verdiği mutluluğu engelleyememiştir. Altmış yaşında çıktığı bu kutsal yolculuğu bihakkın ifa etmiş olan Çelebi'nin bu tavrı bugün bin bir imkânla hacca giden bizler için de ibretlik bir hadisedir.

Edebiyat

Mümin Şener
Vaiz / İzmir

Hacla hayat bulanların can verdiği bir edebî tür:

Hacnameler

Bir ibadet olarak haccı ve hacla doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantısı olan uygulama ve mekânları konu alan eserlere Hacname adı verilir. Hacnameler; manzum, mensur ya da hem manzum hem mensur olarak kaleme alınmışlardır.

Bilindiği gibi hac, Kâbe'nin inşası ve ibadet tarihi, kıssa ve menkıbeleriyle; niyet, ihram, telbiye, tavaf, Hacerü'l-Esved'in selamlanması, Zemzem, Safa-Merve, Mina, Müzdelife, Arafat, Vakfe, kurban kesilmesi gibi mekânları ve uygulamalarıyla çok yönlü bir ibadettir. Bu çok boyutluluk tarihin akışı içerisinde yeni anlamlar kazanarak edebiyatımızı baştan başa kuşatan zengin bir edebî mirasa dönüşmüştür. Hem mensur hem de manzum olarak kaleme alınan hac ve unsurları özellikle Türk-İslam edebiyatında hatırı sayılır bir yer tutar. Bunlar arasında bilhassa manzum olanlar zevk ve estetik niteliğin nasıl da insan dimağını zorlar bir zirveye ulaştığını gözler önüne sermektedir.

Hacname denilince akla sadece seyahat esnasında yazılanlar gelmemelidir. Zira birçok şair hacca hiç gitmediği halde hac ibadeti ve mekânlarını şiirinin ana teması olarak kurgular; bazen aşk, bazen ayrılık, bazen hasret duygularını hac ve unsurlarıyla özdeşleştirerek ifade eder.

Ahmet Yesevî'nin üçüncü halifesi olan Hakîm Süleyman Âtâ (Bakırganî) hacca dair yazdıklarıyla bu sahada ilk göze çarpanlardandır. O, bu şiirinde yaşadıklarından ziyade yaşamak istediklerini söyler gibidir:

Bâkırgândır sefer kılsam tavâf kılgalı Kâ'beni

Barub rükne yüzüm sürsam görüb hannânı menânı

Hacer-i esvedga el sunsam hatîm dıvârını görsam

Şükür hamd ü senâ itsam seher ü katında sübhânı

Safâ diyen merveye barsam mübârek zemzemi içsam

Zebîh rûhına hatm itsam birer 'aşr ile Kur'an'ı

'Arafât tağına cıksam 'acâiyip sun'ına baksam

Garîbler hücresin yapsam bolub gene ile mihmânı

Bir Yesevî dervişi olan Bakırganî'nin yazdıkları bizlere Yesevî'nin yazdıklarını hatırlatır. Yalın ve öğretici bir üslupla ve sanat kaygısı gözetilmeksizin nazmedilmiştir.

Haccın yapıldığı mekânlar ve hacla ilgili remizler bununla kalmaz. Bakırganî'nin, şiirinde sözünü ettiği hususlar kendine has özellikleriyle, divan edebiyatında sıklıkla başvurulan mazmunlara dönüşür. Neredeyse bütün divan şairlerinin eserlerinde bu mazmunlara rastlamak mümkündür.

Abdurrahman Gubarî, hacname alanında ilk kabul edilen ve oldukça yaygın ve haklı bir şöhrete sahip olan "Kâbename" isimli 3213 beyitlik manzum eserine;

"Dur yiter yatdın kıyam et ey kalem

Kâbeden yana hıram et ey kalem"

Sözleriyle başlar. Kalemini tekdir eder bir üslupla; "ey kalem artık yattığın yeter, kalk ve Kâbe'ye doğru coşup akıp git, Kâbe'den bahset" diye seslenir. Kâbe'yi yazmak tavaf etmekle bir tutulur. Bu sözlerden aynı zamanda "Kâbe dışında yazılanların beyhude yatıp durmak olduğu" anlamını da çıkartabiliriz. Şu beyitler de Gubarî'ye aittir.

"Zikr eden nâm-ı Hüdâ'yı ibtidâ

Kâbe'yi maksuda olur reh-nümâ

Beytinedir gerçi istikbâlimiz

Filhakika sanadır ikbâlimiz

Zât-ı pâkındır heman maksudumuz

Pes heman sensin bizim mabudumuz”

Her ne kadar kişi Kâbe’ye yönelse de asıl maksat yegane mabud olan Allah’a, O’nun varlığına ve birliğine yönelmek olmalıdır.

Divan edebiyatında şair, hacca gitmemiş olsa da aşkın en yaralı insanı olarak halini dile getirirken Kâbe ile özdeşleşir demiştik. Zira Kâbe sevgilinin evidir. Kâbe’nin örtüsü sevgilinin nikabıdır. Örtünün rengi şairin bahtıdır. Bu özdeşleştirme bazen Kâbe’ye varmadan başlar. Şair, aşk ateşiyle tutuşup yanan benliğiyle hac yoluna düşen kervanların önündeki meşale gibidir. Divan şiirimizin büyük ustası Nedim, gönlüne seslendiği gazelinde, âşıklar içindeki yerini hac yoluna düşen kervanların içindeki meşaleye benzetir:

“Hac yollarında meşâle-i kârbân gibi

Erbâb-ı aşk içinde nümâyânsın ey gönül.”

Şair kimi zaman da derdini dökmek için Medine’ye gider. Ravza-i Mutahhara’ya yüzünü sürer. İki cihan serveri, âşıkların önderi, sevgililer sevgilisi Hz. Muhammed Mustafa’nın muhabbetine ve onun şefaatine sığınır. Çevresinde yaşamış olduğu maddi-manevi sıkıntılarından bir an olsun rahatlayabilmek isteyen Kazasker Mustafa İzzet Efendi, hac niyetiyle yola çıkar ve ilk durağı Medine’deki Ravza ziyaretinde şu satırlarla inler:

“Ümmetinden bir sipihr ü âsiyem geldim sana

El-aman ey melce-i ümmet Muhammed Mustafa.”

Edebî kişiliğiyle güçlü bir yere sahip olan şair Nesimi, “men ‘arefe nefsehû, fe gad ‘arefe rabbehû” nebevî hakikatine işaret ederek, Kâbe ziyaretinin, tavaf ve diğer menasikin tasavvufta ısrarla öne çıkartılan “kendini bilmek sırrı”na mazhar olmakla ancak gayesine ulaşabileceğini vurgular. Aşk olmaksızın yapılan işin Kâbe’yi tavaf bile olsa beyhude olduğunu söylemekten geri durmaz.

“Ne bilsin Kâbe’yi şunlar ki nefsin sırrını bilmez

Ki özünden habersizdir hevâ ardınca ser-gerdân.”

Osmanlı hanedan üyelerinden hacca gitmek fırsatı bulan bahtiyarlardan birisi olan Cem Sultan’ın konuyla ilgili yazmış oldukları oldukça etkileyicidir. Divan sahibi bir şair olan Cem’in şiirlerinde hacla ilgili kullandığı motifler, bizzat haccı yaşamış olmanın onda bıraktığı tesir ile olağanüstüdür. Beyitlerinde yaşayarak yazıyor olmanın tüm rahatlığı görülür. Hacerü’l-Esved’i, Zemzem’i, Makam-ı İbrahim’i, Mizab (Altınoluk)’ı, Safa ve Merve’yi, sa’y’i, tavafı, Arafat’ı, vakfeyi, ihramı, İsmail’in kurban edilişini kendi durumuyla özdeşleştirerek nazmetmekte ustaca davranır. Haccı ve hacca dair diğer ibadet ve mekân unsurlarını titiz bir şekilde seçerek divan şiiri estetiğine uygun bir üslupla başarıyla kullanır. Kâbe’nin örtüsü ve kokusu Cem’in şiirinde sevgilinin örtüsü ve kokusu ile aynıdır. Dayanamaz da hasretiyle ölürse kefeni olmasını ister.

“Can virüpdür zülf-i müşgînün hevâsı ile Cem

Perde-i Beytü’l-Mutahhardan kılun ana kefen.”

Kâbe’ye varıldığında tavaf etmeden önce Hacerü’l-Esved’i öpme gerekliliğini bilen ve yaşayan Cem, Kâbe’yi sevgiliye, Hacerü’l-Esved’i yârin yanağındaki bene benzeterek öpme arzusunu dile getirir.

“Ka’be yüzünde benün çün Hacerü’l-Esved imiş

Yaraşur her nefes ol hâl-i siyeh-kârı öpem.”

Cem Sultan, hüzün içindedir. Sevgilisi için durmadan gözyaşı döker. Yüzünden aşağı durmadan dökülen gözyaşlarını Altınoluk’tan akan yağmur sularına benzetir. Bu benzetme ile aynı zamanda yüzünün renginin de altın sarısı gibi sararıp solduğunu

Divan edebiyatında şair, hacca gitmemiş olsa da aşkın en yaralı insanı olarak halini dile getirirken Kâbe ile özdeşleşir.

mısra aralarına serpiştir:

“Çün yaşlarum yüzümden akar âsitânına

Bârî yüzüm o Ka’bede zer nâv-dân idün.”

Aynı şekilde diğer menasik ve mekânları aşkıyla özdeşleştiren Cem Sultan, ihram elbisesi giyenlerin üzerine başka bir şey giymelerinin haram oluşuna dikkat çekerek artık bundan sonra kendisine saltanat hevesinin yakışmayacağını anlamış gibidir.

“Giymesin devlet kabâsın hırka-i ‘ışkun giyen

Çünki ihrâm üzre giymez mahrem olanlar libâs.”

Hac günleri aynı zamanda kurban günleridir. Bunu bilen Cem Sultan sevgili için canını kurban etmeyi hayal eder. Böylece hac ibadetinin kurbanla tamamlanacağı gibi Cem Sultan da aşkını canını kurban ederek gerçekleştirmek ister:

“Îd ayı diyü Ka’be-i kûyunda dil-i Cem

Yâ kaşlaruna cânını kurbân ider iy dost.”

Cem Sultan’ın yazdıkları bunlarla kalmaz. Kardeşi ve rakibi II. Beyazıt’la arasında büyük çekişmelere yol açan saltanat arzusu hac ziyareti sonrası bitmiş gibidir. O hacı olmanın kendisi için dünyadaki en büyük saltanat olduğunu, artık kendisine başka makam-mansıp gerekmediğini şu sözlerle dile getirir:

“Mekketu’llâh’ı varup bir gün tavâf eyledügün

Bin Karaman bin Arab bin mülket-i Osmân’dur.”

Cem Sultan’dan aldığımız bu örneklerin yanı sıra birçok divan şairinde benzer mısralara rastlamak mümkündür. Avnî mahlasıyla şiirler yazan ve divanı olan Fatih Sultan Mehmet, Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan Kanunî Sultan Süleyman, Sultan şairlerden Murat, III. Selim, ayrıca Neccarzâde Süleyman, İbrahim Hanif, Cudî gibi birçok şairimizin ya müstakil hacnâmeleri ya da divanlarında küçük başlıklar hâlinde hacca dair yazdıkları eserler vardır.

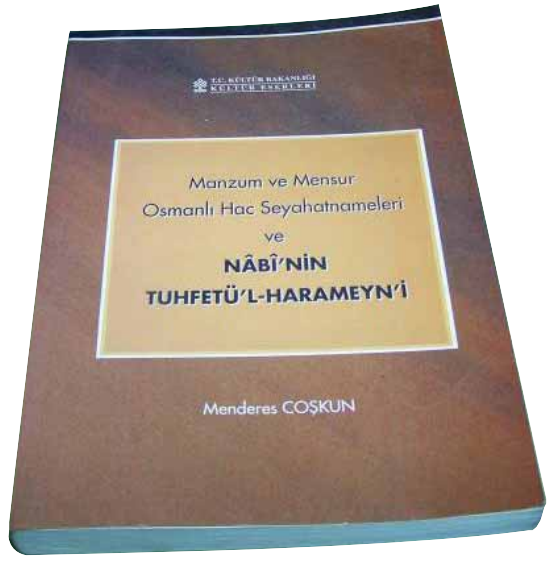

Sözlü ve yazılı hac edebiyatı alanında zengin bir kültür mirasımız olmasına rağmen hak ettiği ilgiyi gördüğü söylenemez. Günümüzde hacca ve umreye olan ilginin artışıyla birlikte hacca dair yazılanlarda da kayda değer bir canlanma göze çarpmaktadır.

Sözlü ve yazılı hac edebiyatı alanında zengin bir kültür mirasımız olmasına rağmen hak ettiği ilgiyi gördüğü söylenemez. Günümüzde hacca ve umreye olan ilginin artışıyla birlikte hacca dair yazılanlarda da kayda değer bir canlanma göze çarpmaktadır. Umuyoruz ki bu süreç ilahî aşkla donanan yeni şairlerin yeni şaheserleriyle süslenecektir. Biz konuyla ilgili söyleyeceklerimize bu alandaki şöhretiyle dillerden düşmeyen ve hiç düşmeyecek olan Urfalı Nabi’nin yazdıklarıyla son verelim. Onun hac seyahati sırasında yazmış olduğu ve menkıbelerle anlatılan meşhur na’tı bu konuda şaheser kabul edilebilir. O na’tın altın mısraları durumundaki şu beyit daha düne kadar Mescid-i Nebi’nin mihrap duvarında celî sülüs hattıyla yazılı idi:

“Sakın terk-i edebten kûy-ı mahbûb-ı Hüdâ’dır bu

Nazargâh-ı ilâhîdir Makam-ı Mustafâdır bu

Felekte mâh-ı nev Bâbü’s-selâm’ın sîneçâkıdır

Bunun kandili cevzâ matlâ-ı nûr-ı ziyâdır bu

Habîb-i kibriyâ’nın hâbgâhıdır fazilette

Teveffuk kerde-i arş-ı Cenâb-ı Kibriyâdır bu

Bu hâkin pertevinden oldu deycûr-ı adem zâil

Amâdan açtı mevcûdat çeşmin tûtiyâdır bu

Mürâat-ı edeb şartıyla gir Nabî bu dergâha

Metâf-ı kudsiyândır bûsegâh-ı enbiyâdır bu.”

Musa Tektaş

Gönül bahçesinin nadide gülü:

Vefa

Vefa, gönül bahçelerinde yetişen bir güldür. Vefalı insanlar duygu, düşünce ve tasavvurda aynı şeyleri gül güzelliğiyle paylaşan kişilerdir. Kin, nefret ve kıskançlık gibi duygular vefakâr gönüllerde kendilerine yer bulamaz. O gül ki, sevgi suyuyla beslenir, dalları yeni goncalar açar, güzelliklerle süslenir. Vefayı şiar edinenler, konuşurken doğru söyler, verdiği sözde durur, ettiği yeminlerde vefalı olur.

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah (c.c.), kendisinin vefalı olduğunu dile getirdiği gibi, vefayı başta peygamberler olmak üzere seçkin kişilerin özelliklerinden ve insanlığın temel iyiliklerinden biri olarak zikreder.

Ahlaki olgunluğun evveli vefa ve doğruluktur. Güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderilen sevgili Peygamberimiz'in en mümeyyiz özelliklerinden ikisi doğru ve ahde vefalı oluşudur. Bu özellikleri dolayısıyla kendisine, güvenilir Muhammed anlamında Muhammedü'l-emin denilmiştir. Rabbinden, dinini aleni tebliğ emrini aldığında, Kureyşlileri Safa tepesinin eteğine toplamış ve asıl tebliğini yapmadan önce; "Size şu tepenin arkasından bir ordunun geldiğini söylesem inanır mısınız?" diye sormuştu. Kureyşliler; "Evet inanırız, çünkü sen doğru söylersin, güvenilir birisin." karşılığını vermişlerdi. Çünkü onu böyle tanımışlardı. Allah Rasulü, bizim de verdiği sözü tutan, konuştuğu zaman yalan söylemeyen birisi olmamızı istemiştir.

Vefa, dostlar arasında, arkadaşlar arasında olmazsa olmaz özelliklerdendir; insanları birbirine bağlayan, aralarındaki sevgi bağını kuvvetlendiren yüce bir duygudur. Vefa, insanların birbirlerine olan borcudur. Vefasız insanlar ise borcunu ödemekten kaçınan, dürüst olmayan insanlara benzer.

Bir Müslümanda bulunması gereken güzel huylardan biri olan vefakârlığın zıddı nankörlük olup, iyiliğin değerinin bilinmemesi veya iyiliğe kötülükle karşılık verilmesidir. Vefasızlık, teşekkürsüzlük demektir. Aynı zamanda vefasızlık, bir şeyi yapmaya söz verdiği hâlde sözünde durmamaktır.

Bir gönül ehli şöyle diyor:

"Vefâdar ol vefâ güzel bir meziyettir

Vefâsızlık âşinâya pek eziyettir."

Peygamberimiz'in bir adı da el-Vâfî'dir. el-Vâfî, sözünde duran, sözünün eri olan, vefakâr, mükemmel ahlak sahibi demektir. Aynı anlamda ona el-Vefî de denmiştir. Hayat örneğimiz olan Hz. Peygamber (s.a.s.), sözünde durma konusunda en güzel örnekleri bizlere sunmuş, ümmeti olarak bizlerin de vefalı kimseler olmamızı istemiştir. Güvenilir olan ve güven veren Peygambere yaraşır ümmet olabilmek, onun gibi emin kimseler olmakla mümkündür. Vefakâr peygambere layık ümmet olmak da vefakâr insan olmakla mümkündür.

Hz. Ebu Bekir (r.a.)'in İslam tarihindeki vefakârlığını ve yüceliğini bir şiirinde Hassan b. Sabit (r.a.) şu şekilde terennüm etmektedir:

"Eğer sâdık bir dostu anıp üzüleceksen,

Kardeşin Ebû Bekir'i hatırla güzel işleriyle.

O, Peygamberden sonra en iyisiydi yaratıkların,

Ve en âdili, günahtan en sakınan,

O, omuzladığı dâvâya en vefâkâr,

O Peygamberi doğrulayan ilk insan.

O, en tehlikeli anda Muhammed'e yâr.

Düşmanlar dağı çepeçevre sarıp tırmandığında,

İkinin ikincisiydi, yüksek mağarada.

Ondaki Resûl aşkını görünce bildiler,

Hiç kimse denk olamazdı bu kahramana."

Vefakâr mümin, her zaman ve her şartta sözünde duran, verdiği sözün gereğini yerine getiren kimsedir. Gerçek mümin, başta Allah ve peygamberine karşı sorumluluklarını yerine getirir. Ardından insanlara verdiği sözleri yerine getirir. Söz verirken, bunun bir yükümlülük olduğunu bilir ve yerine getir(e)meyeceği sözleri vermez. Zira sözünde durmanın, ahde vefa göstermenin dünya ve âhiret kazanımları çok büyüktür.

Vedat Ali Tok

Ne Süleyman'a esîriz ne Selim'in kuluyuz
Kimse bilmez bizi bir şâh-ı Kerîmin kuluyuz

Hayretî

Ne Süleyman'a esiriz ne Selim'in kuluyuz. Kimse bilmez bizi, biz bir kerem sahibinin kuluyuz.

16. yy. Divan şairlerinden Hayretî, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman zamanlarında yaşamış bir şairdir. Adının fazla duyulmamış olması Fuzûlî, Bâkî ve Zâtî gibi güçlü şairlerin zamanında yaşamış olduğu için onların gölgesinde kalmış olmasındandır, yoksa Hayretî de Divan Edebiyatının müstesna şairlerindendir.

Yukarıya aldığımız beyitte şair, kendisinin hiçbir kimseye kul köle olmadığını söylüyor ve insanın ancak kerem sahibi Allah'a kul olması gerektiğine işaret ediyor. Öyle ya Allah'tan başkasına kul olmayı karakter hâline getirenler çıkar ilişkisi içinde olduğu, kuvvetli gördüğü kim varsa ona şu veya bu şekilde kul olmaktadır. Bu ise büyük bir karakter zaafıdır.

Bazı şairler vardır, yaşadıkları ile yazdıkları bire bir örtüşür. İşte Hayretî de bunlardan biridir. İki kudretli ve cömert padişahın devr-i saltanatında bulunmuş. Özellikle Kanunî devrinde şairler ve diğer sanatkârlar saraydan büyük himaye gördükleri için tabiri caiz ise çoğu padişaha, vezirlere toz kondurmamış, onların tenkit edilmesi gereken yönlerini bile üstün bir meziyet gibi göstermişlerdir. Hayretî'nin tabiriyle onlara kul köle olmuşlardır. Hayretî, haysiyetli bir insanın kulluğu ancak ve yalnız Allah'a göstermesi gerektiğine inanmakla kalmamış herkesin duyabileceği şekilde şiiriyle de ilan etmiştir. Fakat Kanunî döneminde saraya yakınlığı ile bilinen Hayretî'nin hemşerisi Hayâlî Bey ki o da güçlü bir şairdir, Hayretî'yi bilerek ve isteyerek İbrahim Paşa'nın gazabına uğratmış, onun devletten alacağı bir miktar caizeyi de kestirmişti.

Rivayete göre, İbrahim Paşa çok güvendiği ve itibar gösterdiği Hayâlî'ye der ki:

- Hayâlî, hemşerin Hayretî'yi bilir misin? Geçenlerde bize bir kaside sundu. Hoşça bir şaire benzer.

Hayâlî Bey durumu fark eder ve Hayretî'nin gözden düşürülmesi için ustaca bir manevra yapar ve şöyle bir cevap verir:

- Bilirim Paşam. Cesurdur. Ne padişah huzurunu ve ne de paşalara yakınlaşmayı arzular. İstiğna sahibidir. Hatta bu konuyla ilgili bir gazel söylemiştir. Öyle kuvvetli bir matla'ı (gazelin ilk beyti) vardır ki ona nazîre bile diyemedim.

Hayâlî bu sözlerle güya şaire hayranlığını belirtmek ister, ama altta yatan sebep tabii ki farklıdır. Hayâlî bunları söyleyince Paşa meraklanır ve hemen o beytin söylenmesini ister. Hayalî'nin istediği de zaten o ilk beyti paşanın, padişahın kulağına eriştir-

Hudâ'yı bilmek içün gelmişüz dünyâya
Aceb mi cehdümüz olursa zikr-i Mevla'ya

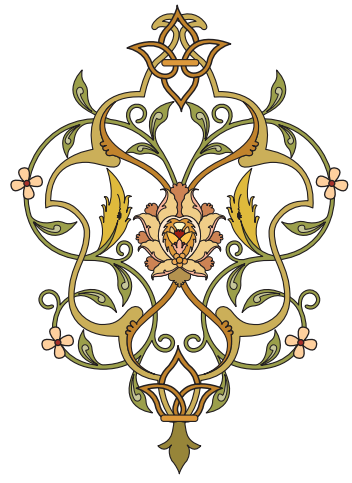

mek ki böylece Hayretî gözden düşsün. Nitekim beyti söyler:

Ne Süleyman'a esîriz ne Selim'in kuluyuz

Kimse bilmez bizi bir şâh-ı Kerîmin kuluyuz

İbrahim Paşa sinirlenir bir yandan da korkar ve Hayretî için düşündüklerinden vazgeçer. Böyle bir şiirin sahibine büyük bir bahşiş verilemezdi; çünkü şiirin sultan tarafından duyulması demek, felâketin diğer adı olurdu. Zira burada ismi geçen "Süleyman" ile Kanunî'ye, "Selim" ile de Kanunî'nin babası Yavuz'a telmihte bulunulmakta idi. İbrahim Paşa yine de kendisine sunulan kasideyi karşılıksız bırakmak istemez; Hayretî'ye çok düşük miktarda bir timar verilmesini emreder. Hayretî, takdir edilen bu timarı reddedip:

Gam-ı dünyadan el yumak dilersen Hayretî cehd it

Gözün yaşı gibi yüz üzre var Vardar'a azm eyle

"Ey Hayretî, dünya gamından uzaklaşmak istersen çalış, gözünün yaşı gibi yüz üzerinden var, Vardar'a git." diyerek, çeker memleketi Vardar'a gider.

Hayretî, Fuzûlî'nin meşhur Su Kaside'sine aynı kafiye ve redifle yazdığı ve

Gönlünü benzer ki akıtmış durur bir yâre su

Şevkden kendin yire urup yürür bî-çâre su

(Bîçâre su, öyle görünüyor ki gönlünü bir sevgiliye vermiş, ona ulaşma isteğinden kendini yere vurmuş, yürür durur.)

Beyti ile başlayan gazeli ile dikkat çeken bir şairimizdir.

Sağlam bir İslam inancına sahip olan şair bir beytinde kulun dünyaya geliş sebebini şöyle izah eder:

Hudâ'yı bilmek içün gelmişüz dünyâya

Aceb mi cehdümüz olursa zikr-i Mevla'ya

(Dünyaya Allah'ı bilmek için gelmişiz, Mevla'yı zikretmeye çalışmakta şaşılacak ne var?)

Nitekim bir başka şiirinde de şair, temiz ve samimi bir kalp ile inanarak şehadeti zikredenlerin Allah'a kulluk sözleşmesini ikrar edeceği için yüce makama erecekleri söyler.

İrişdirür bizi âhir makâm-ı a'lâya

Kemâl-i eşhedü en lâ-ilâhe illa'llâh

(Eşhedü en la-ilahe illallah zikrinde olmak sonunda bizi mutlaka yüce makama erişdirecektir.)

Kâmil Büyüker

Seyahati sevdiren adam:
Evliya Çelebi

Seyyâh-ı âlem ve nedîmi benî âdem olup cihangeşt olan kimselere her lisandan bilmek lazımdır. Kim senden hazzetmeyüp aleyhine bir söz söylediklerin anlayup âgâh olasın. Ve yol sormağa ve me'kûlat [u] meşrübâtdan bir şey isteyecek kadar bilmek elbette seyyahlara lazımdır, necât bula. Ve her şeyin cehlinden ilmi yeğdir.

Tarihimizde seyahatleri ile ünlenmiş, seyahat etmiş ve seyahati anlamlı ve zevkli bir hale getirmiş bir isimdir Evliya Çelebi. Rivayet odur ki her şey bir rüya ile başlamıştır ve "Seyahat Ya Rasulellah" deyu yollara düşmüştür Evliya Çelebi. Ancak seyahatlerini bildiğimiz bu müstesna ismin hayatını pek bilmez ve konuşmayız. Öyleyse buyrun Evliya Çelebi'nin hayatını seyahate:

Evliya Çelebi,10 Muharrem 1020 (25 Mart 1611) tarihinde İstanbul'da (Unkapanı) doğdu. Babası Kuyumcubaşı Derviş Mehmet Zıllî aslen Kütahya'lıdır, İstanbul'un fethi ile beraber aile buraya yerleşmiştir. Çelebi kendi ifadesiyle, ailesini Germiyanoğullarına bağlayıp Hoca Ahmed Yesevî soyundan geldiğini bildirir. Dedeleri arasında bulunduğunu söylediği Yavuz Er (Özbek) ise Fatih'in bayraktarıdır. Bir süre medresede okuyup İslami ilimleri tahsil eden Evliya Çelebi, Kur'an'ı hıfzetti. 24 yaşında IV. Murat'ın huzuruna çıkarıldı ve kendisine Has Kiler'de vazife verildi. Çelebi, sarayda hat, tecvit, nahiv ve musiki dersleri aldı. Padişahın meclislerinde zekâsı ve dili sayesinde dikkat çeken bir isim oldu. Takvimler 1040 Muharrem'i (1630) Aşure gününü gösterdiğinde o meşhur rüya vaki oldu. Sadece rüyada kalmadı hakikate de inkılap etti. Rüya odur ki Çelebi, İstanbul'da Yemiş iskelesinde bulunan Ahi Çelebi Camii'nde Hz. Peygamber'i kalabalık bir cemaatle birlikte görür, heyecana kapılıp Rasul-i Ekrem'in elini öperken, "Şefaat ya Rasulellah" diyecek yerde "Seyahat ya Rasulellah" der. Hz. Peygamber tebessüm ederek: "Şefaatim, seyahatim ve ziyaretim senin üzerinedir, haydi yürü." der ve cemaatte bulunan ashabın da duasını alır; Sa'd b. Ebi Vakkas da gördüklerini yazması temennisinde bulunur.

Bu rüyayı tabir ettirdiği Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Abdullah Dede'nin, "Sa'd b. Ebi Vakkas'ın nasihati üzere ibtida bizim İstanbul'cağızı tahrir eyle" tavsiyesiyle önce doğdu-

ğu ve yaşadığı şehri gezmeye, gördüklerini yazmaya karar verir. Büyük bir coğrafyayı adımlayan Çelebi, kendini şöyle tanımlar: "Seyyah-ı âlem ve nedîm-i benî âdem, Evliyâ-yı bî-riya" Evliya adını ise Padişah imamı olan hocası Evliya Mehmet Efendi'den almıştır.

Kutlu bir rüyanın peşinde bir ömür

Seyyahımız, seyahatine önce "Darü's-Saltanati'l-Aliyye, Hasretü'l-Mülûk, Taht-ı Yunaniyan, Gulgule-i Rum, Tantana-i Rum, Velvele-i Rum, Debdebe-i Rum" dediği İstanbul'la başladı. Öyle ki bugün adını sanını bilmediğimiz, yerinde yeller esen pek çok eserin varlığını Seyahatname isimli eserden öğreniyoruz. Sade bir semtini sevmek bile bir ömre değer demiyor mu şair, henüz 19 yaşında bir genç olan Evliya Çelebi de her anı bir ömre bedel İstanbul'u on sene adımlamıştır (1640).

Akılların alamayacağı bir sır, bir rüya bu… Gönülden bir sefer duası ve sonrasında kıtaları, deryaları aşmak… Yolculuk vesilelerine bakarsanız bunların tesadüfi seyahatler olmadığını göreceksiniz.

Evliya Çelebi, İstanbul dışına ilk seyahati 1640 yılında Bursa'ya yapar. Babasından izinsiz gittiği Bursa'dan dönüşünde babası ona artık seyahat etme izni verdiği gibi bir seyahatname kaleme almasını da tavsiye etmiştir. Muhtemelen İstanbul'u dolaşırken bu arada ailesinin irtibatı sebebiyle Kütahya, Manisa ve İzmit'e de kısa seyahatlerde bulunmuştu. Evliya Çelebi'nin uzak memleketlere ilk seyahati, Ketenci Ömer Paşa'nın Trabzon'a vali tayin edilmesiyle gerçekleşti. Paşanın yanında deniz yoluyla Trabzon'a, oradan da Anapa'ya gitti. Burada iken Azak Kalesinin geri alınması için Serdar Hüseyin Paşa kumandasında yapılan sefere katıldı (1641). Seferin neticesiz kalması üzerine Kırım'a gidip Bahadır Han'a misafir oldu. Kışı Bahçesaray'da geçirdi, baharda Azak'ın fethine iştirak etti. Kırım'dan İstanbul'a deniz yoluyla döndü. Ancak bindiği gemi şiddetli fırtına yüzünden batma tehlikesi geçirdi. İstanbul'a vardıktan sonra muhtemelen bu korku dolayısıyla dört yıl kadar seyahate ara verdi. 1645 yılında tekrar yola çıktı. Bu defa Yusuf Paşa'nın ordusu ile birlikte Girit seferine katıldı. Hanya Kalesi'nin fethine şahit olduktan sonra İstanbul'a döndü.

Ertesi yıl Defterdarzade Mehmed Paşa'nın Erzurum beylerbeyliğine tayin edilmesi üzerine müezzin ve musahip sıfatıyla onun maiyeti arasına girdi ve yolculuk sırasında bazı Anadolu şehirlerini ziyaret etti. Beylerbeyinin Şuşik seferine katıldı; Tebriz'e dönen Safevî elçisine refakat etti; Azerbaycan ile Gürcistan'ı dolaştı. Bakü, Tiflis, Revan, Gümüşhane ve Tortum taraflarını gezdi. Gönye'nin fethiyle Gürcistan seferlerinde bulundu. Görevinden alınıp Kars'a tayin edilen, ancak yeni görevine gitmeyerek İstanbul'a dönmek üzere yola çıkan ve bu arada da asi paşalarla irtibat kuran Defterdarzade Mehmed Paşa'nın mektuplarını getirip götürmekle görevlendirilen Evliya Çelebi, Ağustos 1648'de beylerbeyi tayin edilen Murtaza Paşa ile birlikte Şam'a gitti. Buradan Suriye ve Filistin'in birçok şehrine görevli olarak seyahat imkânı buldu. Murtaza Paşa'nın Şam'dan Sivas'a nakli üzerine onunla Sivas'a gidip çeşitli vesilelerle Orta ve Doğu Anadolu şehirlerini dolaştıktan sonra İstanbul'a döndü (1650).

Aynı yıl yakını ve akrabası olduğunu belirttiği Melek Ahmed Paşa'nın en yakın adamlarından biri oldu ve devlet kademesinde yaşadığı hadiseleri detaylarıyla yazdı. Melek Ahmed Paşa'nın, bir ayaklanma ile görevinden azledilmesi ve Özi beylerbeyliğine tayini

Çizim: Garip Ay

Evliya Çelebi'nin yeniden seyahatine vesile oldu. Paşa ile birlikte Özi'ye gitti, bu arada Rusçuk, Silistre ve Babadağı'nı gördü; buralardaki köy ve kasabaların tahririnde bulundu. Melek Ahmed Paşa'nın Van beylerbeyliğine tayini üzerine Doğu Anadolu'nun pek çok yerini dolaştı, ayrıca çeşitli görevlerle İran ve Bağdat taraflarını gezdi.

Evliya Çelebi Aralık 1657'de İstanbul'a döndükten bir süre sonra Bursa, Çanakkale ve Gelibolu'yu dolaştı. 1659 yılında kendisine yeni bir seyahat imkânı çıktı. Bu defa Boğdan Voyvodası Stefenitza'yı (Stefanita Lupu) ülkesine götüren kafileye katıldı. Âsi Eflak Beyi III. Mihnea'nın tedip harekâtında ve Kırım süvarileriyle birlikte çeşitli akınlarda bulundu. Yine Paşa ile beraber, Bosna'ya, oradan Sofya'ya gitti. Vergi tahsili göreviyle Rumeli'yi dolaştı, bu arada Tımışvar sahrasında Köse Ali Paşa'nın Erdel seferine katıldı (1661). Burada Kırım askerleriyle Erdel'i karış karış dolaştı. Kışı geçirmek üzere Belgrad'a dönüşünden sonra Arnavutluk'ta "mal tahsili" ile görevlendirildi. 1671 yılında yine bir işaretle hac yolculuğuna çıktı.

Çelebi, son durağı olan İskenderiye üzerinden Afrika'ya geçti, oradan Nil boyunca ilerleyerek Sudan'a ulaştı. Nil'in kaynağını görmek isterdi ve oradan Habeşistan üzerinden tekrar Mısır'a döndü.

Hayatının buradan sonraki safhası sanki "sırra kadem basma" fehvasınca, belli değildir. Sanki vazife bitmiş ve görev tamamlanmıştır. Öyle ki Seyahatname'nin X. cildi bilinmeyen birileri tarafından ve bilinmeyen bir şekilde İstanbul'a ulaştırılmıştır. "Seyyâh-ı şehir, Evliyâ-yı bî-riyâ" olan Evliya Çelebi'nin vefat tarihi bir rivayette 1682 olarak zikredilir ancak M. Cavid Baysun, Evliya Çelebi'nin muhtemelen II. Viyana Kuşatmasını idrak ettiğini ve 1095 (1684) yılında hayatta bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca Evliya Çelebi'nin Mısır ya da İstanbul'da metfun bulunduğuna dair rivayetler vardır.

On cilde sığan bir büyük birikim

Evliya Çelebi, bütün bu seyahatlerini on cilde sığdırmıştır. Seyahatname-i Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi adlarıyla bilinen bu eserin bazı nüshaları Tarih-i Seyyah ismini taşır. Eserin I. cildi İstanbul'a tahsis edilmiştir. X. cildin tamamı Mısır'a ayrılmıştır. Sadece tarih mi yazılanlar? Hayır. Coğrafya, edebiyat, folklor, etnografya, sosyoloji bilimine dair kıymetli veriler. Hepsi başlı başına bir bilgi hazinesi hüviyetindedir. Seyahatname isimli bugüne aktarılan eserin asıl nüshaları Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir. Arap harfleriyle ilk sekiz cildi 1898-1928, son iki cildi ise 1935-1939'da yayınlandıktan sonra çeşitli baskılar yaptı. Evliya Çelebi'nin bu muhalled seyahatnamesi için Reşat Ekrem Koçu, Zuhuri Danışman, Orhan Şaik Gökyay, Yücel Kahraman, Seyit Ali Dağlı gibi isimleri yâd etmek gerekiyor.

Evliya Çelebi'den seyyahlığa niyet edenlere

Eserindeki bilgilerden iyi ata bindiği, iyi cirit oynadığı, gayet çevik ve hareketli bir insan olduğu, herkesle iyi geçindiği, hoşsohbet, nüktedan olup katıldığı meclislerde sözünü dinlettiği anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi edip, şair, aynı zamanda hattat, nakkaş ve musikişinastı. Nitekim Karahisarlı tarzındaki hatları Harem-i Hümayun'a konmuştu. "Evliyâ-yı bî-riyâ"nın alçak gönüllülüğü sayesinde herkesle iyi geçinmesi dostlarının sayısını çoğaltmıştı. Seyahatlerinde maiyetinde bulunduğu vali ve serdarlarla da arası gayet iyi idi. Ancak onların zaaflarını yakaladığı an bunları belirtmekten de geri durmamıştır.

Evliya Çelebi'nin yazılarında genel olarak bir ifade güzelliği hâkimdir. Bazen naklettiği şeyi daha da renklendirmek için uydurma bir haber veya hadise ortaya atar. Bu arada okuyucunun ilgisini çekmek maksadıyla aklın almayacağı garip olaylara yer verdiği de görülür. Mesela fillerin geçtiği köyde kadınların fil doğurması, gaipten haber veren mağaralar, çaresiz dertlere çare bulan hekimler vb… Ayrıca gezip dolaştığı yerlerde kendisinden iz bırakmak hevesini yaratılışındaki tevazu ile birleştirip bina duvarlarına "Evliya ruhiyçün el-Fatiha" yazacak kadar latife sahibi idi.

Unesco, 2011 yılını Evliya Çelebi yılı ilan etti. Evliya Çelebi Dünya seyahatname tarihinin bir şaheserini bize hediye etmekle kalmadı, Osmanlı'nın hudutları sayılan bölgeleri ve çevresini bizzat gezip görmek suretiyle tarihe de önemli bir kayıt düştü. Bu anlamda bizim coğrafyamızın, dilimizin, kültürümüzün taşıyıcısı örnek bir şahsiyet olmasının yanında bir medeniyet rehberi ve medeniyet taşıyıcısı bir isimdir Evliya Çelebi. Son söz niyetine seyahatnameden seyyahlara bir öğüt:

"Seyyâh-ı âlem ve nedîmi benî âdem olup cihangeşt olan kimselere her lisandan bilmek lazımdır. Kim senden hazzetmeyüp aleyhine bir söz söylediklerin anlayup âgâh olasın. Ve yol sormağa ve me'kûlat [u] meşrûbâtdan bir şey isteyecek kadar bilmek elbette seyyahlara lazımdır, necât bula. Ve her şeyin cehlinden ilmi yeğdir."

Yeni Yayınlarımız

"İSLAM İLMİHALİ"

(Küçük Boy)

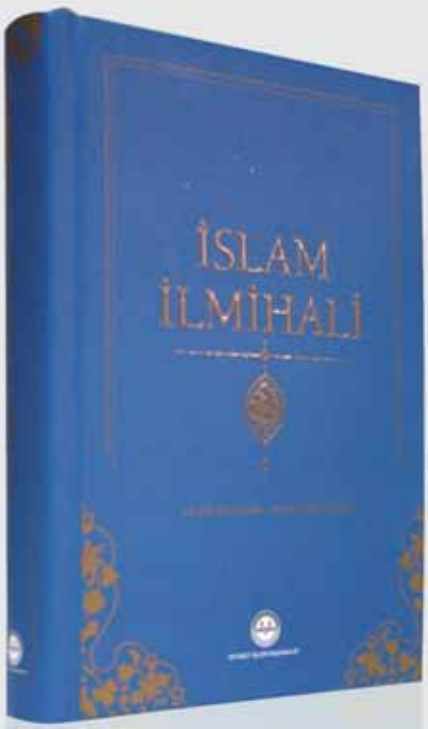

Muteber kaynaklardan yararlanılarak hazırlanan bu İslam İlmihali, herkesin kolaylıkla anlayabileceği bir dille yazılmış, dinî terimler mümkün olduğu kadar sadeleştirilmiştir. İlgi duyanlara ve araştırma yapmak isteyenlere kolaylık olması bakımından ayetlerin sûre ve numaraları ile hadislerin kaynakları dipnotlarda gösterilmiştir. Bundan başka önemli ve dikkati çeken konular ile bazı meselelerde diğer mezheplerin görüşlerine de yine dipnotlar hâlinde yer verilmiştir.

Yurt içinde Diyanet yayınları satış yerlerinden,
yurt dışında Müşavirlik ve Ataşeliklerimizden temin edebilirsiniz.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Onda apaçık deliller,
Makam-ı İbrahim vardır.
Oraya kim girerse, güven
içinde olur. Yolculuğuna gücü
yetenlerin haccetmesi,
Allah'ın insanlar üzerinde bir
hakkıdır...

(Âl-i İmrân, 97.)

ISSN 1300-8471
FİYATI: 2,50 TL